

TERJA SÖDERLUND

*Hallinnan pyrkimys
sijaishuollon
institutionaalisissa
käytännöissä*

*Tupakanpolttoon puuttumisen käytännöt
lastensuojelulaitoksessa*

Ammatillinen lisensiaatintutkimus
sosiaalityö

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Kuopio
2016

Terja Söderlund: Hallinnan pyrkimys sijaishuollon institutionaalisissa käytännöissä. Tupakan-
polttoon puuttumisen käytännöt lastensuojelulaitoksessa
Ammatillinen lisensiaatintutkimus. 146 sivua. 2016
Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
yhteiskuntatieteiden laitos

Ohjaajat:

Riitta Vornanen, sosiaalityön professori; Riitta-Liisa Kinni, yliopistonlehtori

Author: Söderlund, Terja

Title: Efforts to govern in the institutional practices of the out-of-home care. The Intervention practices in residential care institutions regarding cigarette smoking.

University on Eastern Finland

Faculty of Social Sciences and Business Studies, Department of Social Sciences 2016

Supervisors: Riitta Vornanen, Professor of Social Work; Riitta-Liisa Kinni, Lecturer of Social Work

Professional licenciate thesis, 146 pages.

ABSTRACT

This study attempts to clarify the institutional practices in child welfare institutions in situations where the foster care professionals intervene in the cigarette smoking of the youngsters. Current child welfare smoking legislation prohibits handing tobacco products to minors, but foster care professionals are precluded from removing tobacco products with force. Valvira, the National supervisory authority for welfare and health issues, advises the staff in institutions to react to violations of the no-smoking-rules by using available fair upbringing methods used in common life.

The study is based on constructivism and recognizes smoking and the issues related to its intervention methods as socially constructed problems that change with time. The study method is qualitative. The material of the study consists of interviews with eleven foster care professionals; four individual and two group interviews. The data was analyzed using the methods of membership categorization analysis. The concept of power is understood in a Foucaultian sense focusing on the targets of power and its methods.

The research yielded the conclusion that there is no clear indication for professionals on how to intervene in smoking. This leads to different interpretations of the legislation and to illegal practices. The foster care professionals try to find the ethically sustainable solutions by using moral reasoning when they interfere in smoking. They find the current practice as oppressive and cause contradictions in collegial relationships as well as with the adolescents and with their accompanying networks. The foster care professionals associate several problematic categorical features to youngsters, whose smoking is hard to intervene. There is a need for clearer guidelines that consider more closely the problems of youngsters who fall within the range of child welfare services, so their needs will be met while still aspiring to the national goals of reducing smoking.

Keywords: governing, social work, child welfare, institutional practices

Söderlund, Terja
Hallinnan pyrkimys sijaishuollon institutionaalisissa käytännöissä.
Tupakanpoltoon puuttumisen käytännöt lastensuojelulaitoksessa

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, 2016

Ammatillinen lisensiaatintutkimus, sosiaalityön erikoisala

ABSTRAKTI

Tässä tutkimuksessa selvitetään lastensuojelulaitoksen institutionaalisia käytäntöjä, joilla sijaishuollon ammattilaiset puuttuvat lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten tupakanpoltoon. Nykyisen lastensuojelulain ja tupakkalain mukaan alaikäiselle ei saa luovuttaa tupakoita, mutta sijaishuollon työntekijä ei saa myöskään ottaa niitä häneltä pois.

Tutkimus on lähtökohdiltaan konstruktionistinen ja ymmärtää tupakanpolton sekä siihen puuttumisen käytännöt ajassa muuttuviksi ja sosiaalisesti konstruoiduiksi ongelmiksi. Tutkimusmenetelmältään tutkimus on kvalitatiivinen. Tutkimusaineistona on yhdentoista sijaishuollon ammattilaisen teemahaastattelut. Haastatteluista neljä on yksilöhaastattelua ja kaksi ryhmähaastattelua. Aineisto on analysoitu kategoria-analyysin avulla. Valtaa lähestytään Michel Foucault'n jäsenysten avulla kiinnittäen huomiota vallankäytön päämääriin ja käytössä oleviin keinoihin.

Tutkimuksen johtopäätöksenä todetaan, että selkeitä ohjeita ei tupakkaan polttoon puuttumisissa ole. Sijaishuollon ammattilaiset pyrkivät moraalisen järkeilyn avulla löytämään eettisesti kestäviä ratkaisuja puuttuessaan tupakanpoltoon. He kokevat nykykäytännöt ristiriitoja aiheuttaviksi suhteessa työyhteisöön ja sijoitettuihin nuoriin sekä suhteessa nuoren verkostoon. Tutkimuksen myötä syntyy käsitys, että tupakanpoltoon puuttumisen käytännön johdonmukainen toteutus erityisesti psyykkisesti tai käytöksellään vaikeasti oireilevien nuorten kohdalla on nykyisen lain ja ohjeistuksen mukaisesti mahdotonta.

avainsanat (YSA): hallinta, sosiaalityö, lastensuojelu, institutionaaliset käytännöt

Sisällys

1 Johdanto.....	7
2 Tutkittavan ilmiön ja teoreettisten lähtökohtien kuvaaminen.....	13
2.1 Sijoitettujen nuorten tupakointiin liittyvät lait ja ohjeet.....	13
2.2 Katsaus aiempaan tutkimukseen	24
2.2.1 Tupakka ja tupakointiin puuttuminen tutkimuksessa.....	24
2.2.2 Tupakointi lastensuojelututkimuksessa.....	26
2.3 Konstruktionismi ja foucault’lainen ajattelu tutkimuksen teoreettisina näkökulmina.....	34
2.4 Tutkimuskysymys.....	41
3 Tutkimuksen toteutus.....	51
3.1 Menetelmälliset valinnat.....	51
3.2 Teemahaastattelut.....	51
3.3 Tutkimusaineiston kuvaus.....	53
3.3.1 Haastateltavien esittely.....	53
3.3.2 Haastattelut vuorovaikutuksessa tuotettuina aineistoina.....	56
3.4 Analyysimenetelmänä jäsenkategoria-analyysi.....	63
3.5 Analyysin toteutus.....	69
4 Tupakoiva nuori ja tupakointiin puuttuminen lastensuojelulaitoksissa.....	71
4.1 Johdatus aineiston tulkintaan	71
4.2 Minkälainen on nuori, jonka tupakointiin on hankala puuttua.....	73
4.2.1 Kuvaus tupakoivasta nuoresta rakentuu kategoriapiirteiden kautta.....	73
4.2.2 Yhteenvedo tupakoivan nuoren kategoriapiirteistä.....	87
4.3 Tupakointiin puuttumisen käytännöt ja niissä koetut ongelmat.....	89

4.3.1 Ongelman paikantuminen nuorta ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan.....	89
4.3.2 Ongelma kurissa ja hallinnassa.....	91
4.3.3 Ongelma nuoren kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä.....	94
4.3.4 Ongelma nuoren huolenpidon tarpeessa.....	97
4.3.5 Ongelma yhteiskunnallisella tasolla.....	98
4.3.6 Lainsäädännön vaikutus tupakoinnin kategorisointiin ongelmana.....	102
4.3.7 Kulttuurinen konflikti railona, johon vastuu putoaa.....	109
5 Tupakointiin puuttumisen erilaiset käytännöt ja käytäntöjen päämäärät	113
5.1 Tupakointiin puuttumisen käytännöt yksilö-, yhteisö-, ja yhteiskunnallisen tason ilmiönä.....	113
5.2 Tupakointia katsotaan läpi sormien.....	114
5.3 Tupakoidaan diskreetisti.....	117
5.4 Tupakkaan suhtaudutaan kuin muihinkin päihteisiin.....	119
5.5 Tupakointiin puuttuminen väsytystaisteluna.....	120
5.6 Yhteenveto neljästä eri tupakanpoltoon puuttumisen käytännöstä.....	123
6 Suositukset jatkotoimenpiteistä.....	132
LÄHTEET.....	136

LIITTEET

Taulukot

Taulukko 1. Haastattelujen lukumäärä.....	54
---	----

Kuviot

Kuvio 1. Tutkimusasetelma.....	43
Kuvio 2. Tupakanpolttoon puuttumisen dispositiivi.....	47
Kuvio 3. Nuori, jonka tupakointiin on hankala puuttua.....	88

1 Johdanto

Nuoren tupakanpoltoon puuttuminen on arkinen kasvatustilanne, jossa lapsesta vastuussa oleva tai hänestä huolehtiva aikuinen puuttuu tai reagoi tupakoivan lapsen laittomaan ja terveyttä vaarantavaan toimintaan. Lastensuojelulaitos on kasvattamisen toimintaympäristönä erilainen kuin kotiarjen toimintaympäristö, jossa vanhemmat puuttuvat lapsensa tupakointiin. Lastensuojelulaitoksen kasvatustyön erityispiirteenä on moniulotteinen lainsäädäntö ja ohjeistus, jota sijaishuollon ammattilaisen on puuttumistilanteessa tulkittava. Puuttumistilanteeseen sisältyy väistämättä moraalista järkeilyä, jota henkilöstö tekee perustellessaan itselleen ja toisille valitsemiaan käytäntöjä. Tässä tutkimuksessa selvitetään lastensuojelulaitoksen institutionaalisia käytäntöjä, joilla lastensuojeluyksikön henkilöstö puuttuu lastensuojeluyksikköön sijoitetun nuorten tupakanpoltoon.

Tutkimus on ontologisilta ja epistemologisilta lähtökohdiltaan konstruktionistinen ja ymmärtää tupakanpolton sekä siihen puuttumisen käytännöt ajassa muuttuviksi ja sosiaalisesti konstruoiduiksi ongelmiksi. Tutkimus on kvalitatiivinen ja tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään, miten arjessa toimivat sijaishuollon ammattilaiset ymmärtävät tupakoinnin ongelman ja järkeilevät omat puuttumistapansa siihen. Tutkimusaineistona on yhdentoista sijaishuollon ammattilaisen teemahaastattelut. Haastatteluista neljä on yksilöhaastattelua ja kaksi ryhmähaastattelua.

Tutkimus lähestyy aihetta etnometodologian ja kategoria-analyysin näkökulmasta, jonka mukaan instituutiot rakentuvat toiminnassaan (Jokinen ym. 2013, 10). Instituution sisällä luotu sosiaalinen ja moraalinen järjestys laajentuu laajemman kulttuurisen ja moraalisen järjestyksen tuottamiseen (Jokinen 2013, 266). Valtaa lähestytään tässä tutkimuksessa Michel Foucault'n jäsenysten avulla kiinnittäen huomiota vallankäytön päämääriin ja käytössä oleviin keinoihin (ks. muun muassa Foucault 1980; Alhanen 2014; Koivusalo 2015).

Kiinnostukseni aiheeseen lähtee omasta työhistoriastani, johon sisältyy kahdeksan vuoden mittainen jakso sijaishuollossa ensin sosiaalityöntekijänä, sen jälkeen yrittäjänä ja lastensuojelulaitoksen johtajana. Omassa työssäni koin nuorten tupakanpoltoon puuttumisen moraaliseksi kysymykseksi, joka herätti ristiriitoja ja hämmennystä niin sijaishuollon työntekijöiden välillä,

aikuisten ja nuorten välisissä suhteissa kuin myös suhteessa nuoren läheis- ja viranomaisverkostoon. Tupakanpolttoon puuttumisen käytännöt vaihtelivat laitosten sisällä ja eri laitosten väleillä ja tupakoinnin ja siihen puuttumisen dokumentointi tuntui olevan vaihtelevaa. Tarkkoja viranomaisohjeistuksia ei ollut, minkä jotkut kokivat hyvänä ja toiset huonona asiana.

Halusin tämän tutkimuksen avulla oppia ymmärtämään tupakanpolttoon puuttumisen ilmiötä paremmin ja nähdä selkeämmin, miten ongelmat voitaisiin ratkaista. Toisaalta halusin myös tuoda julkisuuteen sitä monimutkaisuutta ja hankaluutta, jota sijaishuollon työympäristössä työskentely ja lastensuojelulaitoksen ”kodinomainen arki” sisältää. Yhteiskunta asettaa sijaishuollolle odotuksia vaikeassa elämäntilanteessa olevien lasten ja nuorten korjaavasta kasvatuksesta, jota tehdään eettisesti, ammattitaitoisesti ja tuloksekkaasti. Käytännössä on kuitenkin usein epäselvää, miten lakeja, ohjeita ja suunnitelmia käytännössä tulisi toteuttaa. Kuten eräs haastateltavistani toteaa lainlaatijan ja valvojan viranomaisen suhteesta sijaishuollon käytäntöön: ” – ja se vastuu jää sille ohjaajalle, joka ottaa nuorelta ne tupakat ja on sitten siellä käräjillä”.

Miten käytännössä toimeenpannaan hyviin ja usein idealistisiin tavoitteisiin tähtäävää suomalaista lainsäädäntöä; turvataan käytöksensä tai kasvuolosuhteidensa vuoksi vaarassa olevien lasten hyvinvointia ja ohjataan heitä hyvään elämään. Minkälaisin keinoin tavoitteisiin pyritään silloin, kun lapsi ei itse halua samaa kuin aikuinen, vastustele tai on kykenemätön ottamaan apua vastaan. Yksi keino jäsentää tätä tilannetta on näkemykseni mukaan käyttää Michel Foucault’n biopolitiikan käsitteitä, jotka kuvaavat sitä sisäistä ristiriitaa, joka vallitsee pakolla ja kurilla rakennetuissa laitososuhteissa tarjottavassa terapeuttisessa tuessa ja kannustuksessa (ks. Koivusalo 2015, 76–79; Alhanen 2007, 142; Stenson 1997, 193).

Sijoitetun nuoren kasvatusta ja hoito tapahtuvat moniammatillisella ja moninaisesta tietoperustasta ammentavalla kentällä. Lastensuojelun sijoituspäätös on sosiaalityön toimenpide, jossa vastuu on juridisesti sosiaalityöllä (Lastensuojelulaki 2007/417, 9.43§). Sijaishuollon käytännössä ja tutkimuksessa voi nähdä selvänä hoidon ja huolenpidon käsitteistön, huolen nuoren psyykkisestä voinnista ja suojelun tarpeesta sekä myös vahvan kasvatustieteellisen orientaation (Kekkonen ym. 2008, 17).

Sosiaalityön tavoitteena ja vastuulla on tavoittaa se monimutkainen elämäntilanne, josta nuoren hyvinvointi rakentuu, sivuuttamatta mitään nuoren elämän kannalta olennaista osaa tai tulkitsematta laittomaksi tai lapsen edun vastaiseksi jotain, joka on nuorelle välttämätöntä hänen kasvussaan ja kehityksessään.

Suomen lainsäädäntö koostuu eri tasoisista laeista, joiden tulkintaan tarvitaan luovaa ja eettistä otetta, mutta myös valtavasti tietoa ja osaamista. Siksi on tarpeen vahvistaa sosiaalityön tutkimusta, jossa tavoitteena on parempi sijaishuollon työmenetelmien ja rakenteiden tuntemus ja ymmärrys. Sosiaalityön tietoperustan kannalta tärkeää on yksilön auttamisen lisäksi nähdä yksilötason toimet myös suhteessa laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuten sosiaalisten ongelmien syntyyn tai niihin vaikuttamiseen.

Markku Koivusalon (2012) mukaan Foucault on todennut, että länsimaiselle ajattelulle ominaisin ja institutionalisoitunein tapa käsitellä valtaa, on turvautuminen lain ja oikeuden käsitteistään. Tähän yhteyteen on samalla liittynyt vaade alistumisesta oikeutetulle vallalle ja oikeus vastustaa ainoastaan laittomaksi nähtyä valtaa. (Koivusalo 2012, 339.) Tutkittaessa nuorten tupakanpolttoon puuttumisen käytäntöjä Foucault'laisen teorian tuella, huomio kohdistuu, ei pelkästään siihen, noudatetaanko toiminnassa lakia ja miten hyvin käytännön toimijat tuntevat lain hengen ja kirjaimen, vaan myös noudatettavien käytäntöjen rakenteellisiin vaikutuksiin ja yksilöiden, niin sijaishuollon ammattilaisten kuin sijoitettujen nuortenkin, mahdollisuuksiin rakentaa omaa subjektiuttaan käytännöissä. Huomio analyysissä kiinnittyy siihen, miten käytännöt ohjaavat yksilön olemassaoloa ja vapauden käyttöä (ks. Koivusalo 2012, 198).

Huostaanotettujen nuorten määrä on lastensuojelun tilastoinnin mukaan kasvanut vuoteen 2012 asti (Tilastoraportti 30/2013) ja julkista keskustelua käydään paljon ilmiön syistä ja seurauksista. Monet sosiaalityön tutkijat ovat tuoneet esille, että asiakasmäärän kasvua tulee tulkitella eri näkökulmista, huomioida muun muassa väestön taloudelliset ja päihteiden käyttöön liittyvät ongelmat sekä myös muutokset sosiaalisten ongelmien määrittelytavoissa (muun muassa Hiilamo 2009; Pösö 2010, 324; Forsberg & Ritala-Koskinen 2011, 54).

Tässä tutkimuksessa kytkeytyy yhteen kaksi viimeisten vuosikymmenien aikana vilkasta yhteiskunnallista keskustelua ylläpitänyttä, sosiaalisiksi ongelmiksi määriteltyä teemaa; tupakkoinnin vaarallisuus ja lasten lisääntyvä pahoinvointi, joihin kumpaankin pyritään puuttumaan erilaisin tuen ja kontrollin keinoin. Forsberg ja Ritala-Koskinen (2011) pohtivat artikkelissaan nuorten pahoinvoinnista herännyttä julkista huolta (Forsberg & Ritala-Koskinen 2011, 47–64). Timo Harrikari puhuu lapsiväestön hallinnan repertuaarista, jossa yhteiskunnan puuttumista kotikasvatukseen lisätään, koska ”lapsilla ei ole omaa tolkkua eikä valitettavasti vanhemmillaan” (Harrikari 2008, 210–212). Vuosituhannen vaihteessa kasvatuksen keinot ovat muuttuneet, entiset kurituskeinot on todettu epäinhimillisiksi ja jopa traumatisoiviksi, mutta yleistä epävarmuutta sen suhteen on, minkälaisia olisivat toimivat keinot kasvattaa tasapainoisia ja kykeneviä aikuisia.

Lainsäädännössä muutos näkyy kieltoina ja ohjeina: ”Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 1 luku 1§). Lastensuojelulaissa todetaan, että laitoshuoltona järjestettävän sijaishuollon aikana lapseen saa 65–73 §:n nojalla kohdistaa rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin kuin sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus taikka muun mainituissa säännöksissä säädetyn edun turvaaminen välttämättä vaatii. Toimenpiteet on toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen (Lastensuojelulaki 11 luku, 64§). Lait jäävät kuitenkin ohjeelliselle tasolle. Lain tulkitseja jää arvioimaan, mitä tarkoittaa loukkaava kohtelu tai lapsen ihmisarvon kunnioittaminen.

Tarja Pösö määrittelee institutionaaliseksi rajaksi kohtaa, jossa lastensuojelun julkinen järjestelmä puuttuu tai antaa apuaan yksittäisten vanhempien ja lasten välisiin, muuten yksityisiksi katsottuihin suhteisiin. Henkilökohtaisesta elämästä tulee tällöin tavalla tai toisella instituution toiminnan kohde. Raja voidaan nähdä myös moraalisen kannanottona: instituutioon kuuluvat asiat ovat sellaisia, joita ei pidetä tavanomaiseen lapsuuteen ja perhe-elämään kuuluvina ja siksi institutionaalisia toimia tarvitaan. Institutionaalinen raja osoittaa kohtia, joissa erilaiset institutionaaliset asemat ja tehtävät muuttuvat päätösten ja valintojen seurauksena. (Pösö 2010, 325.) Niin tupakanpolttoon kuin sijaishuoltoonkin liittyvissä kysymyksissä voidaan todeta institutionaalisen rajan siirtyneen kaventamaan perheen ja yksilön yksityistä aluetta. Yhteiskunnallisesti tämä tarkoittaa yksilön tilan kapenemista; vallan ja vastuunsiirtoa yksilöltä yhteiskunnalle.

Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa on sitouduttu vahvasti tupakoimattomuuden edistämiseen (ks. Nevalainen & Ollila 2015, 3). On tärkeätä, että nykyisiä tupakoinnin vähentämisen käytäntöjä tutkitaan eri instituutioissa, eri ikäryhmissä ja erilaisiin elämäntilanteisiin liittyvissä konteksteissa, jotta toimenpiteet voidaan suunnata asianmukaisesti. Tutkimukseni tuo oman lisänsä tähän keskusteluun avaamalla niitä arkisia keinoja, joita lastensuojelulaitoksessa käytetään nuoria kasvatettaessa ja hoitaessa. Tutkimuksen tuloksia voi myös arvioida suhteessa perheissä tapahtuvaan kasvatukseen ja yhteiskunnan yleisiin kasvatusta koskeviin normeihin. Sijoitettuun nuoreen kohdistuvan vallankäytön analyysin avulla voidaan tarkastella yhteiskunnan ja yksilön suhdetta yleisemmälläkin tasolla.

Tupakkalain tavoitteena on ihmisille myrkyllisiä aineita sisältävien ja riippuvuutta aiheuttavien tupakkatuotteiden käytön loppuminen (Tupakkalaki 1976/693 1:1). Lait ja tavoitteet konkretisoituvat arjessa, eikä toimeen tarttuminen arjessa ole aina yksinkertaista (ks. Sihto 2011, 282). Poliittisena tavoitteena oleva tupakoinnin loppuminen Suomessa avautuu uudelta näkö-

kulmasta arjen kasvatustilanteessa sijaishuollon toimintaympäristössä. Timo Harrikari puhuu politiikan aspektiluonteisuudesta. Poliitikka ei tapahdu vain päätöksentekoeleimissä vaan mitä moninaisimmissa ja monitasoisimmissa sosiaalisissa ja institutionaalisissa käytännöissä (Harrikari 2008, 11).

Tupakkalain (1976/693) 7 luvun 23 § mukaan viranomaisten tulee antaa ohjeita erityisesti lasten ja nuorten parissa toimiville henkilöille tupakoinnin välttämiseksi ja vähentämiseksi suositeltavista menettelytavoista. Valvira (2012) ohjeistaa, että ”lastensuojelulaitosten lapsille tarkoitettu- ja sisä- ja ulkotiloja koskevan tupakointikiellon noudattaminen edellyttää, että laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstö reagoi aktiivisesti tupakointikiellon rikkomuksiin käytettävissään olevin tavanomaisen elämän kohtuullisin kasvatuskeinoin” (Valvira 2012, 5). Nuoren tupakointiin liittyvä toiminta ja henkilökunnan käytännöt toimia tupakointiin liittyvissä tilanteissa vaihtelevat lukuisien muuttujien valossa. Nuorten ja henkilökunnan toimintatavat muodostavat kokonaisuuden, jossa kietoutuu yhteen vallan, tiedon ja etiikan kysymyksiä, joihin ratkaisuja etsitään mitä erilaisimmilla tavoilla. On esimerkiksi aivan eri asia puuttua tupakointiin, joka näytetään paloturvallisuuden vaarantumisena nuoren tupakoidessa omassa huoneessaan tai puuttua tupakointiin, joka näkyy nuorten häiriköivänä joukkoliikkeenä lastensuojelulaitoksen lähiympäristössä tai puuttua nuoren niin sanottuihin hermosauhuihin hänen ollessaan ahdistunut tai hänen ollessaan raivon partaalla.

Valvira asettaa lastensuojelulaitoksen henkilöstölle haasteen toteuttaa laitoksessa tavanomaisen elämän kohtuullisia kasvatuskeinoja puututtaessa nuorten tupakointiin. Lastensuojelulaitoksen arki ei välttämättä tunnu tavanomaiselta eläältä, jos asiaa kysyttäisiin laitokseen sijoitetuilta nuorilta tai henkilökunnaltakaan. Tavanomaisen elämän kasvatuskeinoja voidaan nähdä toteutuvan sijaishuollossa hyvinkin tavanomaisesta poikkeavissa olosuhteissa. Tässä tutkimuksessa on myös hyvä pohtia, minkälaisia keinoja lastensuojelulaitoksissa käytetään puututtaessa nuorten tupakanpolttoon ja miten nämä käytetyt keinot suhteutuvat niihin keinoihin, joita sijoitetut nuoret kohtaavat omissa kotiympäristöissään tai joita käytetään puututtaessa nuorten tupakanpolttoon ylipäätään suomalaisessa yhteiskunnassa.

Näkemykseni mukaan tupakanpolttoon puuttumisen ongelmaa voi kuvata käsitteellä ”viheliäinen ongelma”. Sosiaalista ongelmaa voi sanoa viheliäiseksi, kun sen määrittely vaikuttaa olennaisesti sen ratkaisuun, eri intressiryhmillä on siitä erilaisia näkemyksiä eikä ongelmaan ole

pysyvää ratkaisua (Saari 2015, 136). Sijoitettujen nuorten tupakointi on ongelma, jonka ratkaisuyritysten voi myös nähdä johtavan monenlaisiin uusiin ongelmiin.

Tutkimuksen kiinnostus kohdistuu lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten ammatillisen kasvatuksen käytäntöihin. Nuorten sijoitusperusteena on ollut kasvun ja kehityksen vaarantuminen tai vakava vaarantuminen oman käyttäytymisen vuoksi tai kasvuolosuhteiden riittämättömyyden vuoksi eivätkä muut toimenpiteet ole olleet riittäviä turvaamaan nuoren kasvua ja kehitystä. (ks. Lastensuojelulaki 2007, 40§) Tutkimus asettuu ajankohtaan, jossa niin tupakkalaki (2010) kuin lastensuojelulakikin (2007) ovat muuttuneet ja lastensuojelulaitosten henkilöstön tehtävänä on toteuttaa muutosta yksilö- ja yhteisötasolla. Aikaulottuvuuden kautta tutkimus osallistuu keskusteluun lapsuuden muuttuvasta hallinnasta, erityisesti lastensuojelutoimin sijoitetun nuoren hallinnan näkökulmasta. Tutkimukseni lähestyy lastensuojelututkimusta ja lastensuojelulaitoksia koskevaa tutkimusta sekä vielä tarkennettuna lastensuojelun instituutio-naalisten käytäntöjen tutkimusta, jossa päähuomio on siinä miten instituutioiden työntekijät rakentavat työtään. Minkälaisia ovat ne prosessit, joissa tulkitaan olosuhteita ja käyttäytymistä eli käytäntöjä, jotka muotouttavat, ylläpitävät ja purkavat sosiaalisia ongelmia (Jokinen ym. 1995, 13).

Asiakkaiden ongelmien moninaistuminen ja monimutkaistuminen asettaa sosiaalityölle haasteen monipuolistaa ymmärrystä sosiaalityön sisällöllisistä tekijöistä, kuten tiedosta, arvoista ja etiikasta. Sosiaalityön tieto viittaa eri tieteenalojen teorioiden soveltamiseen, mutta myös sosiaalityön tieteenalan itse tuottamaan tietoon, jota syntyy erilaisissa sosiaalityön käytännöissä. Myös arvoja ja etiikkaa tarkastellaan sosiaalityössä ensisijaisesti käytännöllisen toiminnan kannalta (Raunio 2004, 24–27). Sosiaalityön kansainvälisessä määritelmässä (IFSW2000) sosiaalityö jäsenyy teoriaan, arvojen ja käytännön muodostamana kokonaisuutena. Sosiaalityön toimintatavat ja tavoitteet suhteutuvat yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Se, mihin sosiaalityön käytännöissä pyritään ja minkälaisin keinoin, on aina yhteiskunnallinen kysymys eikä pelkästään yksilöä, lähiyhteisöä tai vuorovaikutussuhdetta koskeva kysymys. Sijaishuolto lastensuojelullisena toimenpiteenä on voimakkain yhteiskunnallinen interventio, joka voidaan kohdistaa lapsiperheeseen. Huostaanoton kautta kasvatustavastuu siirtyy perheeltä yhteiskunnalle, jolloin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa joudutaan yksityiskohtaisesti ottamaan kantaa tavanomaisesti perheelle kuuluviin kasvatuksellisiin kysymyksiin ja keinoihin. Tämä johtaa erityiseen vastuuseen siinä, että käytettävät keinot ja niiden kautta tavoiteltavat päämäärät ovat perusteltuja lapsen edun näkökulmasta.

2 Tutkittavan ilmiön ja teoreettisten lähtökohtien kuvaaminen

2.1 Sijoitettujen nuorten tupakointiin liittyvät lait ja ohjeet

Tupakoinnin vähentämiseksi on tehty isoja sosiaali- ja terveystieteellisiä toimenpiteitä, joilla on pyritty vaikuttamaan suomalaiseen tupakointikulttuuriin. Tupakkalain tavoitteena on tupakoimattomuus vuonna 2040 ja sitä tukee muun muassa Suomen ASH ry:n hallinnoima Savuton Suomi 2030–hanke. Hankkeen tavoitteena oli alun perin tupakoimattomuus vuoteen 2040 mennessä, mutta sitä aikaistettiin hankkeen internetsivujen mukaan hyvien tulosten vuoksi kymmenellä vuodella. Hanke ohjaa toteuttamaan johdonmukaista tupakkapolitiikkaa yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Erityisiä lastensuojelun sijaishuoltoon ulottuvia toimenpiteitä ei hankkeen piirissä kuitenkaan ole. (savutonsuomi.fi.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa, että sijaishuollossa noudatetaan lapsen etua, tarjotaan lapsen tarvitsemaa hoitoa ja kasvatusta, joka sisältää myös tarpeelliset kasvatukselliset rajat sekä lastensuojelulain mukaiset rajoittamistoimet. Lapsen sijaishuollon tarkoituksesta, tavoitteista ja keinoista sekä yhteydenpidosta lapsen läheisten kanssa sovitaan lapsen asiakassuunnitelmassa (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 6.30§). Asiakassuunnitelmaa täydennetään tarvittaessa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, joka laaditaan lastensuojelulaitoksessa.

Lastensuojelulain mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on yhteistyövelvoite lapsen huoltajien kanssa, kun lapsi on otettu huostaan. Avohuollon tukitoimenpitein sijoitetun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta päättää viime kädessä lapsen huoltaja. Lapsi otetaan huostaan, mikäli avohuollon tukitoimet osoittautuvat riittämättömäksi lapsen tai nuoren kasvun ja kehityksen tukemisessa.

Lapsen oikeus osallistua on lastensuojelulain keskeinen lähtökohta. Mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omassa asiassaan (Lastensuojelulaki 4.2§) tarkoittaa, että lapsen suojele ei riitä, vaan

lapsen tulee myös saada äänensä kuuluville ja tulla näkemyksineen vakavasti otetuksi (Pajulampi 2014).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sähköisesti ylläpitämässä lastensuojelun käsikirjassa (www.thl.fi) on ajantasainen tieto tupakanpolttoon puuttumisen ohjeistuksesta lastensuojelulaitoksissa. Lastensuojelun käsikirja (2015) kertoo, että tupakkatuote ei ole lastensuojelulaissa tarkoitettu päihtymistarkoituksessa käytettävä aine, joten tupakkatuotteen haltuunotto ei lastensuojelulain mukaan ole mahdollista. Sivustolla on lokakuussa 2015 linkit Valviran ohjeeseen viranomaisille 7/2012 (Tupakkalain muutos lastensuojelulaitoksissa) sekä Turun hallinto-oikeuden päätöksiin Tupakkatuotteiden haltuunotosta 9.12.2011 ja sähkötupakan haltuunotosta 20.8.2013, joita esitellään tarkemmin tässä luvussa. Lisäksi sivustolta löytyy linkki Valviran selvitykseen 1/2013 (Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa). Kyseinen selvitys ohjeistaa lastensuojelulaitosten henkilökuntaa tunnistamaan eron tavanomaisten kasvatuskeinojen ja lastensuojelulain mukaisten, lasten perusoikeuksiin puuttuvien rajoitustoimenpiteiden käytön välillä (Valvira 2013, 1).

Sijaishuollossa tapahtuvaa alaikäisten tupakointia ja tupakoinnin rajoittamista säätelevät keskeiset lait ovat lastensuojelulaki (13.4.2007/417), tupakkalaki (20.8.2010/698), Suomen perustuslaki (11.6.1999/731) ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361). Lain tulkintaa ohjaa YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, jonka mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomio- istuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (LOS 3.1) sekä perustuslaki (1999), jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta edellyttää, että lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lastensuojelulaki antaa yksityiskohtaiset ohjeet lapsen rajoittamiselle sijaishuol-

lossa. (Saastamoinen 2010; Rätty 2015.) Tupakkalaki ohjaa tupakkatuotteiden määrittelyssä ja tupakointiin liittyvissä rajoituksissa.

Sijoitettujen nuorten tupakointiin puuttumisen käytännöt ovat herättäneet keskustelua sijais-huollossa tupakkalain muututtua vuonna 2010. Tupakkalakia (693/1976) muutettiin 1.10.2010 lukien (698/2010). Lain tavoitteena on tupakkatuotteiden käytön loppuminen Suomessa. Tavoit-teeseen pyritään ehkäisemällä erityisesti lasten ja nuorten tupakoinnin aloittamista. Tupakka-lain 12 §:n mukaisesti on tupakointi ehdottomasti kiellettyä lastensuojelulaitosten alle 18-vuotiaille tarkoitetuissa sisätiloissa ja heille tarkoitetuilla ulkoalueilla. Lisäksi tupakkatuottei-den maahantuonti ja hallussapito on lain 11§:n perusteella kiellettyä alle 18-vuotiaalta. Myös tupakkatuotteiden myyntiä ja muuta luovuttamista alle 18-vuotiaille täsmennettiin uudessa laissa. Tupakkalain 31 c §:n mukaan tupakan myynnistä tai vastiketta vastaan luovuttamisesta alle 18-vuotiaalle voidaan tuomita rangaistuksena sakkoon tai enintään kuudeksi kuukaudeksi vankilaan. Tupakkatuotteen vastikkeeton luovuttaminen alaikäiselle on kiellettyä, mutta ei kuitenkaan rangaistavaa.

Lastensuojelulaitoksen on huolehdittava tupakointikieltojen valvonnasta ja noudattamisesta. Jos laitoksen johtaja laiminlyö tämän tehtävän tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta, hänelle voi seurata siitä tupakkalain 33 §:n perusteella sakkorangaistus. Lisäksi se, joka laitok-sen haltijan tai edustajan tai tupakkalain noudattamista valvovan viranomaisen huomautukses-ta huolimatta jatkaa tupakointia alueella, jossa se on kielletty, voidaan tuomita tupakointirik-komuksesta sakkoon. Tupakkalain 17§:n ja 20§:n perusteella kunnalla on mahdollisuus kieltää tupakkalain säännösten vastainen toiminta ja tehostaa kieltä muun muassa uhkasakolla.

Lain ollessa lyhytsanainen ja suuntaa antava, ohjaa käytännön toimintaa Sosiaali- ja terveyden-huollon lupa- ja valvontavirasto Valvira. Valvira laati joulukuussa 2010 ohjeen tupakkalain muutoksesta lastensuojelulaitoksissa (14.12.2010 ohje 6/2010), joka jaettiin lastensuojelulaitok-siin aluehallintoviraston kautta. Kun lakia oli tässä vaiheessa toteutettu jo lähes vuosi, voi olet-taa että lastensuojelulaitokset olivat jo ehtineet luomaan monenlaisia käytäntöjä etsiessään kei-noja puuttua nuorten tupakanpolttoon.

Ohjeistus pyrki tarkentamaan tupakkalain toteuttamista, mutta ohjeistuksessa oli epätarkkuuk-sia ja sitä vielä muokattiin. Seuraava tapahtumakulku kuvaa ohjeistusmenettelyn ongelmia. Ohjeessa 6/2010 oli ollut virheellinen viittaus apulaisoikeuskansleriin. Ohjeen (6/2010, 14.12.2010) mukaan apulaisoikeuskansleri olisi ratkaisussaan 9.9.2010 dnro OKV/1227/1/2009 korostanut, että lasten tupakoinnista ja tupakkatuotteiden hallussapidosta ei saa seurata lapsel-

le rangaistusta. Tästä väitetystä apulaisoikeuskanslerin esille tuomasta seikasta oli tehty kante-
lu apulaisoikeuskanslerille, jonka perusteella apulaisoikeuskansleri antoi Valviralle huomau-
tuksen.

Huomautuksessa todettiin, että väite oli perusteeton. Apulaisoikeuskansleri ei ole mainitussa
ratkaisussaan korostanut, että lasten tupakoinnista ja tupakkatuotteiden hallussapidosta ei saisi
seurata lapselle rangaistusta. Tämän vuoksi apulaisoikeuskansleri antoi Sosiaali- ja terveysalan
lupa- ja valvontavirastolle huomautuksen vastaisen varalle ja kehotti sitä 30.9.2012 mennessä
ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se oli päätöksen johdosta ryhtynyt. Perusteena huomau-
tuksessa oli perusteeton väite viranomaisen ohjeessa (OKV/797/1/2011). Ohjeistusta korjattiin
uudella ohjeella 27.8.2012 (Valvira, ohje 7/2012), jossa väite oli poistettu.

Valviran ohjeessa todetaan, että uuden tupakkalain myötä lastensuojelulaitoksen sisä- tai ulko-
tiloihin ei ole mahdollista järjestää minkäänlaista tupakointiin tarkoitettua huonetta tai muuta
tilaa taikka tupakointipaikkaa. Tupakointikielto koskee kaikkia laitoksessa asioivia ja oleskele-
via. (Valvira 2012a, 1–2.)

Jos lastensuojelulaitoksessa myydään tai välitetään vastiketta vastaan tupakkatuotteita alle 18-
vuotiaalle, asiasta voidaan ilmoittaa poliisille esitutkinna käynnistämiseksi. Tupakkatuottei-
den hallussapitoa ei ole säädetty rangaistavaksi, eikä siitä tupakkalain perusteella aiheudu mui-
takaan seuraamuksia. Myöskään poliisi ei valvo hallussapitokiellon noudattamista. Tupakka-
laissa ei ole säännöstä, jonka perusteella voitaisiin ottaa tupakkatuotteita pois alle 18-vuotiaalta.
Lastensuojelulaissa on määritelty rajoitustoimenpiteet (64§), joita saadaan kohdistaa lapseen
vain siinä määrin kuin sijaishuollon tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön
terveys tai turvallisuus taikka muun rajoitustoimenpiteitä koskevissa säännöksissä säädetyn
edun turvaaminen välttämättä vaatii. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain niillä edelly-
tyksillä, kuin kunkin rajoitustoimenpiteen osalta on erikseen säädetty. Lastensuojelulain 65§:n 1
momentin perusteella laitoksella on velvollisuus ottaa laitoksen haltuun lapsella hallussa olevat
päähtymistarkoituksessa käytettävät aineet tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvat
välineet. Lisäksi laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet tai esineet, jotka ominaisuuksiensa puo-
lesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvalli-
suutta tai omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä säännöksen
tarkoittamalla tavalla. Tupakka ei kuitenkaan ole tulkittu lastensuojelulain 65§ ja 67§ mukaisek-
si päihteeiksi, jonka käytön estämiseen sovellettaisiin lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimia.
(Valvira 2012a, 3.)

Tupakkatuotteiden hallussapito on siis kiellettyä alle 18-vuotiaalta, mutta hallussapitokiellon rikkomisesta ei ole säädetty rangaistusta tai muutakaan seuraamusta. Lastensuojelulaitoksen henkilökunta tai poliisikaan ei voi tupakkalain perusteella ottaa tupakkatuotteita pois alaikäisen hallusta. Hallussapitokiellon noudattamista ei myöskään voida tupakkalain perusteella tarkastaa puuttumalla lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tai tutkimalla lapsen omaisuutta. Koska lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain siihen tarkoitukseen kuin lastensuojelulaissa on tarkoitettu, ei tupakkatuotteita voi ottaa haltuun lastensuojelulainkaan perusteella. Tupakkatuotteiden ei katsota olevan sellainen lastensuojelulaissa tarkoitettu aine tai esine, joka ominaisuuksiensa puolesta soveltuu vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta. Tupakkatuotteiden hallussapito ei aiheuta sellaista vaaratilannetta, jonka voisi olettaa aiheuttavan lapsen aggressiivista käyttäytymistä tai muuta käyttäytymiseen perustuvaa uhkaa. Sen ei voi myöskään olettaa olevan sellainen vaarallinen aine tai esine, jonka voi katsoa haittaavan vakavasti sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä. (Valvira 2012a, 4.)

Lastensuojelulain 66§:ssä on säädetty mahdollisuudesta lapselle suoritettavasta henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta, jos on perusteltua syytä epäillä lapsen käyttäneen päihdyttäviä aineita tai jos voidaan epäillä hänellä olevan vaatteissaan tai muutoin yllään päihdyttämistarkoituksessa olevia tai muutoin vaarallisia aineita tai esineitä. Lastensuojelulain 67§ antaa mahdollisuuden samoista perusteluista tarkistaa lapsen omaisuus ja jättää luovuttamatta hänelle osoitetut lähetykset. Hänelle osoitettu kirje tai muu luottamuksellinen viesti saadaan vastavain perustein lukea. Nämä pykälät eivät kuitenkaan koske tupakointiin puuttumista. Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimet eivät koske tupakointia.

Valtioneuvoston apulaisoikeuskansleri on ratkaisussaan 9.9.2010 (OKV/1227/1/2009) todennut, että tupakointiin liittyvissä rajoitustoimenpiteissä ei voida antaa merkitystä lapsen omalle tai huoltajan suostumukselle. (Valvira 2012a, 4–5) Lapsi tai huoltaja ei siis voi antaa lupaa rajoitustoimenpiteiden käytölle tupakoinnin yhteydessä, eikä huoltaja voi myöskään antaa lapselleen lupaa tupakoida laitoksessa.

Turun hallinto-oikeudessa tehtiin päätös loppuvuodesta 2011, jonka mukaan lastensuojelulaitoksella oli oikeus ottaa tupakka-aski haltuun alaikäiseltä (Turun HAO 9.12.2011, Dnro 00252/11/6136). Hallinto-oikeuden päätöstä ei voida kuitenkaan suoraan soveltaa lastensuojelulaitoksissa, vaan ensisijaisesti ohjeistus otetaan vastaan Valviralta.

Turun hallinto-oikeuden päätökseen vedoten Yksityisten perhekotien ja lastensuojelulaitosten yhdistys Luja ry lähestyi Valvira, eduskunnan oikeusasiamiestä, eduskunnan apulaisoikeusasiamiestä, oikeuskansleria ja eduskunnan puoluesihteerit vaatien Valvira muuttamaan määräävää ohjeistustaan Turun hallinto-oikeuden päätöksen mukaisesti. Luja ry totesi kannanotossaan, että ”On kiistatonta, että tupakkatuotteiden hallussapito on tupakkalain nojalla kiellettyä alle 18-vuotiailta. Tämä mahdollistaa sen, että tupakkatuotteet voidaan ottaa lastensuojelulaitoksessa henkilökunnan haltuun lastensuojelulain 65§ 1 momentin perusteella”. Luja ry vetosi kannanotossaan hallituksen esitykseen (HE 225/2004), jonka mukaan lapselta tulee lähtökohtaisesti aina ottaa haltuun aineet tai esineet, joiden hallussapito muun lainsäädännön nojalla on kiellettyä. (Luja ry 2012.)

Kristillisdemokraattien kansanedustaja Leena Rauhala teki Luja ry:n kannanoton perusteella eduskunnassa kirjallisen kysymyksen (KK 918/2012) ja kysyi, miten hallitus aikoo toimia, että lastensuojelulain ja tupakkalain tarkoitus alaikäisten tupakoinnin estämiseksi toteutuu tulevaisuudessa paremmin lastensuojelulaitoksissa. Peruspalveluministeri Maria Guzenina-Richardson vastasi kirjalliseen kysymykseen todeten, että ”ohjeistuksen selkeyttämisestä on keskusteltu viranomaisten kesken. Valviran ohje (DNRO 7454/05.00.00.01/2012) lastensuojelulaitoksille on tupakkalain ja lastensuojelulain mukainen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ylläpitämään Lastensuojelun käsikirjaan sisältyy ohjeistus lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä. Lisäksi ohjeistukseen tullaan sisällyttämään kaikkia lastensuojelun asiakkaita ja toimijoita koskevaa ohjeistusta tupakoinnin aloittamisen ehkäisyyn, lopettamisen tukeen sekä tupakkaan liittyvien erilaisten tilanteiden ratkaisemiseen. Pohdintaa erityisesti mahdollisten lainsäädäntömuutosten osalta jatketaan edelleen.” (KK918/2012vp.) Asian käsitteily eduskunnassa päätettiin.

Valvira selvitti vuonna 2012 tupakkatuotteiden haltuunottoa lastensuojelun ympärivuorokautisessa hoidossa ja kasvatuksessa. Selvityksessä ilmeni, että haltuunotto on yleistä, vaikka tupakkalain (698/2010) ja lastensuojelulain (417/2007) ei voida katsoa muodostavan sille perustetta. Selvityksessä todetaan, että asiassa on tulkinnanvaraisuutta Turun hallinto-oikeuden tekemän linjauksesta poikkeavan päätöksen vuoksi (Turun HAO 9.12.2011). (Valvira 2012, 21.)

Myös sähkötupakan haltuunottoon on haettu linjausta oikeuden kautta. Turun hallinto-oikeudessa oli ratkaistavana 20.8.2013, onko lastensuojelulaitokseen sijoitetulta huostaan otetulta nuorelta voitu ottaa haltuun sähkötupakka ja täyttöneste (HAO 20.08.2013 13/0550/2 Dnro: 01288/12/6136).

Ratkaisussa todettiin Turun hallinto-oikeuden aiemman tupakkatuotteiden haltuunottopäätöksen mukaisesti, että hallituksen esityksen (HE 225/2004 vp) mukaan lapselta tulee lähtökohtaisesti aina ottaa haltuun aineet tai esineet, joiden hallussapito muun lainsäädännön nojalla on kiellettyä. Turun hallinto-oikeus katsoi, ettei sähkötupakka ole tupakkalain mukainen tupakkatuote, eivätkä tupakkalain kiellot siten koske sähkötupakan hallussapitoa. Tämän vuoksi ja kun sähkötupakkaa ja täyttönestettä ei voida pitää lastensuojelulain 65 §:ssä tarkoitettuina esineinä ja aineena sähkötupakkaa ja täyttönestettä ei ole voitu ottaa laitoksen haltuun. (Turun HAO 20.08.2013.)

Etelä-Suomen Aluehallintovirasto ilmoitti tiedotteessaan 14.8.2014 selvittäneensä kuntien lastensuojeluyksiköissä käytettyjä lasten ja nuorten vapautteen kohdistettuja rajoitustoimenpiteitä. Tiedote kiinnitti huomiota eräisiin lastensuojelulaitosten rajoitusohjeissa ja säännöissä esiintyviin epäselvyyksiin. Erään laitoksen sääntöjen mukaan 15–18-vuotias saa polttaa tupakkaa, jos siihen on huoltajan lupa. Aluehallintovirasto totesi, että tupakkalain perusteella tupakan polttaminen ja hallussapito on kielletty alle 18-vuotiailta. Tiedotteessa myös muistutettiin, että tupakointivälineiden etsiminen niin sanotuilla tupakkaratsioilla ei ole lain mukaan sallittua. (Aluehallintovirasto 2014.)

Koulukoteja koskeva ohjeistus poikkeaa muista lastensuojelulaitoksista, sillä lasten ollessa koulukodin oppilaitoksen alueella noudatetaan Valviran ja Opetushallituksen ja sosiaali- ja terveysministeriön kanssa laatimaa erillistä ohjetta, joka ohjaa tupakkalain soveltamista oppilaitoksissa. Ensimmäinen ohjeistus uudesta tupakkalaista laadittiin joulukuussa 2010 (Dnro 8131/11.02.04.01.03/2010) ja sitä tarkennettiin merkittävästi joulukuussa 2014 (Dnro 9223/06.10.06.00/2014) 1.1.2014 voimaan tulleen perusopetuslain, lukiolain ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain lakimuutoksen vuoksi.

Perusopetuslain (19.12.2003/1136) uudistus, sekä vastaavat muutokset lukiolaissa ja ammatillisesta koulutuksesta annetusta laista mahdollistavat tupakkatuotteiden haltuun ottaminen opetusta antavissa laitoksissa. Sen myötä oppilaitoksille on annettu lastensuojelulaitoksia tarkemmat ja laajemmat puuttumisoikeudet tupakanpoltoon. Käytännöt erosivat jo ennen perusopetuslain uudistusta. Ohjeessa tupakkalain muutoksesta oppilaitokselle vuodelta 2010 todetaan, että oppilaitoksen edustaja saa tupakkalain 13 a §:n nojalla poistaa oppilaitoksen alueelta henkilön joka kehotuksesta huolimatta jatkaa tupakointia, jollei poistamista voida pitää kohtuuttomana. Poistamisessa voidaan käyttää välttämättömiä voimakeinoja, jos tupakoija on koulun oppilas. Välituntitupakointi koulun alueen ulkopuolella voidaan estää määräämällä koulun

järjestyssäännöissä koulupäivän aikaisesta koulun alueelta poistumisesta. Ohjeessa muistutetaan myös, että jätelain (1072/1993) 60 §:n mukaan lain 19 §:ssä tarkoitetun roskaamiskiellon tahallinen tai törkeän huolimaton rikkominen on jäterikkomus, josta voidaan tuomita sakko-rangaistus. (Valvira 2010b, 1–2.)

Oppilaitoksille suunnattu ohjeistus tupakoinnin takavarikoinnin suhteen on muuttunut tiukemmaksi kuin lastensuojelulaitosten ohjeistus. Vielä Valviran ohjeessa oppilaitoksille vuonna 2010 todetaan, että oppilaitoksen henkilökunta eikä edes poliisi saa ottaa alaikäiseltä tupakkatuotteita pois taikka tarkastaa hallussapitokiellon noudattamista puuttumalla oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tai tutkimalla tämän tavaroita. Mikäli oppilas kuitenkin näkyvästi pitää hallussaan tupakkatuotteita, oppilaitos voi ojentaa oppilasta kurinpidollisesti. Oppilaitos voi sopia oppilaiden huoltajien kanssa siitä, että oppilaat eivät ota tupakkatuotteita mukaan luokkaretkille. (Valvira 2010, 3–4.)

Vuoden 2014 ohjeistuksessa, perusopetuslain muuttuessa, täsmennettiin merkittävästi kurinpitotoimia, joita oppilaitos voi käyttää tupakanpoltoon puuttumisessa. Käytännössä kyseeseen tulevat oppilaitoksen käytössä olevat erilaiset oppilashuollolliset toimenpiteet sekä kurinpitokeinot. Toistuvasta tupakointikieltojen rikkomisesta on lisäksi perusteltua ilmoittaa tupakkalakia valvovalle kunnan viranomaiselle tai viime kädessä poliisille. Tupakkalain 32 §:n nojalla henkilö, joka oppilaitoksen edustajan huomautuksesta huolimatta jatkaa tupakointia oppilaitoksen sisätiloissa tai sen käytössä olevalla ulkoalueella, on tuomittava tupakointirikkomuksestaan sakkoon. Perusopetuslain 29 § 2 momentin sekä vastaavasti lukiolain 21 § 2 momentin ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 28 § 2 momentin mukaan oppilaitokseen ei saa tuoda eikä työpäivän aikana pitää hallussa sellaista esinettä tai ainetta, jonka hallussapito on muussa laissa kielletty. Perusopetuslain 36 d §:n nojalla rehtorille tai koulun opettajalle on annettu oikeus työpäivän aikana ottaa haltuunsa oppilaalta tupakkatuote tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta ja oppimista. Näin ollen opettajan on mahdollista ottaa oppituntien ajaksi haltuun esimerkiksi sähkösavuke, mikäli oppilas häiritsee opetusta ja oppimista. (Valvira 2014.)

Mikäli oppilas vastustaa tupakkatuotteiden haltuun ottamista, rehtorilla ja opettajalla on säännösten mukaan oikeus käyttää esineen tai aineen haltuun ottamiseksi sellaisia välttämättömiä voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina opiskelijan tai oppilaan ikä, tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi huomioon ottaen. Voimankäytövälineitä ei kuitenkaan saa käyttää. On huomioitava, että mikäli lukiota tai ammatillista oppilaitosta käyvä opiskelija on täyttänyt 18 vuotta, hänellä on tupakkalain mukaan oikeus pitää

hallussaan tupakkatuotteita. Lukioissa tai ammatillisissa oppilaitoksissa opettajan ei ole mahdollista ottaa opetuksen aikana oppilaalta haltuun esimerkiksi sähkösavuketta, vaikka sen käyttö häiritseisi opetusta. Oppilaitoksilla on kuitenkin mahdollisuus kurinpidollisiin seuraamuksiin, kuten esimerkiksi opetusta häiritsevän oppilaan luokasta poistamiseen. Haltuun otetut tupakkatuotteet on työpäivän jälkeen luovutettava oppilaan tai opiskelijan huoltajalle. (Valvira 2014.)

Edellä on kuvattu tupakanpolttoon puuttumisen ohjeistusta oppilaitoksissa, joka eroaa suuresti puuttumisen keinoista, jotka ovat sallittuja lastensuojelulaitoksissa. Oppilaitoksiin on lainsäädännöllä luotu tiukempi puuttumisen kulttuuri kuin lastensuojelulaitoksiin, joihin kuitenkin on sijoitettu nuoria, joiden kasvun ja kehityksen on katsottu vakavasti vaarantuneen. Erityisen haasteelliseksi ristiriita lakien ja niiden tulkintojen välillä nousee todennäköisesti koulukodeissa, joissa saman toiminta-alueen sisällä joudutaan taiteilemaan kahden erilaisen lapsien kasvatamista koskevien lain välimaastossa. Lapsille se aiheuttaa omanlaisiaan kasvuun liittyviä haasteita, sillä se voi aiheuttaa heille kokemusta kasvuympäristön epäjohtamuksesta. Saman koulukodin toiminta-alueella lapselta voidaan koulussa ottaa tupakat pois voimakeinoja käyttäen, mutta lastensuojelulaitoksen tontilla niin ei saakaan tehdä, vaan tupakat tulee jättää nuoren haltuun, jos hän ei niitä itse halua antaa pois.

Tässä luvussa on kuvattu lainsäädäntöä, joka koskee tupakanpolttoon puuttumista lastensuojelulaitoksissa sekä viranomaisohjeistusta, joka määrää keinot, joilla lakia tulkitaan. Luvussa käy ilmi, että lain tulkinnat eivät ole täysin yksiselitteisiä, joka ilmenee Turun hallinto-oikeuden yleisestä käytännöstä poikkeavasta linjauksesta sekä lastensuojelulain suhdetta opetusta koskeviin lakeihin. Valvira valvovana viranomaisena on yksiselitteisesti ilmoittanut kannan, jolla lakia tulee lastensuojelulaitoksissa tulkita ja ilmoittanut siitä lastensuojelulaitoksille.

Tässä luvussa ilmenee myös, että viranomaisohjeistus on laadittu huomattavasti hitaammassa aikataulussa, kuin laki on astunut voimaan. Lakien valmistelu ja voimaansaattaminen eivät tapahdu samassa aikataulussa käytännön toimijoiden ohjauksen kanssa.

Aluehallintoviraston selvityksissä on tullut ilmi, että kaikissa lastensuojelulaitoksissa ei ole noudatettu Valviran ohjeistusta tupakanpolttoon puuttumisessa. Jotkut laitokset ovat ohjeistusta tiukempia ja käyttävät lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä tupakanpolttoon puuttumisessa. Toisissa laitoksissa ollaan taas ohjeistusta sallivampia ja esimerkiksi järjestetään nuorille huoltajan luvalla mahdollisuus tupakointiin. Luja ry:n kannanotto osoittaa, että useat lastensuojelun toimijat eivät pidä nykyistä linjausta hyvänä. Kannanottoa perustellaan tupa-

koinnin terveyshaitoilla, joihin Luja ry:n näkemyksen mukaan ei nykyisellä ohjeistuksella pystytä vaikuttamaan.

Valvira ohjaa ammatillista kasvatusta lastensuojelulaitoksissa ja oppilaitoksissa. Ohjauksen takana olevat lait, lastensuojelulaki ja opetusta koskevat lait painottuvat myös eri tavoin. Oppilaitoksia koskevassa lainsäädännössä puhutaan kurinpitotoimista, jotka ovat sallittuja, kuten myös voimankäyttö tupakointiin puuttumisessa. Kurinpitotoimia toteutettaessa henkilöstön tulee arvioida tilannetta ja määritellä vastarinnan vakavuutta ja tilanteen uhkaavuutta (ks. Valvira 2014, 3) Nuori kategorisoituu kuria tarvitsevaksi ja aikuiselta edellytetään tilanteen kokonaisarvio huomioon ottaen kohtuullisella kurilla kasvattamista. Lastensuojelulaitosten tupakointiin puuttumisen ohjeistuksessa tupakoiva nuori kategorisoituu tietämättömäksi ja suojattomaksi. Lapselle tulee selvittää tupakkalain merkitykset, velvoitteet ja mahdolliset terveydelliset ja muut seuraamukset, lapsia ja nuoria tulee kaikin käytettävissä olevin keinoin tukea pyrkimyksessä tupakoimattomuuteen. Laitoksen ilmapiiri tulisi luoda luottamukselliseksi ja tupakointiin tulisi reagoida tavanomaisen elämän kohtuullisin kasvatuskeinoin. (ks. Valvira 2012a, 5.)

Yhteenvedona voidaan todeta, että ohjeistus on ristiriitainen ja jättää paljon järjestyksen ja tulkinnan varaa käytännön toimijalle. Esimerkkinä tästä on, että Lastensuojelun käsikirjan sivuilla on Valviran ohjeistus, jossa tupakkatuotteiden takavarikointi kielletään sekä Turun hallinto-oikeuden päätös, jossa takavarikointi on todettu lain mukaiseksi. Käytännön toimijan kannalta on haasteellista löytää juridinen ja normatiivinen tuki pyrittäessä samanaikaisesti niin lainmukaisuuteen kuin lapsen edun mukaisuuteen. Käytännön näkökulmasta kyseenalaista on myös ohjeistuksen hitaus suhteessa lainsäädäntöön. Sijaishuollon arjessa on haasteellista, jos sijaishuollon ammattilaiset ovat tilanteessa, jossa eivät tiedä, miten lakia pitäisi tulkita. Se ei luo pohjaa turvalliselle ja johdonmukaiselle kasvatustyölle, jota sijoitetut lapset tarvitsevat.

Erikoista ohjausaineistossa on Valviran ohjeen 6/2010 viittaus apulaisoikeuskansleriin, jonka todetaan ohjeessa korostavan, ettei tupakanpoltosta saa seurata lapselle rangaistusta (OKV/797/1/2011). Apulaisoikeuskanslerin huomautettua väitteen perättömyydestä Valviralle, on se poistettu ohjeesta 7/2012 oltuaan yli kaksi vuotta virallisessa ohjeessa. Lastensuojelulaitoksiin ei ole erityisesti ilmoitettu ohjeessa olleesta perättömyydestä viittauksesta ja sen korjauksesta, vaan ohjaustekstin huolellinen lukeminen on jätetty lastensuojelun käytännön toimijoiden harteille. Menettelyn epämääräisyys kuvastaa haasteellisuutta, joka sisältyy tavanomaiseksi kasvatukseksi pyrkivään institutionaaliseen kasvatustyöhön sekä byrokratia-arjen ja kasvavan nuoren arjen erilaisiin aikakäsityksiin. Virheellinen ohjeistus viranomaisen toiminnassa voi

muuttua huomaamatta oikaistuksi. Lastensuojelulaitoksen työntekijät samaan aikaan kasvattavat nuoria, jotka omassa elämässään ovat ainutkertaisessa vaiheessa. Virheellinen ohjeistus voi kestää nuoren sijoitusjakson ajan. Lastensuojelulaitoksen arjessa tämä hetki on ainutkertainen ja joskus kohtalokaskin. Viranomaistyön aikasyklissä vuoden viive ei välttämättä näy missään.

Sinänsä rangaistus on ongelmallinen käsite lastensuojelun repertuaarissa. Siinä missä oppilaitoksille suunnatun ohjauksen retoriikassa termi kurinpitotoimi näyttäytyy varsin asiallisena ja perusteltuna, ei lastensuojelun toimijoille suunnattu ohje mainitse kuria ja rangaistuksia, vaan sijaishuollon ammattilaista ohjataan keskustelemaan nuorten kanssa luottamuksellisessa ilmapiiressä. Viranomaisohje, joka kieltää rangaistuksen kasvatukseen, osallistuu keskusteluun kasvatuksen periaatteista ja ihanteista. Käsitteiden avaamisessa on kuitenkin hankaluutta. Rangaistussana voidaan vaihtaa seuraamussanaan, mutta käytännön työssä voi jäädä epäselväksi, miten nämä eroavat toisistaan.

Esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden yleisistä edellytyksistä (LsL 64§) todetaan, että rajoitusten käyttäminen rangaistuksena on kiellettyä (Saastamoinen 2010, 177). Rajoitustoimenpiteet on suoritettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa ja vakaumusta kunnioittaen. Lisäksi on otettava huomioon lapsen toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeensa sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa. (Saastamoinen 2010, 178.) Koulumaailmassa nuoren tupakointi luo häiriötä ja uhkaa opetusta, lastensuojelulaitoksessa hän ei kuitenkaan lain tulkinnan mukaan vaaranna tupakoinnillaan omaansa eikä muiden turvallisuutta. Lakia ja ohjeistuksia vertailemalla voidaan kysyä, ketä tupakointia koskeva ohjeistus pyrkii suojelemaan. Oppilaitosta ja lastensuojelulaitosta koskeva ohjaus eroavat suuresti toisistaan. Nuoren tupakointi kategorisoituu laeissa ja ohjeissa erilaisena ongelmana oppilaitoksessa kuin lastensuojelulaitoksessa. Nuoren tupakointiin puuttumisen tiukimmat keinot kuuluvat tilanteisiin, jossa tupakoiva nuori uhkaa yleisen yhteiskunnan rauhaa; tavallista koululuokkaa ja yleisopetusta. Lastensuojelun sisäisessä maailmassa, lastensuojelulaitoksessa, huoli kääntyy siihen, minkälaisia voimakeinoja sijaishuollon ammattilainen käyttää ja nuori nähdäänkin suojelun kohteena.

Kaiken kaikkiaan voidaan puhua ohjeistuksesta, joka toisaalta normittaa ja valvoo sijaishuollon ammattilaista noudattamaan lakia oikein, mutta ei kuitenkaan tarkkaan kerro, miten lakia oikeastaan tulee noudattaa. Toisaalta valvova taho on huolissaan työntekijän voimankäytöstä ja se etsii keinoja suojella nuorta työntekijän mielivallalta. Syntyy kuva asetelmasta, jossa työntekijät jäävät ilman yhteiskunnallisen tason tukea ja ohjausta toteuttaessaan vaikeassa elämäntilanteessa olevan nuoren kasvatusta ja hoitoa.

2.2. Katsaus aiempaan tutkimukseen

2.2.1 Tupakka ja tupakointiin puuttuminen tutkimuksessa

Tämän tutkimuksen kiinnostus kohdistuu institutionaalisiin käytäntöihin, joita toteutetaan lastensuojelun sijaishuollossa puututtaessa alaikäisten tupakanpolttoon. Aiempaa aiheeseen liittyvää tutkimusta on hyvä etsiä useasta eri suunnasta; sosiaali- ja terveystieteellisestä sekä tupakkapolitiikan tutkimuksesta, sosiologian ja yhteiskuntatieteellisen hallinnan tutkimuksesta, sekä sosiaalityön, jossa erityisesti lastensuojelun sijaishuollon institutionaalisten käytäntöjen tutkimuksesta.

Tupakkakontrollista on tutkimustietoa jo 1600-luvun Turkista ja Venäjältä, joissa tupakointia ja tupakkakauppaa pidettiin ankarasti rangaistavina rikoksina ja poliittisesti vaaralliseen toimintaan kytkeytyvänä paheena. Euroopassa asenteet lievenivät asteittain 1900-luvulle tultaessa, jolloin voimakkain huoli liittyi paloturvallisuuteen. Rajoittava politiikka alkoi lisääntyä lähesyttäessä 2000-lukua ja tupakasta alkoi tulla huonomaineinen asia. Tupakkaan on liitetty monenlaisia merkityksiä nautintoaineesta hermostuneisuutta rauhoittavaan korviketoimintaan. (Sarvanti 1997, 31–33.) Tupakkariippuvuuden ja tupakasta vieroituksen Käypä hoito-suosituksessa (2012) on todettu, että tupakkariippuvuus on vakava sairaus. Nikotiini aiheuttaa fyysisistä, psyykkistä ja sosiaalista riippuvuutta ja tupakointi johtaa suureen kuolleisuuteen ja sairastavuuteen (Tupakkariippuvuus ja tupakasta vieroitus: Käypä hoito-suositus, 2012).

Sosiaali- ja terveystieteellisestä tutkimuksesta löytyy tilastollista seurantatietoa tupakoinnista yhteiskunnallisena ongelmana ja eriytyvänä kulttuuripiirteenä. Nuorten tupakantuotteiden ja päihteiden käyttöä on seurattu laajoilla kyselytutkimuksilla nuorten terveystapatutkimuksessa vuodesta 1977 alkaen. Seurannan mukaan suomalaisten nuorten tupakointi on vähentynyt 2000-luvun alusta alkaen ja vähenee edelleen vuosien 2013 ja 2015 välillä. Tutkimusraportin mukaan on mahdollista, että Suomi saavuttaa vuoden 2010 tupakkalaissa asetetun tavoitteen, joka tähtää tupakkatuotteiden käytön vähittäiseen loppumiseen vuoteen 2040. (Kinnunen ym. 2015, 48.)

Raportissa todetaan myös, että tänä päivänä lapset ja nuoret saavat yhä vähemmän tupakointimallia kotona verrattuna tilanteeseen muutamia vuosia aikaisemmin ja etenkin aikaisempiin vuosikymmeniin. Kuitenkin alaikäiset saivat polttaa vapaasti neljässä prosentissa koteja, joka on sama osuus kuin kymmenen vuotta sitten. (emt., 52.) Tutkimustulos saattaa tarkoittaa sitä, että yleinen kehitys osoittaa tupakoinnin vähenemistä, mutta pieni osa kansalaisista jatkaa tupakanpolttoa vielä entiseen malliin.

Riippuvuusnäkökulmasta nuorten tupakointi on suhteellisen uusi tutkimuskohde, mutta huomio nuorten riippuvuusongelman erityiskysymyksiin on ollut kasvussa (Ollila ym. 2008, 11). Tupakoinnin on todettu olevan yhteydessä nuoren riskikäyttäytymiseen, jotka voidaan jakaa kahteen osittain päällekkäiseen ryhmään, terveyttä vaarantavaan käyttäytymiseen ja ongelmaikäyttäytymiseen (Turbin ym. 2000, 1). Tupakoinnin on todettu nuorilla olevan yhteydessä nimenaan ongelmaikäyttäytymiseen, jolla on yhteyksiä syrjäytymisriskiin, masennukseen ja moniin sosiaalisiin ongelmiin (Ollila ym. 2008, 14). Tupakointi kytkeytyy yhä enemmän alhaiseen sosiaaliseen asemaan, vähäiseen koulutukseen, mielenterveysongelmiin ja syrjäytymisvaaraan. Huostaan otettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten äideistä huomattavasti useampi on polttanut tupakkaa raskauden aikana kuin muiden lasten odottavat äidit (Kalland ym. 2006, 1037). Lastensuojelun piirissä tupakoivien nuorten osuus korostuu (Ollila ym. 2008, 52.) Nykyisenkaltaisen savukkeenpolton historiassa on havaittavissa kehityskulku, jossa koko kansan nautinnosta tulee alempiin yhteiskuntaluokkiin yhdistyvä riippuvuus. Tupakoinnin sosioekonomisten erojen tutkimuksesta nousee esiin karu kuva: tupakointi on nykyisin yleisintä kaikin huono-osaisimpien keskuudessa (Katainen 2011, 12).

Tyttöjen suhteellinen osuus tupakoivista nuorista on kasvanut. Miesten tupakointi on kaiken kaikkiaan puolittunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana, kun taas naisten tupakointi on pysynyt ennallaan (www.ash.fi). Tällä hetkellä tyttöjen ja poikien tupakointi on melko lailla yhtä yleistä (THL 2015).

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on ollut kasvussa sekä tyttöjen että poikien osalta 90-luvun alusta alkaen kaksinkertaistuen vuoteen 2014 mennessä. Vuonna 2014 sijoitettuja lapsia oli yhteensä lähes 18 000. Heistä laitoshoidossa oli lähes 7000. Kaikkien sijoitettujen lasten osuus ikäryhmästä oli vuonna 2014 yksi prosentti. Näistä huostassa olleiden 16–17-vuotiaiden lasten osuus oli ikäryhmästään 3,1 %.(THL 2015.)

Tilastot ja lukuisat tutkimukset osoittavat hyvinvoinnin eriarvoistuvan ja lapsuuden erilaistuvan vuosituhaten vaihteen Suomessa. Samalla kun enemmistö lapsista voi hyvin, pienellä osalla ongelmat jatkuvat ja kärjistyvät. (Eräranta & Autio 2008, 8.) Mittarista riippuen pahoinvointia tai hyvinvoinnin uhkia kohtaavien lasten osuus vaihtelee karkeasti arvioituna muutamista prosenteista yli 10 prosenttiin (Aula 2014, 143).

Sosiologi Anu Katainen on väitöskirjassaan lähestynyt tupakointia luokkaan ja kulttuuriin liittyvänä piirteenä. Katainen (2011) toteaa, että tupakoinnin puolustuksessa tupakointi edustaa itsenäisyyttä ja vapautta, kykyä riippumattomiin valintoihin. Tästä näkökulmasta yksilö ei voi

olla täysin autonominen ja vapaa noudattaessaan yksisilmäisesti asiantuntijoiden terveyteen liittyviä ohjeistuksia. Autonominen subjekti on sellainen, joka tarpeen tullen myös kyseenalaistaa ja koettelee saamaansa informaatiota ja tekee mahdollisimman riippumattomia valintoja. (Katainen 2011, 47).

Ray Dylan (2013) on tarkastellut sosiologian pro gradu–työssään suomalaisia tupakoinnin lopettamisen itseapuoppaita Foucault’n inspiroiman hallinnananalytiikan kehyksissä. Hän tulkitsee oppaiden tuottavan tietynlaista normatiivista subjektiä ja kokemuksen kehikkoa, joka voi sulkea ulkopuolelleen ei–aktiivisia väestönosia ja siten lisätä terveyteen ja tupakointiin liittyvää voimistuvaa sosioekonomista eriytymistä. (Dylan 2013, 2.)

Hallinnan tutkimuksessa huomio kohdentuu siihen, miten ongelma yhteiskunnassa käsitteellistetään ja otetaan hallinnan kohteeksi. Kiinnostuksen kohteena on se, että niin lapset, nuoret kuin heidän kanssaan vuorovaikutuksessa olevat aikuistoimijat voivat olla sekä sääntelyn kohteina että sen harjoittajina. (Satka ym. 2011, 17–18; Harrikari 2011, 319–349.) Suomalaiset lapsuuden tutkijat ovat todenneet lasten ja nuorten hallinnassa tapahtuneen muutoksen 90-luvun laman jälkeen, joka näkyy ilmeisen selvästi lasten ja nuorten poikkeavan käyttäytymisen kontrolloinnin tiukentumisena (ks. Satka ym. 2011). Sakari Hänninen kuvaa muutosta vapauden ja kontrollin kaksoissidoksen käsitteellä. Uusliberalistinen yhteiskunta lupaa kansalaisilleen vapautta, vakautta, hyvinvointia ja pitkää elämää. Tavoitteisiin pääseminen vaatii riskiäksilöiden seulontaa eri muodoissaan varhaisesta puuttumisesta lähtien. Menestymättömyyttä voidaan pitää rangaistavana ja ulossuljettavana poikkeavuutena, koska sen katsotaan tuhoavan niin yksilöiden kuin yhteiskunnankin tulevaisuuden mahdollisuuksia. Taustalla voi olla myös epävarmuus ja huoli tulevaisuudesta, jota yritetään saada hallintaan. (Hänninen 2011, 391–403.)

2.2.2 Tupakointi lastensuojelututkimuksessa

Koska tämän tutkimuksen kohteena on erityisesti sijaishuollon piirissä tapahtuvat ilmiöt, korostuu tutkimusasetelmassa lastensuojelututkimuksen näkökulma. Yleinen lasten ja nuorten hyvinvointia koskeva tutkimus ei välttämättä tavoita tätä marginaalisinta joukkoa, eikä lastensuojeluilmiöiden taustalla vaikuttavia tekijöitä. Lastensuojelututkimus liittyy aina tavalla tai toisella lapsuuteen ja nuoruuteen, mutta suojelun ulottuvuuden korostuminen erottaa sen yleisestä lapsuus- ja nuorisotutkimuksesta. Lastensuojeluaiheisia tutkimuksia on ilmestynyt aina viime vuosisadan alusta alkaen, mutta aiheen ympärille muodostunut tietovaranto on jakautunut laajasti eri tieteenalojen alueille (Pekkarinen 2011, 9–13).

Useat tutkijat 2000-luvulla ovat todenneet lastensuojelussa olevan paljon tarvetta uudelle tutkimukselle (Satka ym. 2011, 13; Pekkarinen 2011, 46–58; Helavirta ym. 2014, 288–294; Tarvainen & Kekoni 2015, 173; Kendrick 2015, 538; Little ym. 2005, 200; Tarkkinen & Forsberg 2013, 661). Voidaan myös todeta, että tutkimustietoa tuotetaan jatkuvasti lisää. Lastensuojelulaitoksia koskevan tutkimuksen tekemistä voi rajoittaa, että tutkimusta voidaan pitää uhkaavana, sillä se voi horjuttaa niin laitoksen, siellä asuvien ja toimivien kuin tutkijankin tasapainoa (Pösö ym. 2004, 7–11). Riitta Laakso (2013) pohtii miten voi oikeasti tietää, miten lasta kohdellaan sijaishuollossa. Sosiaalityöntekijät ovat harvoin läsnä seuraamassa illan rituaaleja, aamun herätyksiä, nuorten ja työntekijöiden välisiä riitatilanteita ja yksittäisissä paikoissa tai sijaisperheissä noudatettavia käytäntöjä (Laakso 2013, 102). Myös tanskalainen lastensuojelun tutkija Turf Böcker Jakobsen toteaa, että tiedämme varsin vähän sijaishuollon arjesta. Lastensuojelussa käydään paljon arvolähtöistä puhetta sijoitettujen lasten hoivasta, huolenpidosta, turvallisuudesta ja kuulemisesta, mutta nämä jäävät helposti myyteiksi ilman tarkempaa tietoa arjen institutionaalisista käytännöistä ja lasten todellisista tarpeista (Jakobsen 2010, 224–225).

Tutkimustarvetta selittää myös se, että yhteiskunnallisena kysymyksenä sijaishuolto on muuttanut muotoaan sijoitettujen lasten ja nuorten määrän kasvun kautta. Tutkimusta on tarpeen tehdä useilla menetelmillä ja erilaisilla kysymyksenasetteluilla. Seuraavassa tuon esille lastensuojelututkijoiden tekemiä kartoituksia kahden viime vuosikymmenen aikana tehdyistä lastensuojelututkimuksista kohdentaen huomion sijaishuollon rajoittamiskäytäntöjä ja ennen kaikkea sijaishuollossa asuvien nuorten päihteidenkäytön rajoittamista koskeviin tutkimuksiin.

Sijaishuoltoon liittyvä tutkimus on lisääntynyt viimeisten vuosikymmenien aikana ja useita väitöskirjojakin on julkaistu (esim. Törrönen 1999; Kitinoja 2005; Laakso 2009; Reinikainen 2009). Marita Törrönen (1999) on väitöskirjassaan vertaillut sairaalan ja lastenkodin arkista toimintaa lasten näkökulmasta etnografisen aineiston avulla. Manu Kitinoja (2005) on tutkinut koulukoteihin sijoitettujen nuorten lastensuojeluasiakkuutta ja kouluhistoriaa. Riitta Laakson (2009) väitöskirja on etnografia lastenkodista. Hänen tutkimuksensa keskeinen kysymys on, mitä lastenkotityö on.

Nuorisotutkimusverkoston Lastensuojelun tieto ja tutkimus-hankkeessa selvitettiin vuonna 2011 lastensuojelututkimuksen tilaa ja kehittämistarpeita. Selvityksen mukaan yksi tärkeimpiä kehittämisalueita lastensuojelututkimuksessa on teoreettisen ja käsitteellisen tarkastelun lisääminen. Selvityksessä todetaan tärkeäksi muun muassa lastensuojelun vaikuttavuuden tutkiminen, käytäntöjen, palveluiden laadun, asiakkaiden kokemusten kuin kustannusten näkökulmasta (Pekkarinen 2011, 47 ja 58).

Susanna Helavirta, Riitta Laakso ja Tarja Pösö (2014) ovat laatineet katsauksen suomalaisesta huostaanottoihin liittyvästä tutkimuksesta. He ovat jaotelleet tutkimuksia teemallisesti käsittelemään huostaanottoa päätöksenä, huostassaolona ja huostaanoton jälkeisenä aikana. Heidän mukaansa tutkimuksia leimaa monitieteisyys. Tutkimukset myös painottuvat opinnäytetöihin, joka tarkoittaa yliopistojen vahvaa osuutta tutkimustahoina. Helavirran, Laakson ja Pösön aineistossa näyttää huostaanottoa koskevien tutkimusten määrä kasvaneen selvästi 2000-luvulla. Tutkimuksissa intressinä on ollut vahvasti empiirisen tutkimuksen tekeminen. Lisää tutkimustietoa tarvitaan heidän näkemyksensä mukaan monista teemoista, kuten suostumukseen perustuvasta huostaanotosta, huostassaolon aikaisista päätöksistä, sijoitettujen lasten sosiaalisista suhteista ja osallisuudesta tavanomaisiin lapsuuden instituutioihin, sijaishuollon toimintatapoihin ja arjen käytäntöihin sekä vanhempien näkemyksistä sijaishuollosta. (Helavirta ym. 2014, 288–294.)

Hanna Tarkkinen ja Hannele Forsberg (2013) toteavat, että sijaishuollon rajoitustoimista on tutkimustietoa niukasti ja hajanaisesti, mikä hankaloittaa rajoitustoimenpiteiden hahmottamista ja yleiskuvasta oppimista (Tarkkinen & Forsberg 2013, 661). Huostassaoloon liittyviä näkökulmia on tutkittu pääasiassa laadullisten ja pienten, usein paikallisesti yhteen tai kahteen lastensuojeluyksikköön rajautuneiden aineistojen avulla (Helavirta ym. 2014, 292). Suomalaisen, kuten myös kansainvälisen tutkimustiedon arviointi osoittaa, että näyttöä sijaishuollon tuloksista suhteutettuna sijoituksen toimeenpanon sisällöllisiin piirteisiin tarvitaan lisää (Little ym. 2005, 200). Seuraavassa esittelen tarkemmin tutkimuksia, jotka liittyvät oman tutkimukseni kysymyksenasetteluun.

Kai Alhanen (2014) on laatinut tutkimusraportin lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Tutkimuksen yhtenä teoreettisena lähtökohtana on analyysi viranomaisvallan oikeutuksen perusteista. Tässä hyödynnetään erityisesti Michel Foucault'n valta-analytiikkaa ja John Dewey'n näkemystä julkisesta toiminnan oikeutuksesta. Toinen keskeinen lähtökohta on lastensuojelujärjestelmän jäsentäminen käytäntöjen verkostona, jonka puitteissa syntyy ei-aiottuja seurauksia. Tutkimuksessa käytetty uhkatekijän käsite puolestaan määritellään Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintakykyteorian avulla. Tutkimuksen johtopäätöksenä todetaan, että lastensuojelujärjestelmän toiminta ei nykytilanteessa riittävästi turvaa ja kehitä sen parissa toimivien yksilöiden toimintakykyä. Sen sijaan se näyttää monissa yhteyksissä heikentävän niitä. Tämä koskee sekä lastensuojelun asiakkaiden että työntekijöiden toimintakykyä. (Alhanen 2014, 6–7.) Alhasen tutkimuksessa nousee huolestuttavana asiana esiin käytäntöjä, joissa ohitetaan asiakkaiden ja työntekijöiden arkitietoa, väheksytään toisten ammattiryhmien käsityksiä ja

koetaan moraalisia ristiriitoja lakien soveltamisessa ja eettisten kysymysten kanssa (Alhanen 2014, 66–67).

Merja Tarvainen ja Taru Kekoni (2015) ovat kirjoittaneet artikkelin lastensuojelulain mukaisesta erityisestä huolenpidosta, sen käsitteestä ja käytännöistä. Erityisessä huolenpidossa pyritään yksilönvapautta ja itsemääräämisoikeutta voimallisesti rajoittamalla toteuttamaan muutosta nuoren elämässä. Artikkelissa tutkijat toteavat, että valtasuhteiden avaaminen ja hoivatutkimuksen linkityksen aukikirjoittamisen jatkaminen voisi tuoda uusia näkökulmia ja kaivattua läpinäkyvyyttä erityisen huolenpidon eettiseen tarkasteluun ja sen käytäntöjen eettiseen toteuttamiseen. (Tarvainen & Kekoni 2015, 173–180.)

Tarja Pösö on tehnyt etnografisen tutkimuksen kahdesta valtion koulukodista ja kuvaa siinä koulukodin sääntöjä, kasvatuskäytäntöjä ja rangaistuskäytäntöjä. Pösö kuvaa aineiston avulla koulukodin asettavan rajoja keinona rakentaa nuoren sisäistä maailmaa. Kehokontrolli on keskeistä fyysisesti suljetussa tilassa ja säännöissä todetaan keinot päihitteettömyyden toteuttamiseksi. Tupakointia ei tutkimuksessa mainita erikseen. (Pösö 2004, 101–102.)

Aiemmasta sijaishuollon arjen käytänteitä ja rajoitustoimia koskevasta tutkimuksesta löytyy jonkin verran tietoa tupakanpoltoon puuttumisen käytännöistä. Seuraavassa nostan esiin tutkimuksia, jotka liittyvät oman tutkimukseni aihepiiriin, sijoitettujen nuorten tupakointiin ja siihen puuttumiseen. Näiden tutkimusten tarkastelun avulla jäsennän kuvaa siitä moniulotteisesta kokonaistilanteesta, jossa tupakointiin puuttumiseen kohdistuvaa tutkimusta tehdään.

Hanna-Maija Sinkkonen (2004) on kirjoittanut artikkelin lastensuojelulaitokseen sijoitettujen nuorten kotikoulukokeilusta, jossa seurataan kokeilussa mukana olevien nuorten hoitoa ja kasvatuslastensuojelulaitoksessa. Artikkelissa todetaan epäsosiaalisesti käyttäytyvän ja päihteitä käyttävän nuoren kasvatuksen herättävän henkilökunnassa erimielisyyttä, muun muassa siitä, voidaanko sijoitetun nuoren huonetta tutkia ja hallussa olevat huumausaineet takavarikoida. (Sinkkonen 2004, 133144.) Henkilökunnan erimielisyyden toteaminen nostaa esiin päihteiden käyttöön puuttumisen ristiriitaisena ja moraalista hämmennystä herättävänä asiana, jossa henkilöstö voi olla erimielisiä niin ongelmasta kuin puuttumisen tavoistakin.

Sarianna Reinikainen (2009) on tehnyt väitöskirjan nuorisokodissa asuneiden tyttöjen kokemuksista. Tutkimuksessa todetaan, että tyttöjen kokemukset ovat niin jaettuina kuin ei-jaettujakin. Aineistossa nousevat esiin nuorisokotien arjen käytännöt ja lyhyesti myös kokemukset tupakanpoltoon puuttumisesta. Reinikainen toteaa aineiston perusteella nuorisokodin ilmapiiriin olleen 1960–1970-luvuilla ja myös monen mielestä 1980–1990-luvuilla vapaampi kuin

kotona tai jossain muissa laitoksissa. Esimerkiksi seurustelu ja tupakointi olivat mahdollisia, toisin kuin tytön aiemmassa elämässä (Reinikainen 2009, 71). Tämä tutkimushavainto nostaa esiin jännitteen, joka on kotikasvatuksen ja laitospasvatuksen rajapinnoilla. Kodin ja sijaishuollon erilaiset toimintatavat vaikuttavat nuoreen, mutta myös kodin ja laitoksen väliseen yhteistyöhön.

Susanna Hoikkala (2011) on tutkinut lastensuojelulaitosten päihde- ja huumekontrollia tekstidokumenttiaineiston perusteella. Hoikkala toteaa, että laitosympäristössä alaikäisten tupakointi on ollut kontrolloitua sallivammankin tupakkalain aikaan. Se on ollut sallittua esimerkiksi tiettyä ikäisille ja vanhemmilta siihen luvan saaneille. Ikärajat ja muut periaatteet ovat vaihdelleet eri aikoina. Työntekijät ovat kontrolloineet myös luvanvaraista tupakointia esimerkiksi asettamalla tupakointiaikoja ja osoittamalla siihen tarkoitukseen sallitut paikat. 1990-luvun alkuvuosiin saakka osastojen sisätiloissa saattoi sijaita erillisiä ”röökikämppejä”, joissa polttelu tapahtui. Tupakoinnin tietty arkipäiväisyys ja luovallisuus mahdollistivat sen, etteivät työntekijät aina kiinnittäneet huomiota siinä mahdollisesti tapahtuneisiin muutoksiin (muun muassa hasissatkat itsekkäarityn tupakan sijaan). (Hoikkala 2011, 254.) Tämä tutkimus nostaa esiin kysymyksen nuoren ja henkilöstön välisissä suhteissa. Tupakointiin puuttuminen on relationaalista, tapahtuu yksilöiden välisissä suhteissa ja muuttuu ajassa. Tupakointi suhteutuu myös muihin päih-teisiin ja niiden rajoittamiseen.

Taru Kekoni, Manu Kitinoja ja Tarja Pösö ovat tehneet tutkimusraportin erityisestä huolenpidosta koulukodeissa ja haastatelleet sijoitettuja nuoria. Raportissa ei mainita erikseen tupakanpoltoon puuttumisen käytännöistä, mutta haastatteluaineistossa todetaan yleisemmin päih-teistä; haastateltavat nuoret kertovat, että eivät ole saaneet apua ja tukea päih-teistä vieroittautumiseen tai päihdeongelman käsittelyyn, vaan päih-teistä irrottautuminen on sijoituksen alkaessa tapahtunut ”Kuin seinään”. (Kekoni ym. 2008, 90.) Tästä tutkimuksesta nousee esiin kysymys tupakasta riippuvuutta aiheuttavana päih-teenä, josta vierottautuminen sisältää myös kysymyksen tuesta, hoidosta ja terveydestä.

Anna Nurmela on tehnyt etnografisen pro gradu-tutkielman lastensuojelusta tutkien rajoitus-toimia ja rajaamista lastensuojelulaitoksessa. Nurmela toteaa omassa aineistossaan tupakanpoltoon puuttumisen käytännöissä epäjohtonmukaisuutta. Tupakanpoltoista kiinni jäämisestä on aineistossa olevissa yksittäisissä tilanteissa seurannut tapauskohtaisia, arkisia sanktioita, jotka ovat eri tilanteissa ja eri henkilön määrääminä olleet erilaisia. (Nurmela 2013, 51.) Tutkimukses-ta nousee esiin näkökulma tupakasta osana lastensuojelulaitoksen systeemiä, säännöstöä ja arjen rakentumista sekä institutionaalista vallankäyttöä.

Hanna Tarkkinen ja Hannele Forsberg (2013) ovat kirjoittaneet artikkelin, jossa viitataan Tarkkinen vuonna 2012 tekemästä pro gradu-tutkielmaan. Tutkielmassa on selvitetty lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja aihetta on lähestytty analysoimalla kuusisataa sijaishuollon ammattilaisen laatimaa rajoittamispäätöstä. Forsberg ja Tarkkinen toteavat tupakkaan ja tupakointiin liittyvän rajoittamisen olevan aineistossa monesti esillä. Toimenpiteiden motiivina on ollut lapsen terveyden suojeleminen. Lasten tupakointiin ja tupakkatuotteiden hallussapitoon on puututtu tyypillisimmin henkilöntarkastuksilla, aineiden ja esineiden haltuunottamisilla, omaisuuden ja lähetysten tarkastamisilla sekä liikkumisvapauden rajoittamisella. Aineistossa ilmeni myös yksi eristämiseen päättynyt tilanne, joka sai alkunsa tupakoinnista. (Tarkkinen & Forsberg 2013, 665.) Tästä näkökulmasta katsoen tupakointiin puuttuminen näytetään suhteessa lakeihin ja normeihin, juridisena kysymyksenä.

Ulkomaisten tutkimusten suora hyödyntäminen ja kansainvälinen käytäntöjen vertailu aiempien tutkimusten avulla on hankalaa järjestelmien ja kulttuurien erilaisuuden vuoksi (Tarkkinen & Forsberg 2013, 662; Kendrick 2015, 534). Monelta osin käytännöissä ja tutkimuksessakin kuitenkin hyödynnetään niin samoja käytännön työn ja tutkimuksen teon menetelmiä kuin myös teoreettisia perusteita. Esimerkiksi ruotsalainen Claes Levin (2012) on tutkinut sijaishuollon rankaisumenetelmien historiaa Ruotsissa ja nojautuu tutkimuksessaan foucault'laiseen historian tutkimukseen. Levin toteaa, että syy ruumiillisen rangaistuksen käytön vähentymiseen sijaishuollossa 1500 - 1600-luvulta alkaen ei ollut humanismi tai pyrkimys kevyempiin rangaistuksiin, vaan huomio, että ruumiillinen rangaistus ei ole tehokas keino opettaessa toimettomia ja syntisiä kuriin ja nuhteeseen; syynä oli siis tehokkuuden etsiminen lasten parantamisessa (Levin 2012, 17).

Levin on tutkinut ruotsalaisia koulukoteja ja niissä käytettyjä pakkotoimia ja suhtautuu niihin äärimmäisen kriittisesti. Hän ihmettelee, kuinka ruotsalainen yhteiskunta hyväksyy nuorisokodit instituutiona, vaikka mitään näyttöä ei ole olemassa niiden onnistumisesta perustehtäväänsä kuntouttaa nuori ihminen. Levin vertailee artikkelissaan myös ruotsalaisia käytäntöjä muiden pohjoismaiden käytäntöihin. (Levin 2004, 263–264.) Tässä tutkimuksessa lastensuojelulaitoksen puuttumistoimet näyttäytyvät osana yhteiskunnallista kuri- ja hallintajärjestelmää, johon sijoitettu nuori asettuu häneen kohdistuvien toimenpiteiden ja oman toimintansa kautta. Näkökulma herättää pohdintaa sijoitetun lapsen asemasta yhteiskunnasta; edistävätkö häneen kohdistuvat kasvatustoimet hänen omaa hyvinvointiaan vai onko hänen tehtävänsä toimia varoittavana esimerkkinä muille kansalaisille. Tämä liittyy kysymykseen siitä, onko nuori si-

jaishuollossa objektin asemassa, toimenpiteiden ja tarkastelun kohteena vai subjektin asemassa, omaa elämää rakentavana, osallisena ja tukea saavana yksilönä.

Turf Böcker Jakobsen on vertaillut tanskalaista lastensuojelulainsäädäntöä kansainvälisesti ja todennut yhteisiä piirteitä eri maiden välillä. Lainsäädäntö ohjaa vain ohuesti käytäntöjä sijaishuollon arjessa. Laeissa painotetaan lasten oikeutta tulla kuulluksi ja esimerkiksi lasten oikeutta koulunkäyntiin. Lapsen sosiaalisesta todellisuudesta ja siitä, kuinka oikeuksien toteutumista mitataan, ei laki juurikaan anna ohjeistusta. (Jakobsen 2010, 217–218.) Tämän tutkimuksen kautta tupakointiin puuttuminen heijastuu ihmisoikeudellisena ja ihmisarvoon liittyvänä kysymyksenä.

Englantilainen sosiaalityön tutkija Andrew Kendrick (2015) on tehnyt kansainvälistä vertailua tuloksellisen ja laadukkaan sijaishuollon tunnuspiirteistä. Hän toteaa, että sijaishuollon ammatillinen ja myönteisesti sekä osallistavasti ongelmia lähestyvä johtaminen sekä henkilöstön toimintatavat ja vuorovaikutussuhteet nuorten kanssa ovat avainasemassa etsittäessä selityksiä laadukkaalle ja tehokkaalle sijaishuollolle. Kun henkilöstö saa tukea sekä koulutusta lasten kanssa toimimiseen, positiivisten suhteiden rakentamiseen ja molemminpuoliseen vuorovaikutukseen lasten kanssa, tukee se lasten kasvua, lisää lasten resilienssiä ja rakentaa lasten kykyä luottaa itseensä ja arvostaa itseään. (Kendrick 2015, 536–538.) Tämä tutkimus nostaa esiin sijaishuollon kasvatustyön ammatillisena tietoon perustuvana toimintana. Se herättää ajatuksia sijaishuollon henkilöstön ammattitaidosta työkyvystä ja koulutuksesta suhteessa kodeissa tapahtuvaan lapsen ja vanhemman suhteessa tapahtuvaan kasvatukseen.

Yhdysvaltalaiset lastensuojelun tutkijat Michael Little, Amelia Kohm ja Ronald Thompson (2005) ovat tehneet katsauksen sijaishuollossa asuvien lasten kehitystä koskevista tutkimuksista sekä selvittäneet tutkimustiedon katvealueita ja tutkimustarpeita painottuen Yhdysvaltojen ja Englannin sijaishuoltojärjestelmiin. Tutkijat toteavat, että meillä ei ole vielä riittävästi tietoa siitä, mitkä tekijät sijaishuollossa vaikuttavat lasten kehitykseen hyödyllisesti ja toisaalta, mitä vahinkoja voi aiheuttaa se, että sijaishuollossa lapsi joutuu eroon primääriperheestään. He tuovat esiin myös sen, että tarvitaan lisää tietoa siitä, minkälaiset yksilölliset seikat tulee ottaa huomioon, kun valitaan lapsen tarpeisiin vastaavaa sijaishuoltopaikkaa. (Little ym. 2005, 204–205.) Tämä tutkimus nostaa esiin kysymyksen siitä, mihin lastensuojelun toimilla lopulta päästään ja kuinka paljon tietoa meillä on sijaishuollon vaikuttavuudesta. Kysymys on tärkeä ja koskee sitä, onko sijoituksesta oikeasti nuorelle enemmän hyötyä vai haittaa.

Suomalaisessa lastensuojelun avohuollon tutkimuksessa viitataan myös sisällöllisen tiedon tarpeeseen. Merja Salomon toteaa nuorten arkirytmien ongelmia koskevassa sosiaalityön lisensiaatintutkimuksessaan, että haastatellut lastensuojelun sosiaalityöntekijät olivat todenneet nuorten arkirytmien korjaantumista sijaishuollon aikana, mutta sosiaalityöntekijöille ei ollut hahmotunut, minkälaisin keinoin laitoshoidon oli pystynyt nuoren arkirytmien palauttamaan eikä heillä ollut tietoa myöskään muutoksen pysyvyydestä. (Salomon 2014, 107.) Tämä tutkimus nostaa esiin kysymyksen ihmiseen vaikuttamisen monimutkaisuudesta. Vaikuttavuuden mittaamisen tiellä on lukuisia muuttujia, eikä tietoa siitä, mikä juuri on aiheuttanut tilanteen korjaantumisen tai huonontumisen ole helppo saada.

Tutkimukseni näkökulma on kuulla sijaishuollon ammattilaisia, jotka tekevät työtä lastensuojelulaitoksissa ja saada heidän ääntään kuuluville. Lastensuojelututkimusta tehtäessä on tärkeää tarkastella asiaa eri sidosryhmien näkökulmista. Sijaishuollossa olevien nuorten parissa työskentelee lukuisia alojen ammattilaisia, jotka näkevät nuoren kasvuun ja kehitykseen liittyvät ilmiöt omista viitekehyksistään. Erityisen tärkeää on tutkia yhteiskunnallisia toimia myös asiakkaan näkökulmasta ja lastensuojelututkimuksesta kyseessä ollen lasten ja heidän vanhempiensa näkökulmasta.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto on koonnut sijoitettujen nuorten näkemyksiä, kokemuksia ja suosituksia lastensuojelun toimien tueksi. Raportissa todetaan, että nuoret kokevat usein omien mielenkiinnon ja mieltymysten kohteidensa olevan sijaishuollossa toteutettavien rangaistusten keskiössä. Tämä tarkoittaa, että rangaistukset kohdistuvat nuorelle kaikkein tärkeimpiin asioihin, kuten esimerkiksi kotilomien perumiseen tupakoinnista kiinni jättäessä. Nuorten mielestä tämä ei kannusta muuttamaan omaa toimintaa, vaan ennemmin kasvattaa uhmaa niin aikuisia kuin sääntöjä vastaan. Nuoret myös kertovat joukkorangaistuksista, jos joku jää kiinni tupakoinnista. Nuorten mielestä joukkorangaistukset aiheuttavat nuorten välisiä erimielisyyksiä ja antavat aikuisten toiminnasta mielivaltaisen sekä epäoikeudenmukaisen kuvan. (Vario ym. 2012, 26.)

Yhteenvedon voidaan todeta, että tutkimusta on tarpeen tehdä lukuisista näkökulmista, jotta saisimme parempaa tietoa sijaishuollosta ja sen vaikutuksista. Tutkimus on hyödyllistä kohdentaa nuoren kokemuksiin, hänen osallisuuteensa ja sijaishuollon vaikuttavuuteen nuoren näkökulmasta katsoen ja yhtälailla nuoren läheisiä ja omaisia kuullen. Tutkimusta on tarpeen tehdä kiinnittäen huomiota nuoren parissa työskentelevän moniammatillisen työryhmän ja viranomaisverkoston näkökulmiin sekä tarkastellen sijaishuollon yhteiskunnallista tehtävää, ammatillisia piirteitä sekä suhdetta kodeissa tapahtuvaan kasvatustyöhön. Sijoitettujen nuorten ase-

maa on tärkeätä tarkastella suhteessa muihin ikätovereihinsa. Tutkimusta tarvitaan niin arvojen, normien ja rakenteiden näkökulmista, terveyden, nuoren kasvun ja riippuvuusproblematiikan näkökulmista kuin nuoren ja hänen verkostonsa vuorovaikutussuhteiden näkökulmista.

2.3 Konstruktionismi ja foucault'lainen ajattelu tutkimuksen teoreettisina näkökulmina

Lastensuojelutyön lähtökohta on lapsen edun turvaaminen, jonka vuoksi puhutaan paljon laatu- ja tukäsikirjoista, omavalvonnasta, lapsen yksilölliseen tarpeeseen vastaamisesta, perhekeskeisyydestä sekä laitosten profiloitumisesta lasten erilaisten tarpeiden mukaisiksi. Nykyisistä käytännöistä huolimatta ei pystytä riittävästi selvittämään sijaishuoltopaikan arjen käytäntöjä eikä sitä, miten lapsen kanssa toimitaan, millainen kasvu ympäristö lapselle sijaishuollossa tarjoutuu, ymmärretäänkö lapsen elämäntilanteen ongelmallisuutta ja miten siihen vastataan (Laakso 2013, 109). Tarvitaan tutkimusta, joka pyrkii tekemään käytäntöjä näkyväksi.

Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on sosiaalisten ongelmien ja asiakkaan tilanteen konstruointuminen sijaishuollon käytännöissä sekä valta, joka määrittelyihin sisältyy (ks. Jokinen ym. 1995, 13 ja 21). Tiivistäen voidaan sanoa, että tutkimus osallistuu keskusteluun lastensuojelun institutionaalisista käytännöistä näkökulmanaan lapsuuden hallinta sosiaalityössä ja yhteiskunnallisessa muutoksessa.

Hyvinvoivan ja menestyksekkäästi koulutyönsä hoitavan nuoren tupakanpoltto saatetaan nähdä isona terveysriskinä ja siihen suhtaudutaan jyrkän kielteisesti. Kun nuorella on paljon sosiaalisia, käyttäytymiseen ja psyykkiseen terveyteen liittyviä ongelmia, voidaan tupakanpoltoa pitää ”marginaalisena kysymyksenä” suhteessa nuoren muihin ongelmiin. Tupakanpolton yhteiskunnallista kuvaa tarkasteltaessa tupakointi piiryykin konstruktionistisena ongelmana. Konstruktionismissa sosiaalinen ongelma, kuten tupakanpoltto, nähdään ihmisten luomana sosiaalisena konstruktiona (Spector & Kitsuse 1977).

Konstruktionistinen näkökulma liittyy tässä työssä postmoderniin sosiaalityön käsitykseen, jossa ”vallitseva totuus” kyseenalaistetaan ja sosiaalisten suhteiden kompleksisuus tunnustetaan. Yhteiskunnan muutoksen mukanaan tuovan muutoksen epäsäännönmukaisuutta, epävarmuutta ja arvaamattomuutta ei pyritä ottamaan haltuun hallinnan keinoin, vaan taustaolemusten pohtimisella ja tekemisen paremmalla ymmärtämisellä. (Karvinen-Niinikoski 2009, 136 – 143; Payne 2005, 17.) Ilmaisua ”vallitseva totuus” voi käyttää kuvaamaan Tupakoimaton Suo-

mi-tavoitetta, jossa terveydelle haitallisista tupakkatuotteista pyritään pääsemään eroon. Vallitseva totuus tässä yhteydessä on käsitys siitä, että tupakointi on tuomittavaa ja haitallista ja aikuisten tulee tukea nuoria irti tupakasta.

Sijoitettujen nuorten tupakointiin puuttumisessa tarvitaan kuitenkin hienovireistä taustaoletusten pohtimista ja tekemisen parempaa ymmärtämistä hallinnan keinojen suoraviivaisen käytönoton sijaan. Olennainen taustaoletus on, että sijoitettu nuori on haastavassa elämäntilanteessa, koska hänet on sijoitettu kasvun ja kehityksen vaarantumisen vuoksi. Tällaisessa tilanteessa hänen tukemisensa tupakoimattomuuteen ei ole välttämättä yksinkertaista. Jos nuori vastustaa ajatusta tupakoinnin lopettamisesta sekä kieltäytyy yhteistyöstä ja motivoinnista, on tarpeen tarkasti miettiä keinoja, joilla aikuiset edistävät nuoren tupakoimattomuutta.

Postmodernin sosiaalityön teorian olennainen osa on vallan konstruoiminen ja diskursiiviset käytännöt, joiden jäsentämisessä on hyödynnetty paljon poststruktuurialista foucault’laista ajattelua ja Michel Foucaultin filosofiasta ammentavaa vallan analyysia sekä tiedon, vallan ja subjektin suhteen jäsentämistä (Karvinen-Niinikoski 2009, 149; Juhila 2009, 48). Foucault’n ajattelu on monitulkintaista ja vaikeaselkoista. Tutkijoilla on ristiriitaisiakin näkemyksiä hänen tulkitusperistään ja johtopäätöksistään (ks. Koivusalo 2012, 232). Tässä tutkimuksessa tulkiten ja hyödynnän Foucault’n ajattelua ja hänen tulkitsijoitaan omasta tutkimusintressistäni käsin. Tutkimukseni tavoitteena ei ole selittää, mitä Foucault todella sanoi, vaan luoda teoreettisten käsitteiden avulla ymmärrettävyyttä nuorten tupakanpoltoon puuttumisen kysymykseen. Siinä mielessä hyödynnän teoriaa tarkoitushakuisesti.

Michel Foucault’n ajattelua on hyödynnetty hyvin monenlaisissa yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa, joissa on ollut pyrkimyksenä ymmärtää paremmin tiedon, vallan ja etiikan suhdetta yksilön ja yhteiskunnallisten instituutioiden välisissä suhteissa (muun muassa Skehill 2008; Hardy 2012; Harrikari 2011; Hennum 2010; Dylan 2013; Antikainen 2007; Perttula 2015; Norlamo-Saramäki 2009).

Esimerkkinä kansainvälisestä sosiaalityön tutkimuksesta voidaan todeta Caroline Skehillin (2004) väitöskirja, jossa hän on tehnyt genealogisen analyysin sosiaalityön diskursseista Irlannissa. Skehill on soveltanut Foucault’n metodia ja painottaa, että sosiaalityön ydinasema on olla yksilön ja julkisen vallan välittävänä tekijänä (Skehill 2004).

Suomalaisista sosiaalityön tutkimuksista on Foucault’a hyödyntänyt esimerkiksi Mari Antikainen väitöskirjassaan vuodelta 2007. Tutkimuksen tavoite oli analysoida sosiaalityön asiantuntijadiskurssia lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaali-

työn asiantuntijadiskurssia erityisesti vanhemmuuden, lapsen sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen verkoston tukemisessa erotilanteessa. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan sopimuspalvelun teoreettista jäsentämistä. Antikainen on käyttänyt tutkimuksessa foucault’laista diskurssianalyysia ja kokenut sen hyödylliseksi pyrittäessä hallintamekanismien tunnistamiseen (Antikainen 2007, 5 ja 174).

Rauno Perttula (2015) hyödyntää hallinnan analyysia sosiaalityön väitöskirjassaan, jossa hän analysoi syrjäytymispuhetta poliittisen vallan ja hallinnan välineenä nuorisoasteen koulutusta ja opiskelijahuoltoa koskevassa julkisessa keskustelussa. Tutkimuksessa todetaan, että koulutuksen politiikan dispositiivissa kouluttautumiskurin ja kouluttautumissuhteen hallinnan managerialistinen valta on kaventanut nuorten parissa toimivien ammattilaisten harkintavaltaa ja mahdollisuuksia toimia enemmän nuorten omista lähtökohdista käsin heidän ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden. Tutkimus nostaa esiin kysymyksen sosiaalityön mahdollisuuksista luoda käytäntöjä ja tarjota palveluita, jotka lähtevät nuorten todellisista tarpeista eikä hallinnollisista intresseistä. (2015, 102–103.)

Tuija Norlamo-Saramäki (2009) on nojannut Foucault’n hallintateorioihin sosiaalityön ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessaan ”Asiakaslähtöisyyden ristiaallokossa”. Hän on rekonstruoinut kuvauksia sekä valtion hallintoon liittyvistä ohjausasiakirjoista että asiakkaiden tuottamista teksteistä. Niiden avulla hän on pyrkinyt konkretisoimaan hallinnon tavoitepuheen ja asiakkaiden kokemuksen välistä suhdetta. Tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on se, miten hallinnolliset ja poliittiset vaateet muovaavat sosiaalityöntekijöiden käytännön työtä (Norlamo-Saramäki 2009, 125).

Foucault’n antia sosiaalityölle on sen tiedostaminen, että sosiaalityö on osa tuottavia hallinnoivia käytäntöjä, jotka luovat ja toimivat vallitsevien totuusjärjestelmien sisällä. Stenson (2009) toteaa, että nämä järjestelmät tunnistavat ja rajoittavat sosiaalityön keskeisten toimijoiden toiminnan tavoitteita, kiinnostuksen kohteita ja subjektiasemia. Sosiaalityö valvoo ja arvottaa asiakkaidensa elämää ja yrittää varustaa asiakkaat sellaisilla tiedoilla ja taidoilla, että he kykenisivät itse toteuttamaan normaalin kansalaisuuden vaatimukset. (Stenson 1997, 168.) Kirsi Juhila kokoaa ja käsitteellistää sosiaalityön ja Foucault’n ajattelun suhdetta artikkelissaan teoksessa ”Sosiaalityö ja teoria” erityisesti objektivoinnin ja subjektivoinnin näkökulmasta eritellen aiheen normaalistamisen ja itsereflektiivisyyden, subjektivoivan vallan sekä ihmistieteiden diskurssien ja hallinnan kysymyksiin. Juhila nostaa Foucault’n viitoittamana tärkeäksi kysymykseksi eettisen huolen siitä, millaisia toisin tietämisen tai toimimisen mahdollisuuksia sosiaalityössä on.

(Juhila 2009, 48.) Vaikka Foucault ei puhukaan suoraan sosiaalityöstä, voidaan sosiaalityötä pitää Juhilan (2009, 52) mukaan sen kaltaisena hyvinvointi-instituutiona, jota hän tarkoittaa.

Foucault'n mukaan ajattelua ohjaavat käytännöt, jotka muokkaavat sekä sen kohteita että sen subjekteja (Alhanen 2007, 11). Institutionaalisissa käytännöissä objekti ja subjekti kohtaavat toisensa. Kun lastensuojelulaitoksen ohjaaja puuttuu nuoren tupakanpolttoon hän samanaikaisesti muokkaa sekä itseään että nuorta. Ohjaajan toteuttamat käytännöt muokkaavat hänen käsitystään itsestään subjektina. Kuria käyttävän ohjaajan käsitys itsestä muokkautuu erilaiseksi kuin rohkaisevaa valtaa käyttävän ohjaajan käsitykset itsestään. Kun nuori reagoi ohjaajan toimintaan, esimerkiksi lopettamalla tupakanpolton, hänen voi ajatella objektivoituvan subjektiksi, joka toimii vallitsevien odotusten mukaisesti. Toisaalta nuoren voi myös ajatella kapinoidessaan objektivoituvan odotusten mukaiseksi, jos häneltä odotetaan kapinointia. Käytännöissä on väistämättä käytettävä jonkinlaista ja johonkin tähtäävää valtaa. Erilaisissa sosiaalityön institutionaalisissa käytännöissä objektivointi ja subjektivointi ovat keskeinen osa ammatillista toimintaa (Juhila 2009, 52).

Tupakkatuotteiden käytön lopettamiseen pyrkivää Endgame-ajattelua voi kuvata objektivoinnin ja subjektivoinnin käsitteiden avulla. Valtakunnallinen kansanterveysjärjestö ja yhteistyöverkosto Suomen ASH, joka edistää tupakkatuotteiden ja niihin verrattavien tuotteiden käytön loppumista sekä päihteettömyyttä ja väestön terveyttä kertoo internetsivuillaan www.suomenash.fi endgame-ajattelusta, jolla tarkoitetaan sitä, että tupakkapolitiikan tavoite on tupakkatuotteiden käytön loppuminen. Sivustolla kerrotaan, että "endgame"-termiä käytettiin ensimmäisen kerran 2000-luvun alussa ja se on yleistynyt vuodesta 2013 alkaen. Sivustolla todetaan, että professori Pekka Puska on määritellyt endgamen perustavanlaatuisiksi sosiaalisiksi muutokseksi, jossa ihmisten tavat, käyttäytyminen ja mielipiteet muuttuvat rinta rinnan lainsäädännön kanssa. Endgame on myös poliittinen prosessi, joka tähtää tupakkatuotteiden käytön loppumiseen.

Endgamea voi kuvata yksilötasolla prosessiksi, jossa tupakoiva yksilö objektivoituu terveyttään vakavasti vaarantavaksi, päihteiden käyttäjäksi ja ei-toivottua sosiaalista toimintaa toteuttavaksi ja samalla subjektivoituu katuvaksi, riippuvuudesta eroon pyrkiväksi ja tervettä, tupakoimatonta elämäntapaa ihailevaksi yksilöksi. Kun sijoitettu, tupakoiva nuori osallistuu tähän sosiaaliseen muutokseen, objektivoituu hän ei-toivottua sosiaalista toimintaa toteuttavaksi ja katsoo itseään ympäröivän yhteiskunnan silmin epäterveellistä ja syrjäytymiseen johtavaa elämänpolkua kulkevana, alkaa katua ja subjektivoituu tupakasta irti pyrkiväksi ja itsestään huolehtivaksi tervehenkiseksi nuoreksi. Vaihtoehtoisesti hän objektivoituu varoittavaksi esimerkiksi, haisee

tupakalle hampaat keltaisina, jää ulos koulutuksesta ja työpaikoista ja vanhemmat voivat häneen viitaten kehottaa lapsiaan pysymään oikealla tiellä, huolehtimaan itsestään ja tulemaan onnellisiksi. Vallan analyysin näkökulmasta varoittavat esimerkit ovat yhteisölle hyödyllisiä. Sen yksilön kannalta, joka on vaarassa jäädä varoittavan esimerkin asemaan, voi tilanne olla kurjempi.

Sopeuttaminen tapahtuu normaalistamisen kautta. Esimerkiksi vangin normaalistaminen tapahtuu, kun hän objektivoituu lainrikkokjaksi, parannusta tarvitseväksi ja rikollisia taipumuksia omaavaksi. Samassa prosessissa hän subjektivoituu tottelevaiseksi, katuvaksi ja omasta rikollisuudestaan tietoiseksi. (Juhila 2009, 53; Alhanen 2007, 107–108). Vastaavasti voi kuvata tupakan poltosta irrottautumista, kun tupakoitsija alkaa ponnistella kohti tervettä, tupakoimatonta elämää ja ottaa siihen tarvitessaan tukea vastaan.

Normaalistaminen vallankäytön muotona on Foucault'n teoriassa osa biopolitiikkaa. Biopolitiikan kaksi ilmenemismuotoa – kurivalta ja väestön biopolitiikka – sekä yksilöivät ihmiset että liittävät heidän hallitsemisensa osaksi valtiokoneiston hallintastrategioita. Normalisoiva hallinta pyrkii sopeuttamaan sekä yksilöt että koko väestön vallitseviin normeihin, jotka määrittellään tieteellisissä diskursseissa ja ulotetaan kuritekniikoilla yksilöihin ja sääntelymenetelmillä koko väestöön. Normalisointi pakottaa ihmiset ajattelemaan itseään säädetyn mallin mukaisesti ja ohjaa heidät elämään normitetulla tavalla. (Alhanen 2007, 47–49.) Sosiaalityössä tärkeä kysymys kuuluu, miten käy vastentahtoisen. Mitä tapahtuu, jos yksilö ei objektivoitu subjektiksi, ei tavista hallinnan tai kurin käytännöistä huolimatta lopeta tupakointia ja asetu huolehtimaan itsestään.

Dispositiivi on ymmärrettävyyden verkko, joka luo yhteyden yksittäisestä valtasuhteesta laajempaan hallinnan kokonaisuuteen. (Foucault 2010a, 66.) Tässä tapauksessa se on verkko, jossa tupakoiva nuori on subjektivoitu ja itsekäytännöillä itseään muokkaava objekti, tavoitteena itsestään huolehtiva ja elämässään menestyvä subjekti. Dispositiivin käsitteen avulla tulee ymmärretyksi se, miten sijoitetun nuoren tupakanpolto liittyy yhteiskunnassa käytävään keskusteluun huonosti kasvatetuista lapsista ja heidän välinpitämättömistä vanhemmistaan. Kun tupakointi käsitetään huono-osaisuuteen liittyvänä piirteenä tai haitallisena tapana, ei itsestään huolta pitävä nuori halua tulla nähdyksi tupakoijana. Vanhemmat, jotka objektivoituvat hyviksi ja huolehtiviksi, eivät anna lapsensa tupakoida parvekkeella ja heillä on keinoja kieltää lapseltaan välituntitupakointi.

Koivusalo (2015) selventää kurivallan ja biovallan dispositiiveja sekä historiallisina että toisiinsa kietoutuvina vallan verkostoina. Kurivallan dispositiivissa painottuu valtataistelu, jota hoitajat käyvät säännöstön turvin hoidettavia vastaan, biovallan dispositiivissa valta kohdistuu turvallisuuden tuottamiseen elämää ylläpitämällä, se siirtyy ruumiin kurista halujen ohjaukseen. Dispositiivit eivät korvaa toisiaan, vaan ovat kietoutuneet yhteen. (Koivusalo 2015, 76–79.)

Perheet, sosiaalityöntekijät ja lastensuojelulaitokset toimivat globalisoituvassa maailmassa, jossa lastensuojelun kenttä, palvelujärjestelmä ja ongelmien luonne ovat jatkuvassa muutoksessa. Michel Foucault (2010a) toteaa, että valtasuhteet voivat verkottua (dispositiiviksi), jos ne ovat funktionaalisessa suhteessa toisiinsa (Foucault 2010a, 66). Käsitykseni mukaan funktionaalinen suhde löytyy nuoren tupakanpoltoon liittyvien käytänteiden, nuoren sijaishuollosta päättävän sosiaalityöntekijän, ongelmissaan rimpuilevan perheen ja globalisoituvan yhteiskuntamme välillä. Kun sijaishuoltoprosessi tapahtuu markkinoilla, joissa lastensuojelulaitokset kilpailevat laadussa ja kannattavuudessa, syntyy normalisoivan hallinnan elementti myös sijaishuoltoyksikön ja sosiaalityöntekijän väliseen vuorovaikutukseen. Objektivoituna subjektina voidaan nähdä lapsen huoltaja, jonka vanhemmuutta arvioidaan, sosiaalityöntekijä, johon kohdistuu paineet oikeiden päätösten tekoon ja taitavaan vuorovaikutukseen, sijaishuoltoyksikön työntekijä, joka tuottaa palvelun hyvää hinta-laatusuhdetta sekä nuori, josta kasvatetaan itsestään huolehtivaa kansalaista.

Marginalisaatiokysymyksen näkökulmasta henkilökunnan haasteena on tupakanpolton aiempaa negatiivisemmaksi muuttunut leima. Kun tupakoiminen yhdistetään mielikuvissa syrjäytymiseen, voi lastensuojelulaitokseen sijoitetun nuoren tupakointi osaltaan vahvistaa lastensuojelun tukeman nuoren syrjäytymiskehitystä. Tupakointiin reagoiminen on yhteiskunnallisen tasa-arvon näkökulmasta syytä tehdä tavalla, joka luo nuorelle mahdollisuuksia rakentaa identiteettiään terveellisellä tavalla. Michel Foucault'n normalisoivaan hallintaan liittyvää näkökulmaa tulkiten; Kasvatukseen liittyvä vallankäyttö voi rajoittaa ihmisten mahdollisuuksia ajatella sitä, mitä he ovat, mutta myös sitä, mitä he voisivat olla. Jos kyseessä on "endgame", on lastensuojelulaitos siinä osallisena, joko onnistuen nuorten motivoimisessa tupakoimattomuuteen tai tuottaen nuoristaan varoittavia esimerkkejä hyvinvoivalle yhteiskunnalle. Minkälaisin käytännön motivoituminen voidaan saada tehtyä, tai minkälaisin käytännön puututaan siihen, että nuori ei motivoidukaan tupakanpoltoon, vaan jatkaa sitä siitä huolimatta.

Marginaaliryhmien kohtelu on yhteydessä yhteiskunnan yleisiin arvoihin ja käytänteisiin. Sijaishuollon puuttumiskäytännöt ovat yhteydessä yksilön kohteluun yhteiskunnassa ylipäätään.

Lastensuojelututkimuksen on tärkeätä tarkastella, legitimoivatko lastensuojelulaitosten toiminnan luonne ja päämäärät syvälle yksityisyyteen kajoavia käytäntöjä (Hoikkala 2011, 250).

Sijoitetun nuoren tupakanpolttoon liittyy kysymyksiä vallasta, hoivasta, suojelusta ja rajoittamisesta. Sosiaalityön tutkimuksessa teeman käsittelyssä nousee esiin väistämättä sosiaalityön kaksinainen luonne. Skehill (2008) toteaa sosiaalityön luonteen nousevan määrittelyissä dualistiseksi: yhdistelmä hoivaa ja kontrollia, säännöstelyä ja valtaistamista, oikeutettua ja epäoikeudenmukaista, tarpeita ja riskejä, pelastamista ja pelastamatta jättämistä. Foucault'n ajattelu tukee sosiaalityön tutkimusta, sillä Foucault ohjaa purkamaan itsestäänselvyyksiä ja nostamaan esille ristiriitaisuuksia, kiinnittää huomiota subjektin objektivointiin professionaalisen tiedon kautta sekä korostaa empiirisen tiedon merkitystä yhteiskunnallisten ilmiöiden tunnistamisessa. (Skehill 2008, 450.)

Sosiaalityön kaksinaisuusluonteeseen liittyy olennaisesti kysymys valinnasta. Institutionaalisissa käytännöissä, joissa toteutetaan valtaa, tehdään valintoja. Foucault puhuu tiedosta, jolla hän viittaa eri tieteenalojen diskursseihin. Instituution käytännöissä läsnä oleva valta on sidoksissa eri tieteenalojen diskursseihin, kuten lääketieteen, psykologian, kriminologian tai pedagogiikan diskurssiin (Alhanen 2007, 136). Sosiaalityön asiakaskunnasta tuotetaan yksilöityä tietoa, joilla heidän toimintaansa dokumentoidaan, heitä diagnosoidaan ja heidän tarpeitaan arvioidaan. Samanlaista tietoa ei synny ihmisistä, jotka eivät hakeudu yhteiskunnallisten erityispalveluiden piiriin. Tuotettu tieto liittyy normalisointiin ja kietoutuu osaksi normalisoivia toimenpiteitä. (Juhila 2009, 60.)

Sijaishuollon moniammatillisessa työssä asiakasta koskeva tieto ei synny lineaarisessa normaalin ja epänormaalien jatkumossa. Sijaishuollon ammattilainen sovittaa arkisessa kasvatustyöhönsä yhteen lakeja yksilön oikeuksien kunnioittamisesta ja suojelun tarpeesta, huomioi lapselle asetetut diagnoosit ja pyrkii turvaamaan tämän tarvitsemat terveydenhuollon palvelut ja hoidon tarpeen, tukee lapsen koulunkäyntiä vallitsevien opetukseen liittyvien reunaehtoien mukaisesti ja tekee huoltajan kanssa yhteistyötä huomioiden, onko lapsi huostaan otettu tai avo- huollon sijoituksessa. Sijaishuollon ammattilainen pyrkii huomioimaan lapsen kulttuuriset tarpeet, sosiaalisen tilanteen sekä kasvun ja kehityksen vaiheen. Tämä kaikki tapahtuu yhteisössä, jossa vaikuttaa sijoitettujen nuorten ja henkilöstön välinen ryhmädynamiikka. Jokaiseen valintatilanteeseen, joita sijaishuollon ammattilainen kohtaa ja joissa hän joutuu tekemään päätöksiä, vaikuttaa lukuisa määrä erilaisia muuttujia.

Moniammatillisen sijaishuollon käytännön ydinkäsitteitä hallinnan ja vallan käsitteistön lisäksi ovatkin moraali ja etiikka, joita tässä institutionaalisia käytäntöjä koskevassa tutkimuksessa lähestytään pikemminkin arkisena arvottamisena kuin ylevinä ja abstrakteina arvoina (ks. Forsberg 2012, 7). Kuula (2006, 21) toteaa, että eettinen ajattelu on kykyä pohtia sekä omien että yhteisön arvojen kautta sitä, mikä jossain tilanteessa on oikein tai väärin. Itsestäänselvyyksien maailmassa ei moraalisia ongelmia tunnisteta, vaan asiat näyttävät yksinkertaisilta. Kun asian huomataan näyttävän erilaiselta eri puolelta tai eri henkilön taholta katsottaessa, joudutaan pohtimaan valintojen eettisyyttä.

Arkinen ongelmanratkaisutilanne sisältää monensuuntaisia jännitteitä ja ristiriitaisuuksia ja päätöksenteko näissä tilanteissa tapahtuu usein arkisen arvottamisen kautta. Jos työntekijä tunnistaa ongelmakohdat moraalisisina kysymyksinä, voi hän alkaa tehdä moraalista järkeilyä (ks. Forsberg 2012, 13–15); itsestäänselvyyksistä siirtyään monimutkaisuuteen. Moraalinen järkeily kuvaa käsitteenä sitä toimintaa, jota sijaishuollon ammattilainen tekee pohtiessaan valintojaan suhteessa nuoriin, yhteisönsä toimintaan, sekä ympäröivään yhteiskuntaan. Moraali ja valta kietoutuvat yhteen.

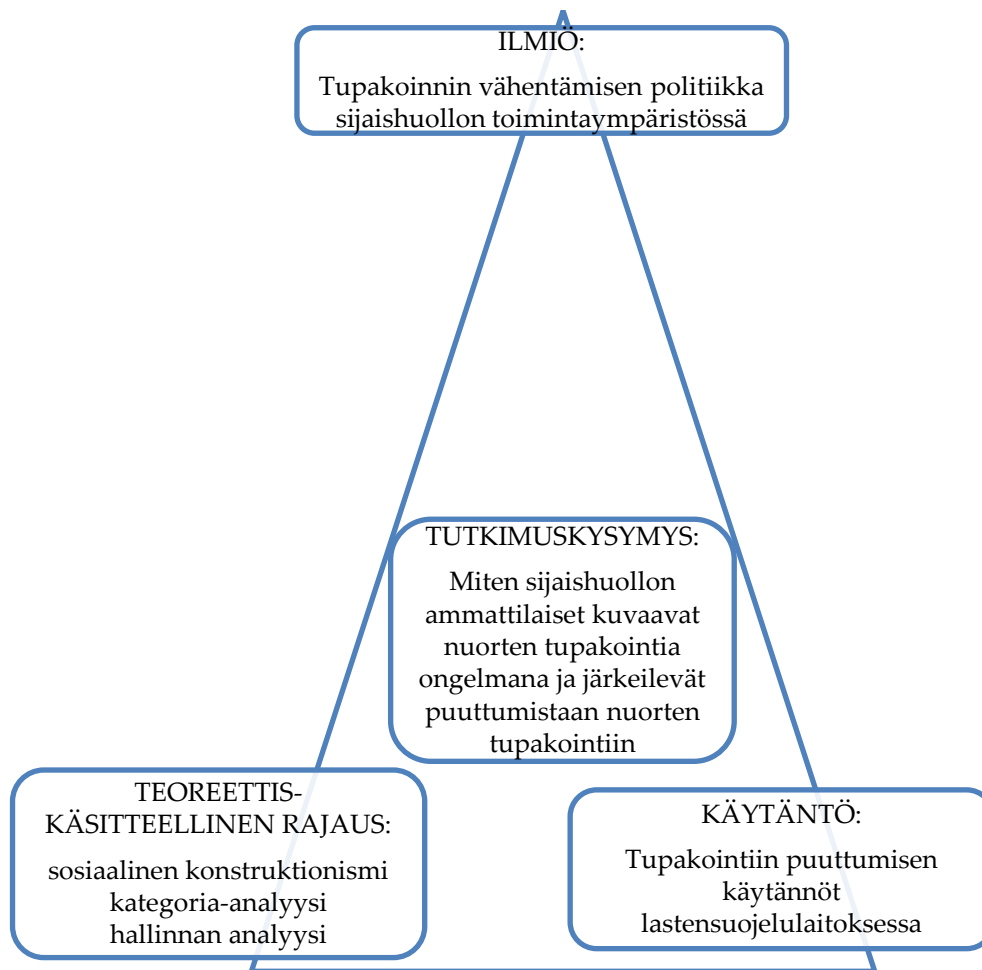
2.4 Tutkimuskysymys

Tutkimustehtävänani on selvittää miten lastensuojelulaitoksissa puututaan sijoitettujen nuorten tupakanpoltoon. Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa jäsentynyt kuva tupakanpoltoon puuttumisen käytännöistä sellaisina kuin ne kuvautuvat sijaishuollon ammattilaisten selonteoissa sekä saavuttaa syvempi ymmärrys nykyisten käytäntöjen ongelmakohdista. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on sosiaalinen konstruktionismi. Se lähestyy institutionaalisen vallan käyttöä etnometodologian ja kategoria-analyysin näkökulmasta, jonka mukaan instituutiot rakentuvat toiminnassaan (Jokinen ym. 2013, 10). Tutkimuksessa analysoidaan vallankäyttöä Michel Foucault’n jäsenysten ja hänen ajattelustaan ammentavan hallinnan analyysin avulla kiinnittäen huomiota vallankäytön päämääriin ja käytössä oleviin keinoihin (ks. muun muassa Foucault 1980; Alhanen 2014; Koivusalo 2015).

Tutkimuksen taustalla on kysymys siitä, miten lastensuojelulain keskeiset periaatteet toteutuvat sijaishuollon arjessa. Lastensuojelulain 4 §:n mukaisesti lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on huomioitava, miten eri toimintavaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden, itsenäis-

tymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen sekä mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omassa asiassaan (Lastensuojelulaki 417/2007). Tässä tutkimuksessa huomion kohteena on huostaan otettu nuori ja häneen kohdistuva rajoittaminen sekä hänen osallisuutensa tukeminen. Foucault'n terminologiaa hyödyntäen voidaan puhua normalisoivasta hallinnasta ja kuriteknii-koista (ks. Alhanen 2007, 147–148) ja kysyä, miten sijaishuollossa käytettävissä olevat keinot tukevat nuoren kasvua itsestään huolehtivaksi vastuulliseksi aikuiseksi, oman elämänsä subjek-tiksi. Tutkimusasetelman keskiössä on yhteiskuntapoliittisen tupakoinnin vähentämisen toteu-tuminen sijaishuollon arjessa. Tupakoinnin vähentäminen ja lopulta loppuminen kokonaan on laaja yhteiskunnallinen tavoite. Tässä tutkimuksessa huomio kiinnittyy tupakoinnin ongelmaan niiden nuorten parissa, joiden elämäntilanne on varsin haastava ja on vaatinut voimallista yh-teiskunnallista puuttumista sijaishuollon keinoin. Tutkimuksessa selvitetään, miten sijaishuol-lon ammattilaiset näkevät tupakoinnin ongelmana ja miten he järkeilevät omaa puuttumistaan tupakointiin. Tutkimuskysymykseen vastaamisen avulla selvitetään kysymystä sijaishuollon tehtävän toteutumisesta.

Tutkimusasetelma kuvaa seuraava pyramidi:

Kuvio 1. Tutkimusasetelma

Tutkijana minua kiinnostaa tupakointiin puuttuminen kurin ja tuen rajapinnan ilmiönä. Vastuullisuuteen kasvaminen edellyttää nuorelta mahdollisuutta vastuullisuuden harjoitteluun ja mahdollisuuteen tuntea osallisuutta omassa elämässään. Toisaalta lastensuojelulain 40§:n mukaiset perusteet huostaanotolle ja laitossijoitukselle ovat niin vakavat, että ne edellyttävät aikuiselta vastuunottoa nuorta koskevissa päätöksissä ja nuorta turvaavien rajojen asettamista.

Tupakoiva nuori voidaan nähdä yksilönä, joka hakee tupakoimalla itselleen mielihyvää vahingoittamatta ketään muuta. Tällaisessa tulkinnessa tupakointiin puuttuvia lakeja säättävää sekä niitä toimeenpanevaa yhteiskuntaa voidaan pitää yksilöön kohdistuvan väkivallan mielivaltaisena toteuttajana (ks. Sarvanti 1997, 55). Henkilön valintamahdollisuuksiin tai toimintavapauksen puuttuva yhteiskunnallinen toiminta voidaan nähdä myös hänen omaksi parhaakseen tapahtuvana toimintana. Erityisen perustelluksi puuttuminen voidaan nähdä, kun puututaan

alaikäisen tupakointiin. Suojeleminen tapahtuu lapsen edun vuoksi, sillä oletus on, että lapsi ei pysty aina tekemään valintoja, jotka olisivat hänen etunsa mukaisia. (Sarvanti 1997, 129–131.)

Lapsia on joskus suojeltava omilta huonoilta valinnoiltaan, mutta tärkeäksi muodostuu se, kuka (valtio, asiantuntija, yhteisö, omainen) määrittelee lapsen ja miten lapsi määritellään (Sarvanti 1997, 101). Täysi-ikäisyys ei ole ainoa raja, jonka avulla laki määrittelee lapsen ja suojelee lapsen erilaisten tarpeiden toteutumista. Kaiken kaikkiaan lainsäädäntö tunnistaa lapsen kasvavana yksilönä ja erilaisissa kehitysvaiheissaan. Eri ikäisille lapsille annetaan lainsäädännössä erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Kuten myös esimerkiksi eri ikäisiin lapsiin kohdistuviin rikollisiin tekoihin suhtaudutaan laeissa eri tavoin. Lait muuttuvat, kun niissä nähdään muutostarpeita. Tupakkalakia on tiukennettu useita kertoja. Esimerkiksi ennen vuotta 1995 tupakkaa on saanut myydä alaikäisille.

Lapsi itse osana lähiyhteisöään määrittelee omalla tavallaan suhteensa tupakointiin liittyvään täysivaltaisuuteen, usein riippumatta siitä, mitä laki asiasta sanoo. Ongelmallista on, että niin lapsen kuin tupakoinninkin kategorisoinnit ovat sosiaalisesti rakentuneita ja sijaishuollon todellisuus muodostuu useista erilaisista sosiaalisista todellisuuksista. Tämä aiheuttaa väistämättä konflikteja ja lapsen toimintaan puuttumistilanteissa taiteilua kurin ja tuen rajapinnalla.

Kurin ja tuen rajapinnalla kulkemista voi kuvata nuorallatanssina, jossa lapsesta kasvatustuessa olevalla sijaishuollon ammattilaisella on vaarana poukkoilla kaiken sallimisen ja kaiken kontrolloimisen välillä. Sallimisessa voidaan nähdä pyrkimyksenä vahvistaa nuoren osallisuutta ja kontrolloinnissa voidaan nähdä pyrkimys luoda nuorelle turvallinen kasvuympäristö. Kummankin liiallisuus voi vaarantaa nuoren mahdollisuuden opetella turvallista itsenäistymistä. Kasvattajan nuorallatanssin onnistuminen edellyttää tukirakenteita, joiden tehtävänä on tasapainottaa nuoralla etenemistä. Rakenteita edustaa tässä tutkimuksessa Valviran lastensuojelulaitoksille suuntaama viranomaisohjeistus, johon nojaten sijaishuollon ammattilaisten tulee tehdä päätöksiään ongelmanratkaisutilanteissa. Tarkastelen tutkimuksessa sitä, minkälaisen tukirakenteen ohjeistus tarjoaa sijaishuollon ammattilaiselle, joka toteuttaa tupakanpoltoon puuttumista käytännössä ja miten ohjeistus auttaa työntekijää noudattamaan kasvatustehtäväänsään lastensuojelulain henkeä.

Käytäntöjä tutkittaessa objektiivista todellisuutta ei ole olemassa, vaan tutkija joutuu valitsemaan lähestymistapansa, josta käsin käytäntöjä tarkastelee. Tässä tutkimuksessa käytäntöjä

lähestytään sijaishuollon ammattilaisten selontekojen kautta. Sijaishuollon ammattilaisten haastattelupuheessa tuottamat tupakanpolttoon puuttumisen käytäntöihin liittyvät ristiriita- ja ongelmakuvaukset auttavat näkemään miten tupakanpoltto määrittyy sijaishuollon arjessa puuttumista vaativaksi sosiaaliseksi ongelmaksi. Puheessa esiin nousevat tupakointiin liittyvät kategoriat ja niihin liittyvät piirteet sekä selonteot puuttumisen käytännöistä kuvaavat sitä, miten työntekijä kategorisoi tupakoivan nuoren sekä itsensä aikuisena, joka on tehtävänsä puolesta nuoresta vastuussa.

Puututtaessa nuorten tupakanpolttoon sijaishuollossa käytetään institutionaalista valtaa. Valtaa käyttävä ammattilainen järkeilee arkisessa tilanteessaan valitessaan puuttumistoimintaan sopivia keinoja ja asettaessaan toimintansa päämääriä. Tutkimus johtaa pohtimaan sijaishuollon vallankäyttöä suhteessa muuhun yhteiskunnallisen vallankäyttöön. Kysymys sijaishuollossa käytössä olevista tupakanpolttoon puuttumisen keinoista ja päämääristä liittyy yleisiin yhteiskunnallisiin käsityksiin tupakanpolton vaarallisuudesta ja pyrkimyksestä saada Suomi savuttomaksi. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sijaishuollon tehtävää osana tupakkalain ja sitä koskevien viranomaisohjeistusten sekä niiden taustalla olevien yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamista. Lastensuojelun sijaishuollossa työskennellään nuorten kanssa, joista yhteiskunta on ottanut erityisen vastuun, usein nuorten itsensä ja joskus myös heidän vanhempiensa tahdon vastaisesti. Tutkimuksen intressinä on selvittää sijaishuollon ammattilaisten tehtävää tarkastelemalla sijaishuoltoa vaikeassa elämäntilanteessa olevien nuorten kasvattajana. Kiinnostuksen kohteena eivät ole suoranaisesti työntekijöiden käsitykset tai mielipiteet nuorista, nuorten toiminnasta tai nuoriin kohdistuvasta toiminnasta, vaan kategoriat, joiden avulla he asioita kuvaavat. Kategorioiden kautta avataan käytäntöjä, joissa yhteiskunnallisen ohjauksen kohteena eivät ole pelkästään sijoitetut nuoret, vaan myös heitä kasvattavat ja heistä huolta pitävät sijaishuollon ammattilaiset.

Tässä tutkimuksessa tupakanpolttoa lähestytään erityisesti yhteiskunnallisena kysymyksenä, joka konkretisoidaan siihen, miten tupakanpolttoon puututaan käytännön työtehtävissä lastensuojelun sijaishuollossa. Laeissa ja ohjeistuksissa lastensuojelulaitokseen sijoitettu tupakoiva nuori kategorisoituu kielletyn ja haitallisen toimintansa vuoksi suojelun kohteeksi. Lait ja ohjeet eivät kuvaa tupakoivaa nuorta lainrikkojana, vaan huolenpidon tarpeessa olevana ja muutosta elämäänsä tarvitsevana. Ohjeistus tasapainoilee pyrkimyksessään toisaalta kieltää tupakointi, mutta toisaalta houkutellessaan nuorta haluamaan osaksi yhteiskuntaa, jossa tupakointi on tuomittavaa. Sijaishuollon nuori on samanaikaisesti sekä ”yhteiskunnasta eristetty” että toisaalta ”yhteiskuntaan palauttamisen” kohteena (ks. Hänninen 1997, 163). Kieltämisen ja kannusta-

misen jännite on keskeinen sijaishuollon kasvatustyössä, mutta kuvastaa yksilön ja yhteiskunnan suhdetta myös laajemmin.

Foucault’laisesta teoriasta käsin sijaishuollossa toteutettu kuri voidaan nähdä siirtymänä kohti hienovaraista vallankäyttöä, sivistynyttä itsesääteilyä (ks. Stenson 1997, 172). Kysymystä sijaishuollon roolista osana yhteiskunnallista biopolitiikkaa voidaan jäsentää hyödyntämällä Michel Foucault’n dispositiivin käsitettä. Dispositiivi on ymmärrettävyyden verkko, joka luo yhteyden yksittäisestä valtasuhteesta laajempaan hallinnan kokonaisuuteen. Michel Foucault toteaa, että valtasuhteet voivat verkottua (dispositiiviksi), jos ne ovat funktionaalisessa suhteessa toisiinsa (Foucault 2010a, 66).

Tupakointiin puuttumista dispositiivina kuvaa seuraava kuvio (Kuvio 2.), jossa keskeiseksi kysymykseksi nousee sijoitetun nuoren asema tupakointiin puuttumisen politiikan kohteena. Lapsen edun näkökulmasta on tarpeellista tarkastella, mitä keinoja tupakanpoltoon puuttumisessa käytetään sijaishuoltoyksikön tasolla ja mitä tavoitteita toiminnalle asetetaan sijaishuoltoyksikön tasolla, suhteessa laajempaan ymmärrettävyyden verkkoon, yhteiskunnalliseen tasoon, tupakoimattoman Suomen tavoitteeseen ja keinoihin, joilla yhteiskunnassa tupakoimattomuuteen pyritään.

Lapsen edun näkökulma on erityisen tarpeellinen, sillä puuttumiskäytäntöjä sovelletaan sijaishuollossa nuoriin, joiden oikeuksia ja vapauksia on lastensuojelulain nojalla voimakkaasti rajoitettu suhteessa muuhun ikäryhmään. Tässä tutkimuksessa hallinta-analyyttisenä lähtökohtana on tarkastella lastensuojelutoimien kohteena olevan lapsen etua suhteessa yhteiskunnalliseen tasoon, jossa yksilö asettuu osaksi kokonaisuutta ja yhteiskunnallista hallintastrategiaa. Hallinnan kohteena olemisen rajoittaa ihmisten mahdollisuuksia ajatella sitä, mitä he ovat, mutta myös sitä, mitä he voisivat olla (Foucault 2010a, 71–79). Sijoitetun nuoren kohdalla voi olla pahimmillaan vaarana, että hän asettuu riskiyksilöksi, joka on seulottu esiin. Hänen tehtävänsä on joko onnistua muutoksessaan menestyjäksi tai jäädä varoittavaksi esimerkiksi.

Kuvio 2. Tupakanpoltoon puuttumisen dispositiivi

Dispositiivia, jossa tupakanpoltoon puuttuminen yksittäisessä sijaishuoltoyksikössä määrittyy osaksi yhteiskunnallista kysymystä tupakanpoltoon puuttumisesta, voi sisällöllisesti jäsentää sijaishuollossa viime vuosikymmenien aikana tapahtuneiden isojen muutostrendien kautta. Ensimmäinen trendi on keskustelu sijoitettujen nuorten ongelmien laadusta ja siihen puuttumisen keinoista. Kärjistäen voi sanoa, että tässä trendissä käydään keskustelua siitä, tarvitsevatko

nuoret enemmän hoivaa vai rajoja, hoitoa vai kasvatusta ja miten heille voidaan tarjota heidän tarvitsemansa psykiatriset tukipalvelut tai toisaalta, minkälainen ympäristö ja toimintamalli vastaa nuorten yhä kasvaviin rajattomuuden ongelmiin (Aro-Salonen 2014). Keskustelun ytimessä on kysymys nuorista, joilla on sekä mielenterveys- että päihdeongelmia ja huono motivaatio korjaavaan elämänmuutokseen; miten auttaa yksilöä, joka ei ota vastaan apua (ks. Hämäläinen & Salo 2011, 326)

Toinen trendi sijaishuollossa liittyy keskusteluun markkinataloudesta. Puhutaan julkisten palvelujen markkinaehtoisuudesta, uusliberalismista ja NPM:n (New Public Management) vaikutuksesta sosiaalipolitiikkaan ja sosiaalipalveluihin (muun muassa Koskiahho, 2008; Lapinleimu 2015). Murros lastensuojelussa on ollut suuri viimeisten vuosikymmenien aikana. Sijaishuoltoon yksityistäminen on vaikuttanut monella tapaa ja keskustelu julkisen ja yksityisen lastensuojelun suhteista, rooleista ja sisällöistä on ollut tarpeen. On syytä kysyä, määrittyykö uuden julkishallinnon ja sosiaali- ja terveydenhuollon kaupallistumisen myötä sijaishuollon ammatillaisen ensisijaiseksi toiminnaksi liiketoiminnan ylläpito (ks. myös Helén ym. 2011, 53). Tämän tutkimuksen tausta-ajatus on, että kyse ei ole pelkästään yksityistämisestä, joka näkyy yksityisten lastensuojelulaitosten toiminnassa, vaan pikemminkin uusliberalismista, joka näkyy kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa.

Markkinaehtoisuuden kysymys ja sen mahdolliset vaikutukset sijaishuoltoon ovat jossain määrin jännitteiset. Voidaan kysyä, missä määrin sijaishuolto on markkinaehtoista ja missä määrin tähän markkinaehtoisuuteen tulee suhtautua kriittisesti. Tässä uusliberalistisessa dispositiivissa risteyskohtaan asettuvat pohdinta lastensuojelulain mukaisen lapsen edun toteutuminen sijaishuollossa suhteessa sijaishuollon menestyksellisyyden arviointiin taloudellisen kannattavuuden mittarein.

Lapsen edun näkökulmasta sijaishuollon tavoitteet rakentuvat lapsen tai nuoren tarpeiden kautta. Maija Aro-Salonen (2014) on tutkinut lisensiaatintyössään tavoitteita, joita sosiaalityöntekijät ovat asettaneet sijaishuollolle ja tunnistanut aineistostaan erityisesti seuraavat tavoitteet: rajoittaminen, pysäyttäminen ja aikuisjohtoisuus sekä nuoren tuki, turvallisuus ja rauhoittuminen. Tutkimuksessa nousee myös esiin kysymys siitä, missä määrin sijaishuollon tavoitteet asetetaan lapsen edun ja missä määrin yhteiskuntarauhalähtöisen kontrollipolitiikan näkökulmasta (Aro-Salonen 2014, 88 ja 102).

Pyrkimys taloudelliseen kannattavuuteen on tavoite, joka voidaan tunnistaa niin julkisen kuin yksityisenkin sektorin toiminnassa, esimerkiksi New Public Management sosiaali- ja tervey-

denhuollossa tai osakeyhtiölain 1.5 § mukainen yritystoiminnan keskeinen tarkoitus eli voiton tuottaminen (Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624) (ks. myös Lapinleimu 2015, 78; Perttula 2015, 94). Kun sosiaalityön prosessia suunnataan taloudellisten tekijöiden eikä lapsen tarpeiden perusteella seuraa siitä sosiaalityöntekijöille eettisiä haasteita. Uusliberalistisessa ajassa joudutaan tinkimään taloudellisin perustein lapsen ja perheen edusta sekä joudutaan tekemään kompromisseja lapsen sijoituspaikkaa valittaessa, mikä ei suoranaisesti ole vastoin lapsen etua (Lapinleimu 2015, 76–78).

Kysymys sijaishuollon tehtävästä uusliberalistisessa yhteiskunnassa ei ole tutkimuksessani selvityksen alla, mutta voi olla hyvä pohtia, missä määrin kyseinen jännite näkyy tupakanpolttoon puuttumisen käytännöissä nykyisessä sijaishuollossa. Ongelmia voi syntyä esimerkiksi tilanteessa, jossa sijaishuoltoyksikön vahvaa aikuisuutta arvioidaan sijaishuoltoyksikön kyvyllä asettaa rajat nuoren tupakoinnille. Jos sijaishuollon toteuttajan pyrkimyksenä on osoittaa kasvatustyönsä laadukkuus, mutta nuorten tupakointia ei saada pysymään hallinnassa, voi se aiheuttaa ilmiön, jossa nuoren tupakointia katsotaan läpi sormien sen sijaan että aikuisten keinottomuudesta keskusteltaisiin avoimesti ja rehellisesti. Kyseisessä tilanteessa aikuisten puheen tasolla ”meillä nuoret eivät tupakoi” tarkoittaa käytännössä että nuorten tupakointia ei haluta nähdä, koska se antaa sijaishuoltoyksiköstä huonon kuvan.

Uusliberalistisesti tulkiten voi ajatella, että menestyksellisellä sijaishuollolla tarkoitetaan taloudellisesti tuottavaa yritystoimintaa. Julkisen palvelun kyseessä ollen voidaan puhua siitä, että kunnan omana toimintana järjestetty sijaishuolto on kokonaistaloudellisesti edullisin ratkaisu. Kriittinen näkökulma nousee sitä kautta, että uusliberalismissa taloudelliset tavoitteenasettelut ohjaavat suuntaamaan nuoren huolenpidon, kasvatuksen ja hoidon keinoja sillä tavoin, että ne eivät vaadi liikaa taloudellisia panostuksia suhteessa toiminnan kannattavuuteen. Nuori on asetelmassa objektin asemassa. Kuntoutuva ja osallisuuteen kasvava nuori on sijaishuoltoyksikön menestyksen mittari. Jos nuoren tarpeet ylittävät raamin, joudutaan arvioimaan, pystytäänkö nuorta tässä sijaishuoltoyksikössä auttamaan. Tulostavoitteet voidaan toki nähdä myös positiivisena mahdollisuutena nuoren hyvinvoinnin kannalta. Kannattavuuden pyrkimys voi kannustaa henkilöstöä parantamaan nuoren mahdollisuuksia osallisuuteen ja toimijuuteen, jos palvelun ostava taho arvostaa näitä elementtejä toiminnassa. Nuorta laitostavaan ja passivoivaan kulttuuriin ei ole varaa, jos halutaan näyttäytyä laadukkaana ja menestyvänä sijaishuollon toimijana. Nuoren kehityksen kannalta tämä laadukkuuden kriteerit täyttävä sijaishuoltoyksikö voidaan nähdä suotuisana kasvuympäristönä, joskaan se ei poista sitä tosiasiaa, että nuoren asema objektina ei muutu kuin korkeintaan objektivoitavaksi subjektiksi, jonka kasvun pää-

määränä on hallinnan logiikan mukaisesti sijaishuollon esimerkkikuntoutujan piirteisiin samaistuminen.

Tupakointi ongelmaksi koettuna ja puuttumista vaativana ilmiönä rakentuu yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisella tasolla luoduista ongelmakonstruktiosta ja käytännöistä. Tutkimusasetelman ytimessä on käsitys, että lastensuojelutoiminta rakentuu uusliberalistisessa yhteiskunnassa markkinaehtoisesti, joka vaikuttaa lasta koskevien lakien tulkintaan, arjen kasvatustyöhön ja lopulta nuoren kasvuun ja kehitykseen. Markkinaehtoisuus näkyy edellä kuvatuissa trendeissä, jotka aiheuttavat lastensuojelulle valtavia haasteita ja tutkimustarpeita. Tarkoitus ei ole, että tässä tutkimuksessa näihin trendeihin tarkemmin syvennyttäisiin, mutta on tärkeitä, että ne ovat tiedostettuina ja huomioonotettuina muutostekijöinä aineiston analyysissä ja johtopäätösten teossa.

Tiivistäen tutkimuksen keskeinen kysymys on, miten sijaishuollon institutionaaliset käytännöt tukevat nuoren kasvua, kehitystä ja terveyttä ja auttavat häntä kasvamaan itsestään huolehtivaksi vastuulliseksi aikuiseksi. Kysymys paikantuu käytäntöihin, joilla puututaan nuorten tupakanpoltoon. Etsin tutkimuskysymykseen vastausta kategoria-analyysin avulla. Haastattelen ensin sijaishuollon ammattilaisia: lastensuojelulaitoksen johtajia, työntekijöitä ja yrittäjiä. Analysoimalla haastateltavien selonteissa ilmenevää tupakointia ja tupakanpoltoon puuttumisen käytäntöjä koskevaa puhetta pyrin selvittämään, miten tupakanpoltto kategorisoituu selonteissa ongelmaksi ja minkälaisia käytäntöjä sijaishuollossa on ongelman ratkaisemiseksi. Sen jälkeen pohdin analyysin antamien vastausten merkitystä nuoren kasvun ja kehityksen näkökulmasta. Ennakkokäsitykseni on, että sijoitettujen lasten hyvinvointiin liittyvistä ongelmista ja tarpeista voidaan löytää arvokasta tietoa kuuntelemalla sijaishuollon ammattilaisia ja analysoimalla heidän puhettaan.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Menetelmälliset valinnat

Sopivaa tutkimusmenetelmää valittaessa olennaista on, minkälaisiin kysymyksiin aineiston analyysillä halutaan vastauksia (Töttö 2000, 67). Tämä tutkimus on toteutettu kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin, koska sen kysymyksenasettelu on tyypillinen laadulliselle menetelmälle. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on ominaista etsiä vastauksia laatuun tai merkityksiin liittyviin kysymyksiin (Hirsjärvi ym. 2004, 151). Valviran ohjeistus sijoitettujen nuorten tupakanpoltoon puuttumisen keinoista (Valvira 2012, 5) ”tupakanpoltoon tulee puuttua tavanomaisen elämän kohtuullisilla kasvatuskeinoilla” ilmentää hyvin kvalitatiivisten menetelmien sopivuutta tutkimuksen menetelmäksi. Kun puhutaan ”tavanomaisesta” ja ”kohtuullisesta”, käy keskustelu itsestäänselvyyksien ja ”maalaisjärjen” alueella; maalaisjärjen tai kohtuullisen sisällölliset merkitykset aukeavat ”miten” tai ”minkälainen”-kysymysten kautta, jotka ovat tyypillisiä kvalitatiiviselle tutkimusotteelle.

Riitta Granfelt on perustellut kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän valintaa tutkiessaan asumis-sosiaalisen lähityön kuormittavuutta. Hänen mukaansa kvalitatiivisen tutkimuksen avulla on mahdollista lisätä ymmärrystä kontekstin, prosessin ja selviytymisen välisistä suhteista (Granfelt 2013, 226). Tässä työssä kiinnostuksen kohteena ovat sijaishuollon käytäntöjen ongelmakohdat sellaisina, kuin ne koetaan ja ymmärretään arjessa. Laadullista tutkimusmenetelmää hyödyntävän tutkijan ei tarvitse etukäteen tietää oikeita kysymyksiä, vaan hän voi mennä kentälle kysyen tutkimuskohteiltaan, mihin huomio kannattaa kiinnittää. Ongelma avautuu tilanteisesti kontekstissaan. Kvalitatiivinen tutkimusote soveltuukin hyvin konstruktionistisen tutkimuksen viitekehykseen.

3.2 Teemahaastattelut

Aineistonkeruumenetelmäksi valitsin puolistrukturoidun teemahaastattelun. Halusin mennä kentälle kysymään avoimia kysymyksiä, jotta oma ennakkonäkemykseni ei liiaksi ohjaisi aineiston kertymistä. Etnografiset menetelmät koin tutkimusintressini kannalta hankalaksi. Olen itse työskennellyt sijaishuollossa vuosia ja työn puolesta tehnyt ”arjen etnografiaa”. Koin, että minun olisi ollut hankala asettua ulkopuolisen tarkkailijan rooliin samantyyppisissä työryhmissä,

joissa olisin aiemmin ollut työroolissa. Koin myös, että nykyistä ymmärrystäni syvällisemmän tiedon tavoittaminen etnografisella menetelmällä olisi edellyttänyt pitkäkestoista osallistuvaa havainnointia useassa eri sijaishuoltoyksikössä, käytännössä myös pitkien välimatkojen päässä kotoani. Tämä olisi ollut taloudellisesti hankala järjestää.

Dokumenttiaineistoihin rajautuminen ei soveltunut aineistoksi ennakkokäsitysteni vuoksi. Käsitkseni oli, että lastensuojelulaitoksissa on äärimmäisen niukasti dokumentteja sijoitettujen nuorten tupakoinnista ja siihen puuttumisesta. Lyhyesti voin todeta, että tämä näkemys vahvistui myös tutkimushaastatteluissa, jotka sitten valitsin aineistonkeruumenetelmäksi. Pohdin vaihtoehtona myös sitä, että pyytäisin ammattilehden kautta lastensuojelualan työntekijöitä kuvaamaan omaa työtään, mutta epäilin, saisinko riittävästi aineistoa kasaan. Mietin, olisiko kentällä riittävästi innostusta ja jaksamista lähteä tuottamaan minulle aineistoa kirjoittamalla. Haastattelu sitä vastoin on menetelmä, johon vastaajiksi suunnitellut henkilöt saadaan yleensä mukaan (Hirsjärvi ym. 2004, 195). Toisaalta minua kiinnosti myös se kontekstualisoinnin ja vuorovaikutuksellisuuden mahdollisuus, jota haastattelut antaisivat dokumenttiaineistoa paremmin.

Päädyin siis keräämään aineiston haastattelemalla lastensuojelulaitosten työntekijöitä. Haastattelu on tiedonkeruumenetelmä, jossa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa (emt. 2004, 193). Tämä tuo aineistonkeruuseen joustavuutta ja mahdollistaa sen, että tutkimustehtävä muokkautuu tutkimuksen edetessä (emt. 2004, 117). Pidin tätä hyvänä lähtökohtana omalle tutkimusprosessilleni, koska lastensuojelualalla pitkään työskennelleenä näin vaaran, että uraudun totuttuihin näkemyksiini, enkä pysty tuottamaan itselleni uutta tietoa prosessin kuluessa. Haastattelu soveltuu hyvin tutkimusmenetelmäksi, kun tutkittava aihe avautuu moniin suuntiin ja haastateltava halutaan nähdä subjektina, joka tuottaa merkityksiä ja on aktiivinen osapuoli (emt. 2004, 194).

Haastattelu on perinteisesti jaettu kysymysten valmiuden ja sitovuuden mukaan strukturoituihin ja strukturoimattomiin haastatteluihin. Strukturoitujen haastattelujen ääripäässä on lomakehaastattelu valmiine kysymyksineen ja vastausvaihtoehtoineen. Strukturoimaton haastattelu muistuttaa vapaata keskustelua, jossa molemmat osapuolet voivat nostaa puheenaiheita keskusteluun ja kuljettaa sitä haluamaansa suuntaan. Näiden väliin asettuu puolistrukturoiduksi menetelmäksi asettuva teemahaastattelu, jossa käydään läpi samat teemat, aihepiirit, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys voivat vaihdella (Ruusuvaara & Tiittula 2009, 11). Tämän tutkimuksen haastattelumenetelmää voisi kuvata teemahaastatteluksi, joka kallistuu strukturoimattoman haastattelun suuntaan. Teemana on nuorten tupakanpoltoon puuttuminen, johon

tutkija pyrkii aihetta rajaamaan, mutta aihepiirit vaihtelevat sen mukaan, mitä haastateltava näkee aiheeseen liittyen tärkeäksi ja olennaiseksi.

3.3 Tutkimusaineiston kuvaus

3.3.1 Haastateltavien esittely

Rajapinnat ja erilaiset näkökulmat luovat todennäköisemmin uutta tietoa kuin harmonia ja yksimielisyys. Tähän perustuen päädyin valitsemaan tutkimusaineistoksi mahdollisimman heterogeenisen haastateltavien joukon. Koska toiveeni oli myös tarkastella tupakanpolttoon puutumisen ilmiötä laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla, halusin koota aineistooni mahdollisimman erilaisista toimintaympäristöistä tulevien henkilöiden haastatteluita. Ajattelin, että saisin tällä laajemman kirjon näkökulmia, erilaisia, törmääviäkin tulkintoja ja ongelmia, jotka muuttavat muotoaan eri näkökulmista katsottaessa.

Halusin haastatella sellaisia sijaishuollon ammattilaisia, joilla olisi vahva koulutuspohja sekä pitkän työkokemuksen kautta syntynyttä näkemystä tutkimuksen ongelmakenttään. Pohdin, voisinko haastatella työhistoriani kautta tuttuja ihmisiä; mitä hyötyä ja mitä haittoja omista ennakkokäsityksistä ja tuttuudesta olisi. Lopulta päädyin siihen, että minulla on työhistoriani kautta ennakkokäsityksiä myös niistä tahoista, joita en suoranaisesti tunne ennalta. Ennakkokäsityksiltä ei voi välttyä, eikä myöskään jännitteiltä, jos tutkii ilmiötä, johon itsellä on jonkinlainen suhde. Neutraalisuuteen en voi päästä, mutta aina voin pyrkiä läpinäkyvyyteen ja eettisyyteen.

Haastatteluaineistoni koostuu neljästä yksilöhaastattelusta ja kahdesta ryhmähaastattelusta. Yksilö- ja ryhmähaastatteluille on asetettu aineistossa erilaisia tavoitteita. Yksilöhaastatteluissa on tavoitteena antaa enemmän tilaa haastateltavan omalle pohdinnalle ja ryhmähaastatteluissa tavoitteena on tarkastella, minkälaisia tulkintoja ja jännitteitä ryhmätilanne nostaa esiin aiheen käsittelyssä. Ensimmäisessä ryhmähaastattelussa on mukana kolme haastateltavaa, jotka työskentelevät samassa työyhteisössä ja toisessa neljä haastateltavaa, jotka työskentelevät samassa konsernissa, mutta eri yksiköissä. Toisessa ryhmähaastattelussa oli kumpaakin sukupuolta. Toisessa oli vain miehiä. Yhteensä haastateltavia on yksitoista kuudessa eri haastattelussa.

Taulukko 1. Haastattelujen lukumäärä

haastattelumuoto	naisia	miehiä	molempia yhteensä
Kaksi ryhmähaastattelua	2	5	7
Neljä yksilöhaastattelua	3	1	4
Yhteensä Kuusi haastattelua	5	6	11

Sijaishuoltoyksiköissä työskentelee kumpaakin sukupuolta huomattavasti useammin kuin muissa sosiaalipalveluissa. Haastateltavista kuusi on miehiä, viisi on naisia. Haastattelut on tehty kolmen maakunnan alueella sijaitsevien laitosten henkilökunnalle. Kyseisiin laitoksiin voi tulla lapsia ympäri Suomea.

Haastateltavilla oli pitkä työhistoria lastensuojelutyössä. Kaksi haastatelluista oli tehnyt lastensuojelutyötä yli viisi vuotta ja loput yhdeksän yli kymmenen vuotta. Pisimpään alalla olleet olivat tulleet lastensuojelutyöhön jo 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Viisi haastatelluista ei haastatteluhetkellä työskennellyt suoranaisesti sijaishuoltoyksikön kasvatustehtävissä. Neljä heistä työskentelee muissa tehtävissä sijoitettujen nuorten parissa ja yksi heistä työskentelee toisentyypisen asiakasryhmän parissa.

Ammattinimikkeiltään haastateltavien kirjo on suuri: ohjaaja, yrittäjä, lastensuojelulaitoksen johtaja, erityisopettaja, perhekotivanhempi, vastaava ohjaaja, sosiaalityöntekijä, erityisasiantuntija. Haastateltavat työskentelevät erilaisissa tehtävissä ja erilaisissa yksiköissä. Kaikille on yhteistä, että he ovat tai ovat olleet tehtävässään vastuussa siitä, miten puuttua sijoitetun nuoren tupakanpolttoon.

Koulutus pohja kaikilla haastatelluilla oli korkea ja vastasi lastensuojelulaitosten henkilöstölle asetettuja vaatimuksia (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (26.5.2015/817) ja Valviran suosituksia sijaishuollon vaativiin hoito- ja kasvatustehtäviin (Valvira 2012, 20).

Jotta hallintavallan kysymyksenasettelu eläisi aineistossani mahdollisimman realistisesti, päädyin pyytämään tutkimukseen mukaan haastateltavia, jotka edustavat eri tavoilla profiloituja sijaishuoltoyksiköitä. Tämä tavoite onnistuikin; aineisto liukuu äärilaidasta, jossa laitos tarjoaa

nuorille rajoja, jotka ”viedään loppuun asti” laitaan, jossa yksikön toimintaa kuvataan äärimmäisen hoidolliseksi.

Uusliberalistinen yhteiskuntakehitys ja markkinaehtoistumisen näkökulma on otettu tutkimukseen mukaan haastatteleamalla niin yksityisten lastensuojelulaitosten työntekijöitä kuin kunnan omistamien laitosten henkilöstöä. Haastatteluissa on mukana myös yrittäjän näkökulma. Sijaishuollon yksikkökokojen moninaisuus on huomioitu ottamalla haastatteluihin mukaan haastateltavia eri kokoisista sijaishuollon toimijoista.

Haastateltavista valtaosa oli työskennellyt useissa eri sijaishuoltoyksiköissä ja heillä oli koke-musta sekä julkisella että yksityisellä sektorilla työskentelystä. Yksityisellä sektorilla työskentelevistä osa työskenteli haastatteluhetkellä järjestön ja osa yrityksen palveluksessa. Yksityisellä sektorilla toimivien haastateltavien viimeisimmät sijaishuollon työyhteisöt olivat pääosin keski-suuriin konserneihin kuuluvia yksiköitä. Pienyrityksessä työskenteli kaksi haastateltavaa.

Haastattelemistani henkilöistä kuusi on minulle aiemman työhistoriani kautta tuttuja ammattilaisia, jotka kutsuin mukaan, koska pidän heitä työhönsä motivoituneesti suhtautuvina ja koke-neina ammatti-ihmisinä. Viisi haastateltavista oli minulle ennalta tuntematonta, mutta käsityk-seni oli, että he täydentäisivät sopivalla tavalla haastateltavieni heterogeenistä joukkoa, sillä he edustivat eri tavoin profiloituneita sijaishuoltoyksiköitä.

Kaikkiaan pyysin haastatteluun mukaan kolmeatoista eri henkilöä, joista kaksi ei lähtenyt haas-tatteluun. Yksi pyysi ottamaan myöhemmin yhteyttä kiireisen ajankohdan vuoksi ja toinen pois jääneistä ei tarkkaan ilmaissut kantaansa, mutta ei myöskään ollut lopulta tavoitettavissa. Päädyin valitsemaan mukaan haastateltavia, jotka mielellään sanoivat olevansa käytettävissä. Pohdin, että haastateltavien taivuttelu mukaan tutkimukseen voisi aiheuttaa eettisesti kyseen-alaisia tilanteita, koska he voisivat jostain syystä kokea minun velvoittavan osallistumista. Toi-saalta osallistujienkaan motiiveja ei voi koskaan täysin tietää. Yhteydenottoni perusteella minul-le syntyi saamastani palautteesta nopeasti mielikuva, että haastateltavat pitävät tutkimusaihetta tärkeänä ja osallistuvat mielellään.

Kolmea haastattelua varten on tehty kirjallinen tutkimuslupapyyntö haastateltavan taustaor-ganisaatiolle. Kolmessa haastattelussa sitä ei pidetty haastateltavan tahon puolelta tarpeellisena. Kaikille haastateltaville on annettu kirjallisena allekirjoitettava suostumuslomake (liitteenä), jossa on kerrottu lyhyesti haastattelijan sidonnaisuudet ja taustaorganisaatiot, tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tavoiteltava merkitys ja miten tietoja pyritään käyttämään. Haastateltaville

on kerrottu heidän mahdollisuudestaan perua osallistumisensa jälkikäteen, jolloin aineisto tuhoettaisiin. Kukaan haastateltavista ei käyttänyt tätä mahdollisuutta.

Haastattelut tehtiin toukokuun 2014 ja heinäkuun 2015 välisenä aikana. Haastattelut kestävät tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelut on tallennettu mp3-soittimella, jonka tueksi olen tehnyt tiiviisti muistiinpanoja. Yhdessä yksilöhaastattelussa tallennuksen kanssa on ollut ongelmia ja osa haastattelusta on jäänyt siksi kuulumatta. Tämä haastattelu toimii kuitenkin muuta aineistoa täydentävänä tarkkojen muistiinpanojen ja haastattelun vuorovaikutustilanteen ansiosta.

Olen pyrkinyt tässä alaluvussa luomaan kuvaa siitä, minkälainen joukko on ollut mukana tuottamassa tämän tutkimuksen haastatteluaineistoa. Koska haastateltavia on kuitenkin vähän ja haastatteluaineisto arkaluontoista, on tunnistamisen välttämiseksi erityisen tärkeää miettiä, miten haastateltavien yksityisyyden suoja ja salassapitovelvoite toteutuu aineiston käsittelyssä ja haastattelukatkelmien esittämisessä. Tämän vuoksi haastattelukatkelmien yhteyteen ei kirjata tarkemmin haastateltavan ammattinimikettä, sukupuolta tai muita yksilöintitietoja.

3.3.2 Haastattelut vuorovaikutuksessa tuotettuina aineistoina

Lähtökohtani tutkimuksessa on, että käytäntöjä koskeva puhe on yhtä vahva näkökulma käytäntöjen todellisuuteen kuin esimerkiksi käytäntöjen osallistuva havainnointi tai vaikkapa videokuva käytännöistä. Objektiivista todellisuutta ei ole olemassa, vaan sitä lähestytään aina jostain näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa käytäntöjä lähestytään sijaishuollon ammattilaisten selontekojen kautta ja haasteeni oli miettiä, mitä haastatteluissa olisi tärkeää puhua, jotta saisin aineistosta vastauksia tutkimuskysymyksiini.

Ennen ensimmäistä haastattelua, keväällä 2014, valmistelin haastattelurunгон, johon suunnittelin tukeutuvani tarvittaessa, mikäli haastattelu ei tuntuisi etenevän. Etukäteissuunnitelmassani tukeuduin melko strukturoituun teemahaastatteluun, josta sitten haastattelujen aloittamisen jälkeen siirryin niin sanottuun puolistrukturoituun teemahaastatteluun. Vaikka en käytännön haastattelutilanteissa edennyt rungon mukaan, esittelen sen tässä, sillä se kuvastaa tutkimus-haastattelutilanteeseen valmistautumisen lähtökohtaoletuksia. Runko käsitti seuraavassa esiteltäviä tupakanpoltoon liittyviä ongelmakohtia ja käytäntöjä ohjaavia periaatteita, joita ajattelin sijaishuoltoyksikössä voivan olla.

Sijaishuoltoyksikön **säännöt** luovat rakennetta sille, mikä kyseisessä laitoksessa on sallittua ja mikä kiellettyä. Tupakanpolttoon liittyvien sääntöjen historia, miksi ja miten ne on luotu, ketkä olivat osallistuneet sääntöihin liittyvään keskusteluun ja ketkä valvovat sääntöjen toteuttamista ovat keskeisiä sääntöihin liittyviä kysymyksiä.

Aiemman työkokemukseni nojalla tiedän, että lastensuojelulaitosten arjessa nojaututaan vahvasti sääntöihin ja keskustelua nuorten kanssa käydään paljon sääntöjen kautta. Sijaishuollon arjen sääntövaltaisuus tulee esiin Anna Nurmelan (2013, 46) pro gradu–työssä ”Elämää sääntöviidakossa”. Haastatteluihin valmistautuessani mietin, miten tupakanpoltto näkyy tai on näkymättä laitoksen säännöstössä joko kirjattuna tai epävirallisesti.

Sijaishuoltoyksikön **toimintatavat** ovat arjen käytäntöjä, jotka voivat olla kirjattuja tai kirjaamattomia. Joskus toimintatapoja ei ole auki kirjoitettu tai edes keskusteltu, vaan ne tulevat esiin puhuttaessa arjen rutiineista tai näkyvät vasta itse käytännön toiminnassa. Toivoin haastateltavien avaavan arjen toimintaa konkreettisten tilanne-esimerkkien kautta saadakseni kuvaa siitä, kuinka laitoksessa toimitaan erilaisissa tilanteissa. Toimintatapojen kuvauksessa olisi mahdollista tuottaa elävää kuvausta siitä, mitä arjessa tapahtuu.

Toimintatavoissa minua kiinnosti, miten tupakanpoltto tulee esille nuorten asiakassuunnitelmissa, mahdollisissa hoito- ja kasvatussuunnitelmissa, miten tupakanpoltosta keskustellaan omaohjaajakeskusteluissa ja yhteisön yleisissä keskusteluissa, miten nuorille perustellaan tupakointiin liittyviä käytäntöjä sekä miten puuttuminen tupakointiin käytännössä tapahtuu. Pohdin, miten nuoren ikä ja sukupuoli vaikuttaa tupakointiin puuttumiseen. Pohdin myös, minkälaisissa tilanteissa tupakoinnissa erityisesti nähtiin ongelmaa, esimerkiksi reissut, koulunkäynti, poikkeustilanteet ja sijaishuoltoyksikön ulkopuolella liikkuminen. Toimintatavat avautuvat tutkijalle etnografisessa tutkimuksessa erityisen luontevasti (Laakso 2009, 99). Jotta niistä syntyi kuvauksia haastattelututkimuksessa, on käsitykseni mukaan tärkeitä, että haastattelutilanne on rento ja sallii mahdollisuuden arjesta puhumiseen kuvailevalla tavalla.

Rooleista kysymällä halusin selvittää, minkälaisia **rooleja** nuorten verkostoon kuuluvilla aikuisilla ja lapsilla oli suhteessa nuorten tupakanpolttoon. Minkälaisia rooleja oli lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, laitoksen eri työntekijöillä, koulun henkilökunnalla, nuoren mahdollisella psykiatrisella hoitotaholla, valvontaviranomaisilla, naapureilla ja nuoren vanhemmilla sekä sukulaisilla, ystävillä ja laitoksen muilla nuorilla. Oliko mahdollisesti vielä muita tahoja, jotka vaikuttivat asiaan.

Kokemukseni on, että puhe rooleista voi auttaa näkemään todellisuutta moniulotteisena. Sijoitetun nuoren ympärillä toimii valtavan kokonainen verkosto, joka koostuu läheisistä ja viranomaisista, joilla on nuoren elämässä erilaisia tehtäviä ja merkityksiä. Jos verkostoajatusta ei pidä mielessä, voi keskustelusta jäädä kokonaan pois joku tärkeä osa-alue, joka vaikuttaa nuoren elämään ja tässä tapauksessa tupakanpolttoon puuttumiseen.

Koin myös tärkeänä peilata **nuoren kokonaistilanteen** kautta sitä, missä asemassa tupakointi on nuoren elämässä, miten paljon nuori tupakoi, miten nuori suhtautui tupakointiin ja hahmotti tupakan merkityksen elämässään. Pohdin, miten haastateltavat kuvaavat nuoren kykyjä ja motivaatiota lopettaa tupakointi ja minkälaista käyttäytymistä tupakointiin odotetusti liittyi. Halusin myös kysyä, minkälaisia taitoja, ominaisuuksia ja pyrkimyksiä nuoren ohjaaminen tupakoinnattomuuteen haastateltavan puheessa liittyi. Mietin, miten tupakointiin puuttuminen suhteutuu laitoksen muuhun rajoittamiseen, kuten nuorten muuhun päihteiden käyttöön ja toisaalta, miten tupakointiin puuttuminen suhteutuu haastateltavien puheessa nuoren sijoituksen syihin ja tavoitteisiin.

Kun haastattelussa huomioidaan tupakointi osana nuoren kokonaistilannetta, on pyrkimyksenä saada tupakointiin puuttuminen asettumaan osaksi nuoren elämän kokonaisuutta ja toisaalta myös osaksi lastensuojelulaitoksen arjen kokonaisuutta. Tutkimustyössä on mahdollista, että tutkimusongelma kasvaa tavallaan isommaksi kuin se tosielämässä onkaan. Tai vastaavasti se voi jäädä pienemmäksi kysymykseksi kuin aiheen merkitys elämän kokonaisuudessa on. Ongelman taustoitus nuoren kokonaistilanteen kautta on pyrkimys asettaa tupakanpolttoon puuttumisen asia nuoren hyvinvoinnin kontekstiin. Ongelman suuruus riippuu aina myös siitä, kuka ongelmaa määrittelee. Nuoren näkökulmasta katsoen voivat aivan erilaiset kysymykset nousta isoiksi ongelmiksi kuin mitä aikuinen määritteli. Tässä tutkimuksessa kiinnostus on kohdistunut siihen, miten sijaishuollon ammattilainen määrittelee nuoren kokonaistilannetta ja tupakointia osana sitä ja miten hän tupakanpolttoon puuttuu.

Ensimmäisen haastattelun alkaessa kerroin haastateltavalle, että tavoitteena on saada esille haastateltavan omaa pohdintaa aiheista, joita hän pitää tärkeänä. Minun tehtäväni olisi siis olla haastattelussa mahdollisimman hiljaa ja haastateltava voisi puhua reflektoiden omasta työstään tupakoinnin teemaan liittyen. Onneksi haastateltava olikin hyvin puhelias ja itse asiassa nosti esiin lähes kaikki listaamani aiheet. Jonkin verran katselin muistilistaani ja kyselin sen pohjalta tarkentavia ja lisäkysymyksiä.

Ensimmäisen haastattelun jälkeen päädyin kuitenkin tutkimuksen induktiivisten tavoitteiden vuoksi siihen, että en pysy omassa kysymysrungossani, vaan antaisin haastateltavien viedä haastattelua enemmän valitsemiinsa suuntiin. Näin syntyisi aidompaa aineistoa niistä kysymyksistä, joita haastateltavat pitävät olennaisina. Ratkaisu ei ollut helppo, sillä pidin kaikkia rungon näkökulmia tärkeinä. En lopulta tässä ratkaisussa myöskään täysin pystynyt pitäytymään.

Seuraavissa haastatteluissa en sitten niinkään pitänyt haastattelurunkoani mielessä, vaan pyysin haastateltavia nostamaan esiin aiheita, joita he pitivät tärkeinä ja olennaisina. Yritin antaa haastateltavalle tilaa tehdä tupakointiin liittyvää ongelmakenttää sen näköiseksi kuin se hänestä olisi sen sijaan, että muodostaisin haastattelutilanteet kertomaan todellisuudesta sellaisina kuin minä ne koen. Aivan hiljaa en malttanut olla. Mielessäni oli epäily, että joku unohtaisi tärkeän näkökulman, jos en siitä häntä muistuta. Koin esimerkiksi erityisen tärkeänä kysyä, minkälaisena ongelmana haastateltava on kokenut tilanteet, joissa tupakoivalla nuorella on liikkumisvapauden rajoitus eikä hän sen vuoksi pääsekään tupakoimaan laitoksen tupakkapaikalle tai salatupakoilleen normaalilla tavalla. Mihin tämä asetelma on johtanut, minkälaisia ongelmatilanteita on syntynyt ja miten niissä henkilökunta on toiminut. Vaikka kaikki haastateltavat eivät tätä kysymystä itse nostaneet ongelmallisena esiin, vaan se nousi esiin joissakin haastatteluissa vasta minun kysymykseni myötä, olivat vastaukset kuitenkin odottamani kaltaisia. Haastateltava koki kyseisenkaltaisen tilanteen ongelmallisena, vaikka ei ollutkaan itse nostanut asiaa esille, kun annoin hänen tuottaa puhetta vapaasti. Tämä on esimerkki siitä, että haastateltava ei välttämättä nosta esille itse kaikkia ongelmalliseksi kokemiaan asioita, vaikka hänen antaisi vapaasti tuottaa puhetta ongelmallisista asioista.

Jos haastattelija ei johda puhetta, voi jäädä pois myös sellaisia ongelmakohtia, joita haastateltavakin pitää tärkeänä. Toisaalta, muutaman kerran huomasin tyrkyttäväni sellaisia kysymyksiä, joita haastateltava ei edes oikein näyttänyt ymmärtävän aihepiiriin liittyväksi, esimerkiksi itse olin kiinnostunut markkinaehtoistumisen ja yksityistämisen vaikutuksista sijaishuollon käytäntöihin, mutta huomasin, että kaikki haastateltavat eivät pitäneet tätä pohdintaa ollenkaan olennaisena tupakanpolttoteemassa. Pyrin peräytymään tällaisista kysymyksistä, jotta en ”häiritsisi” haastateltavan pohdintaa liiaksi enkä veisi aineistoani keinotekoiseen suuntaan. Tämä liittyy myös kysymykseen haastattelijan neutraalisuudesta; tuskin on mahdollista tehdä haastattelua johdattelematta jollain tavalla haastateltavaa. Oman toimintansa vaikutuksia aineistoon on hy-

vä pohtia nauhoitusta kuunnellen ja omaa kysymyksenasetteluaan ja äänensävyjään tulkiten (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 48).

Haastattelutilanteen vuorovaikutuksen huomioiminen analyysissä on osa analyysiprosessia ja etnometodologisesti painottuvassa tutkimuksessa, jota tämä tutkimus edustaa, on haastattelujen vuorovaikutusprosessi olennainen osa aineistoa (Välimaa 2011, 49). Analyysimenetelmää, kategoria-analyysia, esittelen tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta tässä yhteydessä käydään lyhyesti läpi vuorovaikutusta osana analysoitavaa aineistoa.

Pyrkimyksenä teemahaastatteluissa on, että haastattelija ei liiaksi tuota omia näkemyksiään ja ajatuksiaan, vaan antaa tilaa haastateltavien näkökulmille. Toisaalta, oli aineistonkeruumenetelmä mikä hyvänsä, laboratorio-olosuhteita ei yhteiskunnallisessa tutkimuksessa koskaan saavuteta. Aineistoon vaikuttavat lukuisat aikaan, paikkaan ja tilaan liittyvät tekijät. Haastattelumenetelmässä vuorovaikutukseen sitoutuu lukuisia merkityksiä, jotka toisaalta erottavat sitä arkikeskustelusta ja toisaalta myös muistuttavat siitä. Kekoni (2007) toteaa väitöskirjatutkimuksessaan, että ei pitänyt neutraalisuuden vaadetta tutkimushaastatteluja tehdessään edes kovin tärkeänä, sillä hänen kokemansa mukaan tutkimus on niin monella tapaa tutkijan valinnoista, tulkinnoista ja persoonasta riippuvainen, että tutkimushaastattelujen ”neutraalius” ei tätä asetelmaa juuri pelasta (Kekoni 2007, 83).

Neutraalisuutta tärkeämpi pyrkimys on raportoinnin eettisyys ja läpinäkyvyys, jotka mahdollistavat lukijalle tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin arvioinnin. Eettisyys liittyy tässä yhteydessä esimerkiksi haastatteluaineiston käsittelyyn tavalla, joka kunnioittaa haastateltavaa ja pyrkii ymmärtämään ilman tarkoitushakuista vääristelyä, mitä haastateltava on pyrkinyt haastattelussa sanomaan. Aineiston keruun ja analyysin avaaminen vaihe vaiheelta mahdollistavat lukijan omien johtopäätösten teon.

Tämän tutkimuksen haastatteluaineisto koostuu erilaisissa yksiköissä työskentelevien, minulle ennestään tuttujen ja myös aivan vieraiden ihmisten haastatteluista. Haastattelut olivat kaikki erilaisia vuorovaikutustilanteina ja erilaisia myös kysymyksenasetteluiltaan. Huomasin, että itsekkin käyttäydyin kaikissa haastatteluissa eri tavoin.

Yhdessä haastattelussa pyrin kovasti jakamaan yhteistä intressiämme ja ”olin samoilla linjoilla kaikessa”. Yhdessä haastattelussa olin kovin hiljaa ja annoin ”täyden vapauden” haastateltavalle viedä keskustelua ihan minne hän haluaa (tämä olikin kaikkein lyhyin haastattelu, kun pu-

huttavaa ei sitten ollutkaan niin paljon). Yhdessä haastattelussa koin olevani niin kiitollinen, että minulle oli annettu tämä mahdollisuus haastatteluun ja pyrin osoittamaan arvostusta, ehkä pitkälti vaikenemalla. Yhdessä haastattelussa koin olevani kuin sanomalehden toimittaja, jolle asiantuntija antaa lausuntoa. Erään haastattelun aikana huomasin vakuuttelevani, että tällä tutkimuksella pyritään saamaan hyötyä aikaiseksi lastensuojelun kentälle, joten osallistuminen haastatteluun on erittäin kannattavaa ja tutkimukseni uskottava. Ja lopulta yhdessä haastattelussa en malttanut olla hiljaa, vaan aloin muistella omia työmuisteluitani ja tuomaan omia tulintojani kysymysten yhteyteen.

Aineiston keruun kannalta oli mielekästä tehdä sekä yksilö- että ryhmähaastatteluja. Ryhmähaastatteluissa haastateltavat olivat toisillensa tuttuja ja keskustelivat keskenään sekä toivat myös risteäviä näkemyksiä keskustelun teemoista. Tutkijana pystyin asettumaan sivuun ja pyrkimään tarkkailevampaan rooliin suhteessa haastattelun kulkuun. Varsinaisia ristiriitoja haastatteluissa ei syntynyt. Ryhmähaastattelujen osallistujat eivät viitanneet kriittisesti toistensa toimintaan, vaan toivat esille risteävää ongelmapuhetta suhteessa muihin kohteisiin, kuten nuoren käyttäytymisen hallintaan tai lainsäädäntöön. Yksilöhaastattelut vaativat haastattelijalta intensiivisempää vuorovaikuttamista ja osallistumista keskusteluun. Toisaalta huomasin tutkijana kokevani suurempaa selontekovelvollisuutta ryhmähaastatteluissa. Koin tarvetta perustella osallistujille tutkimuksen hyötyjä ja luoda uskottavuutta sille, että heidän on kannattanut antaa kallisarvoista aikaansa tutkimukseen osallistumiselle. Nämä tuntemukset voivat liittyä myös vähäisempään kokemukseeni toimia ryhmässä kuin yksilökeskusteluissa.

Näitä erilaisia kuvauksia omasta haastatteluun liittyvästä vuorovaikutuksestani yhdistää pyrkimys rakentaa luottamusta haastattelutilanteeseen. Mukautumalla omalla asennoitumisellaan haastateltavaan ja kontekstiin haastattelija pyrkii luomaan miellyttävää yhteistyösuhdetta haastattelun toteutumiseksi. Luottamuksen synnyttäminen haastattelussa on eräänlaista tasapainoteltua yhtäältä empatian osoittamisen ja yhteisyyden rakentamisen ja toisaalta haastattelutilanteen tehtävään ja roolijakoon suuntautumisen välillä. (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 41–42)

Kaikissa haastatteluissa olin pyytänyt työntekijöitä kuvaamaan yksikön käytäntöjä nuorten tupakanpoltoon liittyen ja pohtimaan tähän työhön liittyviä ongelmakohtia. Huomasin kuitenkin, että joissakin haastatteluissa olin omissa kysymyksissäni enemmän painottanut sitä, miten haluan työntekijöiden pohtivan omaa toimintaansa ja toisissa haastatteluissa olin tarkemmin pyytänyt heitä kuvaamaan omia työkäytäntöjään, joiden avulla itse voisin sitten kategoria-

analyysia käyttäen etsiä ongelmakuvauksia. Pohdin, liittyikö tämä kahtalainen kysymyksenasettelu siihen, miten lähelle uskaltauduin haastateltavaa. Kun suhtaudun haastateltavaan itseni yläpuolelle asettuvana asiantuntijana, tarkennan kysymystäni herkemmin mielipiteen ilmaisuun pyytävään suuntaan ja jos suhtaudun haastateltavaan tutkimuskohteena, objektina, uskaltaudun kysymään suoremmin, ”miten toimit?”. Kysymyksen muoto, vastauksen toisto, oman tietämättömyyden ilmaus, kiinnostuksen osoitus, hiljaisuus ja ei-verbaalinen toiminta ovat kaikki vuorovaikutuksellisia elementtejä, jotka vaikuttavat vastauksen muotoon (Ruusu vuori & Tiittula 2009, 51).

Haastattelijan kysymykset ovat osa analysoitavaa aineistoa ja monella tapaa haastattelupuheen resurssi. Haastateltavat saavat niistä vihjeitä siitä, mitä heiltä kenties toivotaan. Kysymyksessä esiintyvät muotoilut ja haastattelijan tilanteeseen tuomat ja haastateltavalle tarjoamat kategoriat ja muotoilut usein kierretään tai käytetään uudelleen. Kysymyksistä ja tarjotuista kategorioista voidaan kieltäytyä, ne voidaan määrittää uudelleen ja valita muita kuvauksen ja kategorisoinnin tapoja. (Nikander 2010, 255–256.)

Käsitykseni on, että sijaishuollossa ollaan kovin kiireisiä ja työtä on paljon. Se, että kokee vievänsä toiselta aikaa omaa tutkimusprojektiaan varten, on jo alkuasetelmana alisteinen ja siihen olisi kannattanut valmistautua huolellisesti etukäteen. Omaan asennoitumiseensa ja myös haastateltavan asennoitumiseen onkin hyvä valmistautua huolella etukäteen. Systemaattisesti en esimerkiksi valmistautunut haastatteluihin tuomisia mukaan ottamalla, vaikka sitä usein menetelmäopinnoissa ja tutkimuskirjallisuudessakin suositellaan. Huomasin, että ne haastattelut, joihin sattumoisin otin tuomisia mukaan, tuntuivat itsestäni mukavammilta ja turvallisemmilta, kuin ne, jonne menin ilman kättä pidempää.

Toisen ihmisen henkilökohtaiseen toimintaan puuttuminen, jolta haastattelijan esittämä suora kysymys etnometodologian näkökulmasta tarkastellen voi tuntua, vaatii rohkeutta, jopa julkeutta. Tahdikkuuden tarve nousee tässä tutkimuksessa lain ja laittomuuden rajapinnasta, jossa tutkimuksen aihepiiri liikkuu. Tutkimuksen aihepiiri, laitonta toimintaa, eli tupakointia, harjoittavan nuoren hoidosta ja kasvatuksesta vastuussa olevien henkilöiden haastattelu nostaa esiin kysymyksen siitä, missä ongelma on, kun lain noudattaminen ei onnistu. Lain toteutumisen kyseenalaistaminen kasvatustyön ammattilaisten haastattelussa nostaa esiin kulttuurisia ja moraalisia jännitteitä sekä ristiriitoja, jotka liittyvät hyvän vanhemmuuden ideaaleihin, työhyvinvointiin sekä yhteiskunnan ja kansalaisten suhteisiin.

Kärjistäen voi sanoa, että vuorovaikutustilanteena tämän tutkimuksen haastattelu voisi olla neuvottelua kahden anteeksipyytelevän ja yhteistyöhön suostuttelevan tahon välillä. Haastattelija pyrkii puolustelemaan ja antamaan selontekoja siitä, että häiritsee kiireistä työntekijää kesken kiireisten töiden ja haastateltava puolustelee ja antaa selontekoja siitä, että ei ole onnistunut tehtävässään estää sijoitetun nuoren lainrikkomusta. Toisaalta vuorovaikutustilanteessa voi syntyä myös asetelma, jossa haastattelija tarjoaa haastateltavalle mahdollisuutta osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon kertomalla kantaansa vallitsevista sijaishuollon ongelmakohdista ja haastateltava on tyytyväinen ja otettu työhönsä kohdistuvasta kiinnostuksesta ja osallistumisen mahdollisuudesta.

Yhteenvetona haastatteluaineistosta ja haastattelujen toteutuksen kuvauksesta voi todeta, että olin lähtökohtaisesti pyrkinyt muodostamaan tutkimusaineiston haastatteleamalla heterogeenistä haastateltavien joukkoa ja huomasi, että minulla oli myös syntynyt vuorovaikutustilanteita hyvin heterogeeninen haastatteluaineisto.

Aineiston litterointitarkkuus tulee määritellä aineiston käyttötarkoituksen mukaisesti (Ruusu-vuori 2010, 424). Valmiit haastattelut litteroin sanatarkasti. Paikoitellen sanoja jäi aineistoissa kuulumatta äänentoiston vaikeuksien vuoksi. Käsitykseni on, että se ei haitannut aineiston laatua, vaan pystyin epäselvissäkin kohdissa selvittämään puhujan puheen sisällön tekstin kokonaisuuden avulla. Sanatarkan puheen lisäksi litteroin sekä haastattelijan että haastateltavan naurahdukset ja naurun. Taukojen litterointia en katsonut tarpeelliseksi, enkä myöskään non-verbaalista viestintää. Tutkimuspäiväkirjassa täydensin aineistoa tältä osin ja koin sen riittäväksi aineiston käytettävyyden kannalta. Haastatteluista kertyi tekstiä 169 sivua rivivälin ollessa 1,5 ja fonttikoon 11.

3.4 Analyysimenetelmänä jäsenkategoria-analyysi

Kvalitatiivisten analyysimenetelmien kirjo on suuri. Analyysimenetelmän tulee olla ymmärrettävässä ja loogisessa suhteessa tutkimuksen ontologisiin ja epistemologisiin lähtökohtiin. Valitsin tämän tutkimuksen analyysimenetelmäksi kategoria-analyysin. Kategoria-analyysi kuuluu etnometodologian ja sosiaalisen konstruktionismin metodiperheeseen, johon voidaan laskea diskurssianalyysi, narratiivisen ja retoriikan tutkimuksen eri suuntaukset sekä keskusteluana-

lyysia ja kategorioiden analyysia yhdistävä tutkimus. Selkeitä rajoja menetelmien välillä ole aina helppo löytää, eikä sitä usein pidetä tarpeellisenakaan (Jokinen ym. 2012, 11).

Kategoria-analyysi on avara sosiaalitytieteellinen lähestymistapa, joka avaa näkökulmia kulttuurin ja moraalien tarkasteluun. Kategoria käsitteenä on monenlaisten tieteellisten lähestymistapojen käytössä, mutta tässä tutkimuksessa sillä tarkoitetaan Harold Garfinkelin kehittämään etnometodologiseen lähestymistapaan nojaavaa kategorioiden tutkimusta, jonka pioneeri on Harvey Sacks. (emt. 2012, 9–15.) Harvey Sacks on kehittänyt kategoria-analyysistä muodon membership categorization analysis MCA, joka on suomennettu jäsenkategoria-analyysiksi (Välimaa 2011), jäsenyyuskategoria-analyysiksi (Jokinen ym. 2012) tai jäsenkategorisoinnin analyysiksi (Kinni 2014). Päädyn käyttämään muotoa jäsenkategoria-analyysi.

Kategoria-analyysi sopii hyvin analyysimenetelmäksi tutkimukseen, jossa tutkitaan sitä, miten ihmiset rakentavat keskinäisessä toiminnassaan ongelmia ja tunnistavat niitä (Juhila 2012, 131). Jäsenkategoria-analyysi on mielekäs menetelmä, kun etsitään vastausta kysymyksiin instituutioiden perusrakenteista, hyvistä työkäytännöistä tai vallan ja kategorisaatioiden nyanssien kietoutumisesta yhteen (Nikander 2010, 248).

Tutkimusasetelmani rakentamisessa olen tutustunut aiempaan tutkimukseen, jossa on hyödynnetty jäsenkategoria-analyysia. Erityisesti minua ovat kiinnostaneet tutkimukset, joissa tutkitaan ongelman määrittymistä instituutioissa ja tutkimusaineistona on työntekijöiden haastattelut. Hyvänä esimerkkinä omassa työssäni on ollut muun muassa Riitta-Liisa Kinnin (2014) väitöskirja, jossa tutkitaan kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. Tutkimuksessa luodaan jäsenkategoria-analyysin avulla teoreettinen jäsenitys siitä, kuinka organisaation asiakkaita työstetään kategorioiden avulla ja analysoidaan asiakkaan palvelutarpeen rakentumista moniammatillisen työryhmän jäsenten ja asiakkaan haastattelujen avulla. Kinnin tutkimuksen näkökulma on gerontologisessa sosiaalityössä, mutta sitä voi mainiosti hyödyntää myös analysoitaessa sijaishuollon ammattilaisten tekemää kategorisointia heidän puhuessaan nuorten tupakanpoltosta ja perustellessa ja arvioidessa siihen puuttumiseen käytettäviä keinoja. Outi Välimaan (2011) väitöskirja selvittää pitkäaikaistyöttömyyden rakentumista puheessa. Olen ottanut oppia Välimaan tutkimuksesta pohtiessani, miten sijaishuollon ammattilaiset kategorisoivat tupakoivan nuoren ja tupakoinnin ongelmana. Tästä näkökulmasta olen pitänyt mielekkäänä lähteä ensin selvittämään, missä työntekijät näkevät ongelman ja sen jälkeen katsoa, minkälaisin käytännöin he tähän ongelmaan pyrkivät puuttumaan.

Mallina jäsenkategoria-analyysin hyödyntämiseen on minulle toiminut myös muun muassa Caswellin, Eskelisen ja Olesenin (2010) artikkeli, jossa tutkitaan kategorisointia institutionaalisissa käytännöissä analysoimalla työttömän kategorian määrittelyä asiakkaan ja työntekijän välisessä keskustelussa (Caswell ym. 2010, 330) ja McCaben ja Stokoen (2004) artikkeli, jossa tutkimuksen aiheena on turistien selonteot ja niissä tapahtuva haastateltavan omaa turistiutta koskeva kategorisointi ja kategorioihin liittyvä moraalinen järjestys (McCabe & Stokoe 2004, 601) sekä Newellin ja Wareingin (2005) artikkeli, jossa analysoidaan moraalisen järjestyksen rakentumista ja työntekijöiden moraalista järjelyä hoivakodin työntekijöiden kokouksessa (Newell & Wareing 2005, 104). Nämä tutkimukset osoittavat monipuolisesti sen, miten asioihin liittämämme kategoriat vaikuttavat arkisiin käytäntöihimme. Lisäksi olen hyödyntänyt jäsenkategoria-analyysiin liittyvä oppikirjamateriaalia (Jokinen ym. 2012 ja Nikander 2010), joissa luodaan esimerkkien avulla kuvaa siitä, miten ihmiset rakentavat todellisuuttaan ja perustelevat toimintaansa kategorioiden avulla ja miten näihin ilmiöihin jäsenkategoria-analyysin avulla päästään käsiksi.

Kategorioiden avulla ihminen jäsentää ympäristöään ja tekee sitä ymmärrettäväksi muille. Kategoriat todellistuvat käytännössä ja ne ohjaavat tapaamme hahmottaa todellisuutta. Kategoria-analyysin avulla voidaan selvittää, miten todellisuus jäsentyy ja milloin arjen järjestystä tulkitaan häiriintyneeksi. Myös näennäisesti neutraali kuvaus sisältää erilaisia kategorioita, jotka voivat paljastua vasta analyysin avulla. (Jokinen ym. 2012, 21.) Neutraalin kuvauksen sisältämien kategorioiden analysointi on kiinnostava ajatus omaa tutkimustehtävääni ajatellen. Lähtökohtana sijaishuollon nuorten tupakanpoltoon puuttumisen institutionaalisissa odotuksissa on, että sijaishuollon ammattilaiset tekevät ”kohtuullisia” ja ”kodinomaisia” kasvatustoimia, joiden myötä nuoret lopettavat tupakanpolton, joka ei ole suotavaa eikä terveellistä. Mitä sitten tapahtuu, kun näin ei käykään. Miten työntekijä itse määrittelee tämän, missä hän näkee ”arjen järjestyksen häiriintyneenä” ja mistä se hänen mielestään johtuu. Miten työntekijä kategorisoi ”kohtuullista toimintaa” ja ”kodinomaista kasvatustyötä”.

Kategoriat ja niiden tuottamisen institutionaaliset käytännöt liittyvät olennaisesti sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen luomiseen ja ylläpitämiseen. Kategorioiden seuraukset instituutioissa vaikuttavat olennaisesti instituution asiakkaiden elämään. (Jokinen 2012, 228.) Kategoriat kertovat siitä, miten ongelma instituutiossa määritetään. Kategorioita analysoimalla voidaan selvittää, miten nuoria kasvattavat ja hoitavat ammattilaiset kategorisoivat nuorten tupakanpolton ongelmana. Myös se, miten he kategorisoivat itsensä puuttuessaan nuorten tupakointiin, luo kuvaa siitä, minkälainen ongelma tupakointi sijaishuollossa on. Kategoria-analyysi auttaa sel-

vittämään, miten tutkittavien valitsemien kategorioiden jäsenyys tai sen torjuminen sekä kulttuuri ja moraali kietoutuvat kategoriavalintoihin (Välimaa 2011, 23).

Välimaa tiivistää saksilaisen kategoriatutkimuksen peruslähtökohtia seuraavasti: 1. Ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyvät kategoriat sisältävät paljon arvokasta tietoa yhteiskunnasta ja sen jäsenistä. 2. Kategorioilla tehdään aina jotakin, eli ne sisältävät merkityksiä, joilla on konstruktionistinen luonne. 3. Kategoriat ovat tutkittavien omia merkityksellisiä valintoja. Välimaa kertoo Sacksin pitävän erityisen tärkeänä sen huomioimista, että kategoriat ovat tutkittavien, jäsenten kulttuuriselta tarjottimelta valitsemia kategorioita eivätkä tutkijan tuottamia tulkintoja. (Välimaa 2011, 24–27.) Esimerkkinä oman aineistoni merkityksellisistä kategorioista on keinoton aikuinen, lakihenkinen kasvattaja, aggressiivinen nuori ja yhteiskunnan huostaan annettu.

Työkaluina jäsenkategoria-analyysissa ovat esimerkiksi jäsenryhmitys ja vakiopari. Välimaa toteaa, että Sacks mietti jäsenkategoria-analyysia kehitellessään usein sitä, miten toimijat valitsivat itselleen tiettyjä kategorioita, ja myös sitä, miten toisten valitsemat kategoriat huomataan. (Välimaa 2011, 27.) Jäsenryhmitys syntyy kategorioista, joiden ajatellaan kuuluvan yhteen, esimerkiksi omassa tutkimusaineistossani moniammatillinen työryhmä on jäsenryhmitys, johon kuuluvat esimerkiksi johtaja, ohjaajat ja erityisopettaja. Vakioparin puolestaan muodostavat sellaiset kategoriat, jotka edellyttävät toisiaan ja joilla on vastavuoroisia oikeuksia ja velvollisuuksia. (ks. esim. Kinni 2014, 44.) Tällaisia ovat esimerkiksi nuori – vanhempi ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä – lastensuojelulaitoksen ohjaaja. Nuoren ja vanhemman vakiopariin liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat lähtökohtaisesti tarkastelun kohteena tilanteessa, jossa nuori on sijoitettu joko käytökseensä tai kasvuolosuhteisiinsa liittyvien pulmien vuoksi. Lastensuojelulaitoksen ohjaaja ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä muodostavat vakioparin sitä kautta, että sosiaalityöntekijä odottaa ohjaajan vastaavan niihin tarpeisiin ja kysymyksiin, jotka sijoituksen myötä on konkretisoitu. Yhdessä kaikki neljä voidaan nähdä myös jäsenryhmityksenä nuoren sijaishuollon aikana.

Jäsenkategoria-analyysin työkaluihin kuuluu kategorioiden lisäksi Sacksin termi kategoriasidonnaiset toiminnot. Niillä Sacks tarkoitti Välimaa (2011) mukaan verbejä, joita liitämme kategorioihin. Esimerkiksi edellä esittämieni kategorioiden toimintoja voisivat olla: nuori tupakoi salaa, yhteiskunnan päättäjät heittävät vastuun työntekijöille, vanhemmat odottavat, että heidän lapsistaan huolehditaan, työntekijä pyrkii suoriutumaan tehtävästään.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ongelma-asetelma, jossa lainsäädännöllinen normi kohtaa arjen todellisuuden. Alaikäisen tupakanpoltto on laissa kiellettyä toimintaa. Institutionaalinen odotus on, että alaikäinen ei polta tupakkaa ja odotus olisi, että tupakanpoltto siksi loppuu (ks. Välimaa 2011, 88). Se, että aihetta tutkitaan, osoittaa, että tämän odotuksen toteutuminen ei ole itsestään selvää, vaan sen olemassaolo on lähtökohtaisesti tutkijan taholta kyseenalaistettu. Lapsesta vastuussa oleva aikuinen saattaa odottaa, että häneltä tullaan tutkimuksessa ikään kuin kysymään, kykeneekö aikuinen kantamaan vastuunsa ja saako hän toiminnallaan lapsen pysymään lain asettamissa rajoissa.

Moraalinen toiminta ja hyväksytty sosiaalinen järjestys löytyy analyysissa, jossa selvitetään, mitä sijaishuollon ammattilaiset pitävät hyvänä käytäntönä oman sijaishuollon ammattilaisten kategoriansa jäsenille ja minkä tyyppiseksi hän määrittelee itsensä (ks. McCabe & Stokoe 2004, 607–613). Haastateltavan ilmaisu ”olen aina ollut lakihenkinen” sisältää kuvauksen moraalises-ta toiminnasta. Jos ilmaisu on yhteydessä institutionaaliseen käytäntöön, jossa lastensuojelulaitoksen nuoret käyvät tupakalla niin, että kyseisen lastensuojelulaitoksen henkilöstö katsoo sitä läpi sormien, kertoo ilmaisu moraalises-ta ristiriidasta ja jännitteistä.

Kategoria-analyysissä haastateltavan puhetta analysoidaan selontekoina, joilla haastateltava perustelee toimintaansa. Haastateltavien puhe ei ole vain vastauksia esitettyihin kysymyksiin, vaan selontekoja, joilla osallistujat oikeuttavat, kuvaavat tai rakentavat merkityksiä siitä, miten asiat ovat tai miten niiden tulisi olla (Välimaa 2011, 49). Voidaan myös ajatella, että haastattelun vuorovaikutustilanteessa haastattelija antaa haastateltavalle tietyn kategorian jäsenyyden, mistä hän on tässä tilanteessa selontekovelvollinen (emt. 2011, 51).

Kategorioita ei etsitä aineistosta mekaanisesti, vaan ne liitetään kontekstiinsa. Selontekoja analysoitaessa tutkijan tehtävä on pohtia, mitä tämä kuvauksen tapa tekee tässä puheyhteydessä (Nikander 2010, 259). Vuorovaikutustilanteessaan puhe voi saada aivan erilaisen merkityksen, kuin miten se tulisi tulkituksi pelkkinä sanoina. Äänensävyyn tai naurahdusten huomioiminen auttaa ymmärtämään, mitä haastateltava on puheellaan tarkoittanut. Välimaa on kuvannut väitöskirjassaan huumorin käyttöä ongelmien kertomisessa ja pitää saksilaisen kategoria-analyysin käyttöä sopivana menetelmänä avaamaan kiusallisia tai häpeällisiä asioita (Välimaa 2011, 38). Tupakanpoltoon liittyvän ongelman kategorisointia selvittäessäni kiinnitän huomioni siihen, miten vastakohtaisia ja ristiriitaisia kategorioita ja naurua käytetään puhuttaessa sijoitettujen nuorten tupakanpoltosta. (ks. emt. 2011, 39.)

Kategorisoinnissa käytetään kulttuurisia resursseja, jollaisena Kinni (2014) näkee myös ammatillisen harkinnan. Ammatillinen harkintavalta tarkoittaa muun muassa valtaa tehdä ammatillisia päätöksiä tai vaikuttaa ammatilliseen päätöksentekoon. (Kinni 2014, 36–37.) Nuoren tupakointiin puuttuminen sijaishuollossa on institutionaalista vallankäyttöä ja kategorioiden analyysillä voidaan selvittää, minkälaisesta vallasta tässä on kyse. Se, miten työntekijä määrittelee tupakanpolton ongelmana, on määrittelyvaltaa. Arja Jokisen mukaan määriteltäessä ihmisen ongelmia ja tilannetta määritellään samalla hänen toimijuuttaan ja identiteettiään sekä siihen kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia. Institutionaalisessa kontekstissa rakentuvaan kategoriaan voi liittyä odotus negatiivisista sanktioista tai legitimeetti erilaisille interventioille (Jokinen 2012, 262).

Nuoren tupakointiin liittyvät kategoriat vaikuttavat siihen, minkälaisia sanktioita tai interventiota tupakoinnista seuraa. Nämä vallankäyttöön liittyvät kategoriat vievät analyysia ja tulkintaa Michel Foucault'n vallan analyysin äärelle. Kategoriat voivat auttaa selvittämään, missä määrin tupakointiin puuttuva valta on subjekteja tuottavaa produktiivista valtaa ja missä määrin rangaistuksia asettavaa valtaa (ks Foucault 2010a). Vallan käyttöä voidaan analysoida etsimällä kategorioita, jotka kuvaavat, kenen tieto painaa ja mikä on asiakkaan asema ja osallisuus (Jokinen 2012, 264). Sijoitetun nuoren asemaan liittyvässä vallan analyysissä analysoidaan kategorioita liittyen nuoreen, vanhempiin sekä nuorta kasvattaviin ja hoitaviin työntekijöihin.

Valta kätkeytyy helposti instituutioiden toimijoiden lisäksi myös tutkijan katseen ulottumattomiin (Jokinen 2012, 264). Vallankäyttöä analysoitaessa on hyödyllistä pohtia kehen haastateltava vetoaa, toisin sanoen kenet hän kategorisoi auktoriteetiksi sekä miten haastateltava määrittelee eri tahojen suhteen ongelmaan (Harrikari 2008, 100–101 ja 136), tässä tutkimuksessa tupakanpolttoon ja siihen puuttumiseen. Valtasuhteiden kautta sijaishuoltoyksikön toiminta, nuoret ja heidän vanhempansa sekä kasvattajayhteisö liittyvät myös muuhun yhteiskuntaan, toisiin nuoriin, muihin perheisiin, viranomaiskoneistoihin ja lainsäätäjiin. Tässä yhteydessä aineiston analyysi laajenee nousevassa suhteessa yhteiskunnalliseen kokonaisuuteen. (ks. vallan mikrofysiikka; Foucault 1980, 34–35).

Tässä tutkimuksessa pyrkimyksenä on tutkia sijoitettujen nuorten tupakointia sosiaalisena ongelmana. Tarkastelen nuoria hoitavien ja kasvattavien ammattilaisten puhetta nuorten tupakanpoltosta ensin haastateltavien kategoriavalintojen tasolla ja selvitän, mitä kategorioita ja niihin liittyviä piirteitä nuorten tupakointiin liitetään. Tällöin kiinnitän huomioni haastateltavien reflektointiin ja kategoriavalintoihin, jotka liittyvät ulkoapäin annettuun, tupakoinnin kiel-

tävän lainsäädännöllisen normiin ja nuorten tosiasialliseen tupakointiin liittyvään toimintaan. Miten työntekijä kategorisoi tupakoivan nuoren ja toisaalta itsensä aikuisena, joka tehtävänsä puolesta on nuoresta vastuussa? Miten työntekijä kategorisoi itsensä vastuullisen ammattikavattajan kategorian jäsenyyteen tai purkaa jäsenyyden? Jäsenyyden lisäksi tarkastelen kategoriavalintoihin kietoutuvaa kulttuurin ja moraalin läsnäoloa. Syvennän metodologista näkökulmaa analysoimalla kategorioita haastattelujen vuorovaikutustilanteissa tapahtuvina selontekoina. Miten haastateltava vuorovaikutustilanteessa oikeuttaa, puolustaa tai syyttää?

Sijoitettujen nuorten tupakanpolttoon puuttumiseen liittyvät lait ja viranomaisohjeistukset jättävät paljon tilaa tulkinnalle ja ne voidaan kokea myös ristiriitaisiksi. Sijaishuollon ammattilainen pohtii monesti hyvin nopeissakin arkisissa tilanteissa, mihin nojata ratkaisuja tehtäessä, mihin päätöksillä pyritään ja mitä tehdyistä tai tekemättömistä päätöksistä seuraa. Päätös on kuitenkin tehtävä, vaikka olo tuntuisi epävarmalta. Kiinnostavana koenkin erityisesti hämmennyksen ulottuvuuden työntekijän moraalisisessä järkeilyssä. Kiinnitän tutkimuksessa huomiota erityisesti niihin selontekoihin, joissa haastateltava kuvaa tilannetta, jossa ei löydy järkeillen sopivaa moraalista ratkaisua, vaan järkeily jää hämmennyksen tilaan.

Tutkin sitä, miten kategoriavalinnat toimivat selontekoina lastensuojelulaitoksen arjesta, sijoitettujen nuorten elämästä ja heitä kasvattavien sijaishuollon ammattilaisten tehtävästä. Miten sijoitettujen nuorten tupakanpolttoon puuttumisen käytäntö laajenee sosiaalityön tutkimuksen näkökulman kautta yhteiskunnalliseksi ilmiöksi, jossa sijoitettu nuori suhteutuu muihin ikäisiinsä nuoriin ja häneen kohdistuvat käytännöt suhteutuvat käytäntöihin, joita muihin hänen ikäisiinsä nuoriin kohdistetaan. Tutkimuksen avulla voidaan arvioida, miten nuoren asema yhteiskunnallisena subjektina ja objektina todentuu aikuistuvien nuorten hallinnan dispositiivissa.

3.5 Analyysin toteutus

Aloitin analyysin huolellisella luennalla. Luin aineiston läpi useita kertoja pyrkien kiinnittämään huomioni kaikkeen, mitä tekstistä nousee valikoimatta mitään etusijalle tai pitämättä mitään vähemmän tärkeänä. Tavoitteena oli, että tutustun aineistoon ja kuulostelen, mitä kaikkia ajatuksia ja tunteita se alkaa herättää. Luin aineistoa uudelleen ja uudelleen. Sen jälkeen aloin lukea aineistoa eri lukutavoilla. Ensimmäinen ajatukseni oli, että nostan tekstistä ulos kaikki keskustelut, jotka koskevat tupakanpolttua. Huomasin pian, että tehtävä onkin mahdo-

ton, koska käytännössä koko aineisto koski tupakanpoltoa. Tämä näkökulma olisi liian laaja. Rajasin valintaa asettamalla huomioni keskusteluihin, joissa tupakanpolto liittyisi haastateltavan ongelmalliseksi kokemaan asiaan. Ajatukseni oli, että tällä tavalla rakentuisi ongelman määrittely siihen näkökulmaan, jonka haastateltava kokee ongelmaksi ja jossa hän tekee ongelmanmäärittelyä eikä päinvastoin niin, että hän kokee asian neutraaliksi tai hyväksi, mutta minä tutkijan positiossa näkisin asiassa moraalisen ulottuvuuden, ikään kuin asettuisin kohteen yläpuolelle arvioimaan ja määrittämään hänen toimintaansa.

Haastateltavan asettamasta ongelmanäkökulmasta käsin luin vielä eri tavoin aineistoa. Ensimmäisellä lukukerralla huomioni oli siinä, miten haastateltava kategorisoi tupakoivan *nuoren* tilanteissa, joissa haastateltava määrittelee olevan jotain ongelmallista. Toisella lukukerralla huomioni kiinnittyi siihen, kuinka haastateltava kategorisoi tupakoivan nuoren *toiminnan* niissä tilanteissa, jotka hän kokee ongelmalliseksi. Kolmannella lukukerralla huomioni kiinnittyi kuvauksiin, joissa haastateltava kategorisoi *omaa tai muun henkilöstön toimintaa* ongelmallisessa tupakanpoltoon liittyvässä tilanteessa.

Aineiston luennan jälkeen aloin järjestellä aineistoa kategorioihin ja tarkastella aineistoa kategoria-analyysin työkalujen avulla. Luvuissa neljä ja viisi käydään tarkemmin läpi analyysin etenemistä ja analyysin tuloksia.

4 Tupakoiva nuori ja tupakointiin puuttuminen lastensuojelulaitoksessa

4.1 Johdatus aineiston tulkintaan

Lainsäädäntö on kategorisoinut alle 18-vuotiaan nuoren henkilöksi, joka ei saa pitää hallussaan tupakkatuotteita (Tupakkalaki 20.8.2010/698, 11§). Perusteena tupakkalain tiukille säännöksille on huoli väestön terveydestä (Heloma ym. 2012, 25). Lakia ja lain perusteluita tulkiten, alaikäinen tupakoija rikkoo lakia, joka on laadittu hänen parhaakseen. Lainsäädännön normi on yksiselitteinen, ikärajaan perustuva, ehdoton ja perusteiltaan lapsen etua puolustava. Lastensuojelun ammattilaisia haastateltaessa todellisuus näyttäytyy kompleksisemmältä. Kaikki nuoret eivät ole samanlaisia, erilaisten nuorten tupakanpolttoon suhtaudutaan eri tavoilla ja erilaiset sijaishuoltoyksiköt erilaisine työntekijöineen toimivat kaikki eri tavoin puuttuessaan nuoren tupakanpolttoon.

Tässä luvussa luodaan haastatteluaineiston analyysin kautta kuvaa siitä, miten tupakanpoltto määrittyy ongelmaksi sijaishuollossa, minkälaisin keinoin tupakanpolttoon puututaan ja minkälaisia ovat puuttumisen päämäärät. Liikkeelle lähdetään sijoitettujen, tupakoivien nuorten ja heidän tupakanpolttonsa kategorisoinnin kautta. Huomion kohteena on se, miten haastateltavat kategorisoivat nuoren, jonka tupakanpolttoa ja tupakanpolttoon puuttumista pitävät ongelmallisena. Tässä koodataan ensinnäkin esiin kategoriapiirteitä, jotka sijaishuollon ammattilaiset liittävät tupakoivaan nuoreen. Toiseksi huomion kohteena on se, minkälaisia kategoriasidonnaisia toimintoja he liittävät näihin kategorioihin. Tarkoituksena on analysoida tilanteita, käyttäytymistä ja toimintoja, jotka liittyvät tupakanpolttoon ongelmana. Kolmanneksi analyysissä nostetaan esiin kategorioita, joita haastateltavat liittävät omaan toimintaansa tupakointiin puuttuvana ammattilaisena. Pyrkimyksenä on luoda kuvaa siitä, miten sijaishuollon ammattilainen rakentaa käsitystään tupakanpoltosta ongelmana; minkälaisin silmin hän katsoo tupakoivaa nuorta, missä hän näkee ongelman ja mistä hän on huolissaan.

Vaikka toiminnan kuvaus liittyisikin nuoren toimintaan, ei ongelma välttämättä määrity nuoresta johtuvaksi tai kertovaksi. Ongelman luonteen määrittämisen analyysi tapahtuu haastattelujen selonteiden kautta. Aineistosta etsitään selontekoja, joissa kuvautuu ei-toivottavaa, tuomittavaa tai kiusallista tupakointiin liittyvää käyttäytymistä ja niissä tarkastellaan erityisesti uhrin ja syyllisen kategorioiden rakentumista ja oikeuksien ja velvollisuuksien määrittelyä (ks. Juhila 2012, 131–173). Näin muodostuu kuva siitä, minkälaisena tupakoiva nuori näyttäytyy, mutta myös siitä, miten tupakoinnin ongelmaa perustellaan. Tavoitteena on päästä tätä kautta tarkastelemaan tupakointiin puuttumisen keinoja ja niiden päämääriä. Pyrkimyksenä on tehdä näkyväksi kokonaisuus, jossa käytännön toimija rakentaa kuvan ongelmasta ja pyrkii ratkomaan sitä valitsemillaan keinoin.

Sijaishuollon ammattilaiset puhuvat tässä aineistossa tupakoivasta nuoresta erilaisilla määreillä, joiden tehtävä on kuvata minkälaisesta nuoresta on kysymys. Määreet kuvaavat nuoren ikää, persoonallisuutta, terveyttä, käytöstä, sijoitushistoriaa, tupakointihistoriaa, kotitaustaa tai motivaatiota tupakanpolton lopettamiseen. Tyypillisiä määreitä ovat esimerkiksi *alaikäinen, 13-vuotias, 17-vuotias, vaikeasti oireileva, avohuollon sijoituksessa oleva, huostaan otettu, psyykkisesti oireileva, paljon tupakoiva, pitkään tupakoinut, vastuuntuntoinen, rikkinäinen, vastentahtoinen, yksinäinen, hirveen ahdistunut ja aggressiivinen*. Kun määreet yhdistetään selonteissa nuoren tupakanpoltoon, syntyy käsitys siitä, minkälaisesta nuoresta haastateltava puhuu, kun hän puhuu tupakoi-vasta nuoresta.

Aineistosta löytyy yhteensä 132 ilmaisua, jotka tulkitsemme tupakanpoltoon liittyväksi, ongelmapuheena ilmeneväksi kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi. Olen pyrkinyt tässä analyysissä etsimään määrittelyä sille, miten haastateltavat näkevät ongelman nuoren tupakanpoltoon liittyvässä toiminnassa. Esimerkkeinä kategoriasidonnaisista toiminnoista ovat muun muassa ilmaukset: *tupakanpolto ku ei oo lähestulkoonkaan suurin ongelma niille kaikille, nuoret polttavat vanhempiensa kanssa, menevät muka tupakalle ja polttavatkin pilveä tai käyttävät alkoholia siellä, nuori hoitaa psyykettä polttamalla, pojat kuseksivat tupakkapaikalta tullessa ja heittelevät natsoja, tupakointi vaarantaa paloturvallisuuden, nuori lähtee karkuun tupakalle, nuori myy toisille tupakkaa, nuori kiristää toiselta tupakkaa, nuori hajottaa paikkoja (kun ei saa hermosauhuja), nuori viiltelee (kun ei saa tupakkaa), nuori hakeutuu seksisuhteeseen (saadakseen tupakkaa), nuori varastaa toiselta nuorelta tupakkaa, liikumisvapauden rajoituksen aikana nuoret polttavat suihkussa tai huoneessa, harva lopettaa tupakoinnin sijaishuollossa*.

Sijaishuollon ammattilaisten oman toiminnan kategorisointia analysoidaan selonteissa, joissa haastateltavat kuvaavat toimintaansa ongelmallisissa tupakanpoltoon liittyvissä tilanteissa,

kuten ”piti mennä seisoo sinne (tupakkapaikalle) vähän niinku vahtipoliisina”, ”mä oon kauheen lakihenkinen”, ”se on ainaki henkilöstön yhteinen linja, että kaikki sitoutuu siihen päihteitten vastaisuuteen”, ”ollaan siinä läsnä ja pannaan itsemme peliin”, ”ei ainakaan lakia ruveta rikkomaan”, ”eihän meillä nyt enää ole keinoja ottaa tupakkaa pois, ei ole lupaa siihen” tai ”ei lähetä perässä juoksemaan”.

Kategoriasidonnaisia toimintoja analysoitaessa olen pyrkinyt kiinnittämään huomion siihen, mitä haastateltava pyrkii selonteossa sanomaan. Kun hän kuvaa nuoren toimintaa, mitä hän sillä kertoo, tai minkälaisilla määreillä hän kuvaa omaa toimintaansa. Seuraavassa esittelen tarkemmin aineistoa kolmesta eri näkökulmasta, joita ovat 1) tupakoivan nuoren kategoriat – millainen on nuori, jonka tupakointiin puuttuminen tuntuu hankalalta. Minkälainen nuoren toiminta tai pulma tekee puuttumisen hankalaksi, 2) laitoksen toimintakäytännöt tilanteissa, joissa toimiminen tuntuu hankalalta. Missä määrin haastateltava näkee oman työyhteisön toiminnan ongelmallisena suhteessa puututtavaan ilmiöön ja 3) yhteiskunnalliset normit ja ohjeet, joiden mukaan toimiminen tuntuu hankalalta. Miten haastateltava kokee viranomaisohjeiden ja lakien auttavan puuttumistilanteen ratkomista ja minkälaista käytännön toimintaa hankaloittaa ristiriitaisuutta he kokevat ohjeistuksessa olevan. Näiden näkökulmien avulla pyrin tarkentamaan ongelman paikantumista ja muutostarpeita.

4.2 Minkälainen on nuori, jonka tupakointiin on hankala puuttua

4.2.1 Kuvaus tupakoivasta nuoresta rakentuu kategoriapiirteiden kautta

Aineiston nuorista puhutaan paljon iän perusteella. Ikä on aivan keskeinen kategoria, jolla nuorta kategorisoidaan. Sijoitetusta nuoresta puhutaan enimmäkseen nuorena, jonkin verran myös lapsena. Termi ”nuori” on rutiininomainen ja vakiintunut ilmaisu, jota haastateltavat käyttävät puhuessaan yksikköönsä sijoitetuista nuorista. Haastattelupuheessa kategorioidaan tupakanpolton ongelmallisuutta paljolti iän kautta. Ikänsä puolesta nuori kategorisoidaan huolenpidon tarpeessa olevana. Nuorten asiakkuus sijaishuollossa liittyy ikään, sillä vaikka nuoren sijoituksen taustalla olevat syyt jatkuisivat hänen täytettyään 18 vuotta, ei sijoitusta täysikäisen kohdalla enää automaattisesti voida jatkaa. Kategoriana ”nuori” on siis yhtä vahva kuin kategoria ”potilas” tai ”oppilas”. Ikä luo perusteen institutionaaliselle toiminnalle.

läästä puhutaan aineistossa ilmaisuilla *alaikäinen, aikuistuva nuori, tommonen 17-vuotias, isompi, tommonen 15-16 –vuotias, 15-16 –vuotias, lähempänä täysikäisyyttä oleva, vanhempi nuori* tai vielä

lapsi, tuoki 12-vuotias, ihan pieni, tuommonen 12-vuotias, pieni laps, 12-13 -vuotias, 14-vuotias poika, kolmetoistavuotiaita, pienempi laps.

Ikään liittyvä kategorisointi ilmaisee aineistossa toisaalta rajaa, toisaalta kehitysvaihetta ja haastateltavat taiteilevat näiden kahden ulottuvuuden välillä. Ikä juridisena kategoriana viittaa lastensuojelun lakisääteisiin tehtäviin, alaikäisistä huolehtimiseen. Tupakkalaissa ikä on absoluuttinen kategoria, alaikäisellä ei saa olla halussaan tupakointivälineitä. Kasvatus – ja hoitotyössä iän kategoria näyttäytyy suhteellisena ja ongelmallisena, liukuvana kategoriana. Ikä kehitysvaiheena saa haastateltavat pohtimaan eri-ikäisten erilaisia tarpeita. Yksi haastateltava jää miettimään, pitäisikö eri-ikäisten nuorten tupakanpolttoon suhtautua eri tavoin. Onko oikein, että kaikilla on samat säännöt ja seuraamukset, vaikka jotkut nuorista ovat vasta murrosiän kynnyksellä ja toiset jo lähes aikuisia. Tästä pohdinnasta haastateltava päätyy jälleen iän absoluuttiseen juridiseen kategoriaan; kaikki alaikäiset tarvitsevat suojelua ja lakia pitää noudattaa. Lasten terveydestä pitää huolehtia.

K: (miettii)... laki on laki, miten sitä sitten toteutetaan (miettii)... ei nyt kuitenkaan, jos ajatellaan laitoksen sääntöjä yleensäkin nii ei ne voi olla samanlaiset 17-vuotiaalle ja 14-vuotiaalle

H: hmm

K: toinen vaan yksinkertaisesti on vanhempi ja valmiimpi

H: hmm

K: kyll se pitää pystyä niinku huomioimaan

H: hmm

K: (miettii)... tulen siihen lopputulemaan pohdittuani asiaa, että nykyinen laki on ihan hyvä, työntekijöiden pitää pystyä viilaamaan suhtautumistapaansa

H: hmm

K: (naurahtaa) ja huomioimaan lapsen yksilöllinen kasvatuksellinen tarve

(K= kasvattaja, H= haastattelija)

Haastattelu kuvastaa iän kategorian kahta piirrettä, joita haastateltava pyrkii sovittamaan yhteen. Miten toimia lain mukaisesti, mutta kuitenkin huomioida lapsen yksilöllinen tarve. Nauрахdus kuvaa tehtävän hankaluutta ja sitä, kuinka yksilöllisen tarpeen huomioimisen pyrkimys

vie kasvattajan helposti laittomuuden tielle. Naurahdus liittyy moraaliseen ristiriitaan. Kasvat-
taja haluaa toimia lain mukaisesti, *mä oon kauheen lakihenkinen.*

Haastatteluissa nousee esiin ahdistus ja moraalinen reflektio kysymyksessä lastensuojelun pe-
rustetehtävästä, lastensuojelusta. Miten tehtävä onnistuu, jos alaikäistä ei ohjata noudattamaan
lakia, vaan hänen annetaan polttaa tupakkaa, jota laki ei alaikäiselle salli: *minusta on edesvastuu-
tonta lastensuojelua, että lastensuojelunuori saa olla sijaishuollossa paikassa, jossa hän saa tehdä laitto-
muuksia.*

Aineisto ilmentää, että termiä ”lapsi” käytetään erityisesti yhteydessä, jossa viitataan suojelun
tarpeeseen, terminä ”nuori” on toisaalta neutraali, mutta liukuvana kategoriapiirteenä se myös
kuvastaa lapsen matkaa aikuisuuteen. Iän kategoriaan liittyy vahvasti kategoriapari aikuinen –
lapsi. Aikuisen tehtävä on suojella lasta. Aikuista lapsen tai nuoren kategoriaparina kuvaa ai-
kuisuutta ilmentävä kategoria kuten ohjaaja, vanhempi tai työntekijä joiden kategorioihin kiin-
nittyä vastuita ja velvollisuuksia, jotka liittyvät lapsesta huolehtimiseen, tämän suojeluun tai
kontrollointiin.

Seuraava haastattelukatkkelma kuvaa aikaa ennen uusinta tupakkalakia, jolloin tupakan välit-
täminen alaikäiselle ei ollut rangaistava teko:

*K: siinä oli hirveen erilaisia käytäntöjä, että osassa paikoista jopa ohjaajat kävi ostamassa lapsille
tupakat*

H: hmmm

K: minä en siihen suostunu (naurahtaa)

H: joo

K: minä en lähteny lapsille tupakanhakuun

Katkelmassa tulee esiin moraalipuhetta, kun kasvattaja vertaa ”osassa paikoissa” tapahtunutta
käytäntöä, korostaen vielä ilmaisuaan sanalla ”jopa”. Moraalipuhetta korostaa myös kasvatta-
jan naurahdus, hänen korostaessaan, että ”*minä en siihen suostunu*”, ”*minä en lähtenyt lapsille
tupakanhakuun*”. Moraalinen ulottuvuus ei siis liity pelkästään lain noudattamiseen vaan myös
kysymykseen aikuisen suojelu- ja hoitotehtävästä.

Moraalinen ulottuvuus sisältää kysymyksen, miten aikuisen kuuluu huolehtia alaikäisestä.
Nuoruuteen ikävaiheena on länsimaisessa kulttuurissa katsottu kuuluvan kapinan, sääntöjen

vastustamisen ja rajojen kokeilun. Kun lastensuojelun toimiin ja erityisesti huostaanottoon on ryhdytty, on katsottu tilanteen vaativan erityistä nuoren suojelua, jotta nuoren kasvu ja kehitys eivät vakavasti vaarantuisi. Sijoitetun nuoren kohdalla taiteillaan ikäkauteen kuuluvan kapinan ja kasvua sekä kehitystä vaarantavan kapinan rajapinnoilla. Tämän pulman kanssa painitaan myös puututtaessa sijoitetun nuoren tupakointiin. Muutkin, kuin vakavaa huolta aiheuttavat ja sittemmin sijoitetut nuoret kokeilevat tupakointia, mutta on eri asia puuttua nuoren tupakointiin kotiloissa kuin laitoksessa ”tavanomaisen elämän kohtuullisin kasvatuskeinoin”.

Laitoksen toimintaympäristö on suljetumpi kuin kasvuolosuhteet kotona. Pyrkimys kodin-omaisuuteen ja tavanomaisen elämän kohtuullisiin kasvatuskeinoihin ei poista sitä, että sijoitetujen nuorten kasvuympäristö on kontrolloidumpi ja valvotumpi kuin kotona asuvien nuorten kasvuympäristö. Auttamistyön piirissä olevat, syrjäytymisvaarassa oleviksi luokitellut nuoret joutuvat neuvottelemaan useiden yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa oman autonomiansa ja valinnanmahdollisuuksiensa rajoista sekä vastaamaan vahvemman toimijuuden odotuksiin (Juvonen 2015, 236). Nuoret ovat usein tottuneet ennen sijoitusta, että tupakointi on arkipäiväinen ja hyväksytty, tavallinen asia, sijoituksen myötä *ne on ihan äimänä, ku tullaan jonneki lastenkotiin, että ” mitä ihmettä, ai mitennii ei saa muka tupakkata polttaa”*. Haastateltavat kertovat, että iso osa sijoitetuista nuorista polttaa. Monet aikuistuvat nuoret käyvät ammattikoulua, jossa suuri osa oppilaista polttaa ja myös työmailla, joissa nuoret käyvät työharjoitteluissa, poltetaan tupakkaa. Heidän kotona asuvat sisaruksensa ja ystävänsä usein polttavat tupakkaa.

Yksi haastateltava toteaaakin:

lähtökohta on nyt kuitenkin se, että pitäisi löytää keino hallinnoida ja kontrolloida tupakanpolttoa. Että löydettäisiin joku keino, että nuori voi toimia sääntöjen mukaan ja tupakoida. Ongelmallista on lähteä kittemään jotain sellaista, jota yhteiskunta muuten suvaitsee. Vanhemmatkaan ei oikein ymmärrä sitä, että minkä takia se on kokonaan täällä kielletty, jos se ei ole muuallakaan

Nigel Parton toteaa, että viimeisen kolmenkymmenen vuoden ajan lasten elämä on muuttunut merkittävästi. Pyrkimys ennaltaehkäistä riskejä ja estää riskien haitalliset vaikutukset on kasvanut. Yhteiskunnasta on tullut ennaltaehkäisevä. Sosiaalityön päätehtäväksi on tullut suojelu. Lapset on alettu nähdä yksilöinä, palveluista on tullut lapsikeskeisiä, äärimmäisen huolellisesti lasta suojelevia. Tavoitteeksi on tullut lapsen suojaaminen riskeiltä, jotka aiheuttavat tulevaisuuteen ulottuvia vaurioita, jopa niin paljon, että Parton väittää lapsen tämän hetkisen hyvinvoinnin unohtuneen ”tulevaisuuden työntekijöiden” suojelun kustannuksella. (Parton 2006, 2–7.)

Kasvattajat järkeilevät nykyhetken ja tulevaisuuden suhdetta sekä eri toimintatapojen seurauksia myös seuraavassa ryhmähaastattelun otteessa, jossa haastattelija yrittää selvittää, pitävätkö haastateltavat suurempana pulmana sitä, että alaikäinen tupakoitsija rikkoo lakia ja sen salliva kasvattaja sallii lain rikkomuksen vai sitä, että lapsen tai nuoren suojelun tavoite terveyden ja kehityksen näkökulmasta vaarantuu, jos nuori tupakoi. Haastatteluotetta on tiivistetty leikkamalla.

K2: nii, kyllä, ja tavallaan niinku minä aattelen niin, että ku se on laissa kielletty, nii minä en voi kattoo, että tällä lailla näin, että ihan sama, että onko se tupakka tai onko se vesipiippu, mutta mun on reagoitava siihen, en voi kattoo läpi sormien

...

H: että... jos te saisitte muuttaa kaikkia lakeja (naurahtaa) eikä vaan sitä, että pitäis ajatella, että onks tää rajotustoimenpiteen alanen juttu tää tupakka vai ei, mutt siis sallisitteks te, jos olis se ihanteellinen maailma, nii niitä hermosauhuja?

K3: tää on minusta niinku arvokysymys, mutt tähän liittyy niinku lait, ett tavallaan niinku, ett jos otetaan joku muu päihde, ett jos muo jännittää mennä töihin, mutt jos mä juon kaks kaljaa, nii se jännitys hälvenee, nii, onko se oikein? Työnantaja tulee alkometrin kanssa siihen puhalluttamaan ja mä puhallan 0.4, se laittaa työterveyteen. – no vastaavia esimerkkejä ois vaikka kuinka paljon. Mutt että tää on arvokysymys siinä, että mitä mä arvostan...

K4: mutt sitte se, että jos laki sanois, että kaikki 12-vuotiaasta lähtien saa polttaa nii, että siitä tulis oikeesti sallittu aine, aatteletko sitä?

K3: mun mielestä aggressiivista käyttäytymistä ei saa ehdollistaa tupakointiin

...

K1: ite oon ollu sadassa sellasessa tilanteessa, missä se tupakka on pelastanu, että jos vaikka ollaan oltu viemässä eristykseen, tai joku on ollu saamassa selkäsaunaa ja polttanu sitten hermosauhut, että jos ajatellaan, että jos sä poltat sen yhen tupakan, nii sä voit sairastua vuosien päästä keuhkosiöpään, mutta jos sä joudut viikoks sinne eristykseen tai tulee kiinnipitoja ja sä traumatisoidut niistä, niin – ”

Keskustelun katkelma osoittaa, että tähän ei lopultakaan löydy vastausta, sillä eri näkökulmat nostetaan esille, mutta yksiselitteistä vastausta ei löydy. Haastatettelijan naurahdus kuvastaa hämmennystä, ”jos saisitte muuttaa kaikkia lakeja”, joka syntyy siitä, että lasta suojeleva laki ei haastattelijan mielestä ehkä olisikaan toimiva. Olisiko oikein, jos laki sallisi lapsen vaarantavan terveyttään ja aikuiset katsoisivat sitä vierestä. Jos nuorella ei ole toimivampia keinoja hillitä

aggressiivisuuttaan kuin hermosauhut, onko sallittua, että hän käyttää sitä keinoa, vai tuleeko nuoren käytöstä rajata ja ajan kanssa opettaa hänelle, miten itseä hillittää rakentavasti. Onko se ylipäätään mahdollista?

Keskustelu hermosauhuista liittyy pitkälle persoonan, terveyden ja hallinnan kysymyksiin. Sijaishuollon ammattilainen arvioi nuoren toimintaa ja puuttumisen tarvetta, onko nuoren käytös ikätasoista vai haastavaksi luokiteltavaa ja tuleeko siihen puuttua (ks. Hardy 2012, 90). Laki henkilöstön toimintaa ohjaavana normina on tupakointikysymyksessä oleellinen, sillä 17-vuotiaan hermosauhujen vetelijän täyttyessä 18 -vuotta, saa hän lähteä laitoksesta omaan elämänsä ja ostaa tupakkansa vapaasti kioskilta ilman kenenkään rajoittamista. Etenkin, jos hän liikkuu seurassa, jossa tupakointi on tavallista.

Kun nuori kategorisoituu kasvatuksen tarpeessa olevana, kuvautuu tupakointi osana nuoren seurallisuutta sosiaalisia taitoja tai ryhmätoimintaa. Tupakointi liitetään aktiivisten ja ulospäin suuntautuneiden nuorten piirteeksi, jopa niinkin voimakkaasti, että eräs haastateltava tavallaan kyseenalaistaa tutkimuksen validiteettia, koska tässä tutkimuksessa ei tarkkaan selvitetä, millaisia nuoria laitoksissa on, vaan aineisto kootaan henkilöstön haastatteluista, henkilöstön näkemyksiä ja kuvauksia analysoimalla:

K: mutta tässähän ei nyt selviä näitten nuorten sijoitusten taustalla olevat syyt tässä sun tutkimuksessa, että meillä on aika passiivisia tai varovaisia tai ahistuneita tai ei välttämättä niin sosiaalisia nuoria täällä yksikössä

H: yhm

K: ja sekin tulis huomioda, kun tupakka on tällanen sosiaalinen huume

Haastateltava informoi haastattelijaa siitä, että lastensuojelulaitoksen keinot ovat suhteessa sijoitettujen nuorten tarpeisiin. Ei ole olemassa yhdenlaisia keinoja, joilla voidaan vaikuttaa nuorten tupakanpoltoon, vaan keinojen tuloksellisuus riippuu siitä, minkälaisesta tupakoitsijasta on kysymys. Sijoitetut nuoret eivät ole yhtenäinen joukko, vaan ryhmä samanikäisiä nuoria, jotka ovat kylläkin juridisesti saman toimenpiteen kohteena, mutta tarpeiltaan ja tilanteiltaan kaikki erilaisia.

Viittaamalla sijoitusten taustalla oleviin syihin haastateltava taustoittaa keskusteluumme tupakanpoltosta; koska yksikön nuoret haastateltavan mukaan eivät ole niin sosiaalisia nuoria, ei heidän tupakanpolttoon puuttumisensakaan ole tässä laitoksessa niin hankalaa kuin se olisi, jos laitoksessa olisi kovin sosiaalisia nuoria, jotka viihtyvät sosiaalisissa tilanteissa, innostuvat

ryhmäilmiöistä, asettuvat vastakkainasetteluun aikuisten kanssa, jengiytyvät ja vastustavat yhteiskunnan normeja.

Nuorta kategorisoivana piirteenä auktoriteettivastaisuus aiheuttaa erityisen haasteen nuoren tupakanpolttoon puuttumiselle:

K: erityisen hankalaa on sijoitetun nuoren lopettaa (tupakanpoltto), siksi että monesti sijoitetuille nuorille on auktoriteettien kunnioittaminen hankalaa. Tämä asenneulottuvuus tekee asian hankalaksi. Kun nuorella on ongelma auktoriteettien kanssa, haluaa hän kyseenalaistaa sen, mitä auktoriteetti sanoo.

Haastatteluaineistossa lastensuojelulaitokseen sijoitettu nuori kategorisoituu huonosti motivoituneeksi tupakanpolton lopettamiseen. Motivaatio on selkeästi yhteydessä muihin nuorta kategorisoiviin piirteisiin. Jos nuori voi psyykkisesti huonosti ja tupakointi on hänen parhaaksi kokemansa itsehoitokeino, ei motivaatiota ole irrottautumaan tästä keinosta. Jos nuori kategorisoituu ongelmallisesti käyttäytyväksi selittyy huono motivaatio auktoriteettivastaisuudella; nuoren on hankala ottaa tukea tai ohjeita vastaan kasvattavalta aikuiselta. Jos nuori tulee perheestä tai kulttuurista, jossa tupakointi on tavallinen arkipäiväinen asia, ei hän ymmärrä tupakointiin liittyvää ongelmapuhetta. Pitkä sijoitushistoria tai tupakointihistoria selittää heikkoa motivaatiota riippuvuuden näkökulmasta; nuori on niin pitkään jo turvautunut tupakkaan, että motivaatiota irrottautumiseen ei löydy.

Kun tupakanpolton yhteydessä puhutaan ongelmallisesta käyttäytymisestä, kategorisoituu nuori öykkärimäisenä, itsekkäänä, vastentahtoisena, auktoriteettivastaisena tai käytöshäiriöisenä. Auktoriteettivastaiseksi kategorisoituva nuori haluaa polttaa tupakkaa juuri siksi ja sillä tavalla, että se ärsyttää aikuisia. Tupakoinnista tulee vallan väline, keino *ottaa mittaa*. Piittaamattomuus tupakointikieltoja kohtaan voi auttaa nuorta saamaan arvostusta ja huomiota toisten nuorten silmissä. Tämä kategoriapiirre herättääkin haastateltavissa turhautumista, koska auktoriteettivastaisia nuoria on paljon ja aikaa tupakkakeskusteluihinkin sitten menee paljon. *Meidän nuorilla on niin isoja ongelmia, erilaisia päihteitä, rikollisuutta ja muuta, että kuinka paljon halutaan, että me käytetään aikaa tämän tupakanpolttoasian kanssa.* Kun nuori kategorisoituu hyvin auktoriteettivastaiseksi, ei tupakanpolttoon puuttuminen enää tunnu haastateltavista tuottavan minäänlaista tulosta. *Auktoriteettivastaiten nuorten tulee itse ratkaista se (suhteensa tupakointiin).* Auktoriteettivastaiseksi kategorisoitu nuori ei ole valistettavissa tai motivoitavissa tupakoimattomuuteen. Vaikuttamismahdollisuudet tupakanpolttoon tuntuvat loppuvan kesken, kun nuori kategorisoituu käyttäytymisensä kautta, *tommonen 17-vuotias nuori, jonka ongelmakenttä on sillai raskas, ett se tupakointi ei ole sen avainkysymys siinä.*

Tupakoinnista on nuoren elämänhistoriassa kehittynyt toimintatapa sekä sijaishuollon yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyvä piirre;

K: nämä meidän nuoret on paljon luottamuksen menettäneitä, niillä ei oo uskoo enää aikuisiin ja siitä kauttaki ne sitte uhmaa ja tekee kaikkee, kun siellä perheen omaisessa lastenkodissa aikuisella on enemmän merkitystä siinäkin mielessä, että miten se tupakointiin sanoo- mutta jotenki tää, että nää on tässä ja kohta niit ei enää oo, että ei oo semmosta kiintymystä ja kiintymyksen kautta kuuntelua

H: yhm

K: ett tää on vaan muuttunu

H: yhm

K: toisenlaiseks, että nyt me ollaan vaan semmosia hetkiä jossaki, että se pelko, että nuo tuosta häviää, mä oon vaan täällä vähän aikaa

H: yhm

K: ett minä uskon siihen, no kato, nyt mennään näihin kiintymyssuhteisiin

H: yhm

K: että ne jotka tulee siihen laitokseen jo monen kautta, niin kehen ne on kiintyny

Tämä katkelma kuvaa hyvin sitä moniulotteisuutta, millä haastateltavat kategorioivat nuorta ympäröivissä olosuhteissaan. Nuoren elämä on kokonaisuus, jossa heidän elämänkaartaan, persoonaansa kuin toimintaansakin jäsentää niin ympäröivä yhteiskunta, sijaishuollon institutionaaliset käytännöt kuin heidän läheiset ihmissuhteensakin. Nuorta ei kategorisoida ongelmaksi, vaan hän konstruoituu toimijaksi tilanteissaan. Aineiston perusteella näyttäisi, että haastateltavat eivät kategorisoi ongelmaa nuoren persoonaan liittyväksi, vaan ongelmalliset, nuoren elämänhistoriaan liittyvät tilanteet ja asiat vaikuttavat nuoren toimintaan ja pulmiin tavoilla, jotka tulisi huomioida häneen liittyvissä kasvatus- ja hoitotoimissa.

Kun nuoren tupakointiin liittyvä ongelma kategorisoituu nuoren psyykkiseen vointiin liittyväksi piirteenä, pohtii haastateltava tupakointia keinottoman nuoren itsehoitona. Nuori kategorisoituu ahdistuneena ja masentuneena. Tupakka voi olla jopa ainoa keino, jolla nuori kokee saavansa helpotusta pahaan oloonsa. Monet nuoret kokevat tarvitsevansa hermosauhuja. Vaikka he eivät haastateltavien mielestä ole tupakasta fyysisesti riippuvaisia, näyttää psyykkinen riippuvuus olevan vahva.

K: hänellä oli tällanen ajatus, että nikotiini on ainoa valmiste mikä auttaa että hän niinku hän niinku sano, että osastojakson (nuorisopsykiatrinen osastohoito) ainoa hyvä puoli oli, että hän tajusi että tupakka auttaa .. ja ei sitä niinku sitä hänen ajatuskulkua niinku oikassu oikeen niinku mikään. että siihen sisältö paljon merkityksiä siihen tupakointiin ja niihän heillä valtaosalla sisältyy

Kun tupakkaa käytetään itsehoitokeinona, kokevat haastateltavat nuoren tiedostavan itsekin tupakoinnin terveyshaitat. Nuoret yrittävät eroon tupakasta ja ponnistelevat vähentääkseen päivittäisiä tupakkamääriä, mutta psyykkisen voinnin huononeminen saa tupakoinnin määrän aina kasvamaan: *”stressitilanne ku on, nii kyll se määrä aina tupakassa kasvaa”*.

Erityisen haastavaksi muodostuu tupakoinnin ongelma itsehoitokeinona, jos kyseessä on nuori, joka kategorisoituu erityisen tuen tarpeessa olevaksi, haastavaksi tai kategoriaan *”riikinäisimmät nuoret”*. Näillä nuorilla psyykkinen oireilu kanavoituu ulospäin ja *”joku työntekijä voi vaikka saada nyrkistä sen takia, että menee sanomaan siitä (tupakoinnista), ja sen nuoren psyykkiset ongelmat voi olla niin syvällä, että hän kiistää sen ja saa siitä aggressiivisen kohtauksen ja käy vaikka päälle, jos se työntekijä vaikka, sillä on tunnetila vähän väärä ja sanoo sen nuoren mielestä vähän provosoiden”*.

Tupakanpolton lopettamisen motivaatio liittyy aineistossa nuoren kasvamiseen ja kuntoutumiseen. Kun nuorella on voimavaroja miettiä elämää pidemmälle, alkaa hän myös miettiä, miten hoitaisi paremmin terveyttään, talouttaan ja myös sitä, että antaisi itsestään menestyvämmän vaikutelman: *tupakointi ei kuitenkaan oo kaikiss piireiss nuorten keskuudessa mikään hirveen luksusjuttu, mitä tavoitella ja toinen juttu, että se vie aika paljon rahaa*. Motivaation syntyä selittää myös sitkeä kasvatustyö. Kun henkilökunta pyrkii *jatkuvan valistamisen* ohella enemmän *luottamukseen ja lapsen omaan ymmärrykseen sekä ennaltaehkäisyyn ja mukaviin kokemuksiin ja välittämiseen*, voi motivaatio pikku hiljaa kasvaa.

Nuoren oma motivaatio lopettaa tupakanpoltoa, tai olla ylipäätään aloittamatta tupakanpoltoa, on haastateltavien mielestä avainkysymys siinä, polttaako nuori tupakkaa vai ei. Jos motivaatiota ei ole, polttavat nuoret salaa tai kapinoivat, *keinot saada nuori lopettaa tupakointi, jos nuori ite ei nää (sitä tarpeelliseksi), on vähissä, että pelkkä tupakkatuotteiden poisottaminen ei auta lopettamispäätökseen*.

Analyysissa on hyvä myös kysyä, mitä siitä ei nouse esille. Koska tupakointi on fyysisiä terveyshaittoja aiheuttava ja voimakkaasti väestön kuolleisuuteen liittyvä tekijä, on kiinnostavaa analysoida, miten nuorten fyysinen terveys nousee näkyviin haastatteluissa. Tupakoinnin terveyshaitat eivät nouse voimakkaasti esiin luentatavassa, jossa huomion kohteena on nuoren kategorisointi ja siihen liittyvät piirteet. Nuori ei kategorisoidu aineistossa fyysisen terveytensä

kautta. Myöhemmin analyysissä kuvataan kasvattajien tekemää oman toimintansa kategorisointia ja siinä yhteydessä nuoren tupakanpolton terveyshaitat nousevat selkeämmin esille. Tämä liittyy siihen, että terveyshaitat ovat tupakanpoltoon liittyessään enemmänkin tulevaisuuteen kuin nykyhetkeen painottuvia. Kuten haastateltava toteaa, *”jos sä poltat sen yhen tupakan, nii sä voit sairastua vuosien päästä keuhkosityöpään, mutta jos sä joudut viikoks sinne eristykseen tai tulee kiinnipitoja ja sä traumatisoidut niistä, niin –”* kasvattaja järkeilee nuoren elämää ja siihen liittyviä huolenaiheita kokonaisuutena. Nuoret elävät tätä hetkeä.

Ainoa selkeä kuvaus nuoren tämänhetkisistä tupakointiin liittyvistä terveyshaitoista liittyy selontekoon, jossa kasvattaja kertoo nuoren astmadiagnoosista. Astman takia nuorta hoitava psykiatri ei hyväksy lainkaan sitä, että sijaishuollossa ei estetä nuoren tupakointia. Psykiatrin mielestä sijaishuoltoyksikössä pitää olla keinot estää tupakointi. Sijaishuoltoyksikön kasvattaja toteaa, että estäminen on mahdotonta, jos nuorella ei ole omaa motivaatiota, sillä *onhan täällä helkkaristi paikkoja minne ne tupakat vois jemmata*. Ongelmaksi ei siis tässäkään kategorisoidu nuoren fyysinen terveys, vaan se, että *”vanhan koulukunnan normiohjattu psykiatri”* on ymmärtämättömän sijaishuollon voimattomuutta kohtaan. Huoli nuoren fyysisestä terveydestä asettuu nuoren elämäntilanteen kokonaisuuteen. Sijoitettujen nuorten elämässä on niin paljon muitakin huolenaiheita, että nuori ei ensisijaisesti kategorisoidu fyysisen sairautensa tai fyysisen terveyden menettämisen uhan kautta. Nuoren hyvinvoinnista huolehtimisen kokonaisuus on valtavan laaja ja kuten yksi haastateltavista toteaa, *jos lähetään siitä liikenteeseen, että lähetään vaikka 15-vuotiaan kanssa opettelemaan hampaita pesemään, nii ehkä se tupakanpolto siinä menee*.

Nuoren fyysisen terveyden ylläpito nousee selkeästi esille yhdessä haastattelussa, jossa korostetaan ylipäättään terveitä elämäntapoja kasvatustyön olennaisena osana. Tässä haastattelussa ongelmaksi kategorisoituukin se, että lastensuojelutyössä tyypillisesti vaietaan terveiden elämäntapojen vaalimisesta ja sallitaan sijaishuollon lapsille epäterveelliset ja huono-osaisuutta ylläpitävät elämäntavat. Tärkeäksi kumppaniksi haastattelussa nousee koulun henkilökunta, joka arvostaa tämän sijaishuoltoyksikön pyrkimyksiä tupakanpolton kitkemiseksi.

Nuoren tupakointiin liittyvä ongelma kategorisoituu vahvasti nuoren kotitaustan kautta. Joissain kodeissa tupakointiin suhtaudutaan tavallisena arkisena asiana ja *kaikki suvussa polttavat*. Tupakointi kategorisoituu aineistossa *periytyväksi kulttuurikysymykseksi*. *Tupakoivat nuoret tulevat tupakoivista kodeista ja nuoren suvusta saattavat tupakoimattomat esimerkit puuttua*.

Haastateltava toteaa, että *tupakoivista ryhmistä tulevat nuoret* pitävät tupakkaa valtavan arkipäiväisenä asiana. He eivät voi ymmärtää, että tupakointi ei olisi sallittua. Nuori on saattanut tu-

pakoida jo vuosia laitokseen tullessaan. Myöskään heidän vanhempansa eivät oikein ymmärrä, miksi lasten tupakanpolttoon puututtaisiin, koska hekin pitävät sitä niin jokapäiväisenä asiana. Jotkut vanhemmat tuovat lapsilleen tupakoita ja polttavat lastensa kanssa. Vanhemmat voivat tuoda tupakoita myös laitoksen muille nuorille, esimerkiksi siksi, että oma lapsi saisi kavereita.

Kun tupakanpoltto kategorisoituu nuoren kotitaustaan liittyvänä ongelmana, liittyy siihen usein myös huolenpito, jota vaille lapsi on jo pienestä pitäen jäänyt. Haastateltava kuvaa, miten nuoren isä ja äiti ryypypäs ja tupakoi kovasti ja kun hän oli 9-vuotias, niin isän juomakaveri tyrkkäs tupakan suuhun ja mitenkä aina kun oli ryypyporukkaa kotona, niin hän sen tupakan varasti aina sieltä ryypyporukan taskuista - se on alkanu tekee sitä mitä aikuisetki ja kyllähän siihen riippuvuus syttyy, mist ei pääse sitte irti, ku on 9-vuotiaasta alottanu.

Pienenä lapsena alkaneeseen tupakointiin liittyy aikuisen huolenpidon puuttuminen ja itse opittu keino rauhoittaa ja tyynnyttää itsensä tupakoinnin avulla. Haastateltavat pohtivatkin, miten tällaiseen ongelmaan ylipäättään pystyy sijaishuollossa puuttumaan. Onko nuorella mahdollisuutta oppia muita itsehoitokeinoja sijaishuoltojakson aikana.

Tupakointihistorian pituus on kategoriapiirre, joka tuo esille kasvattajan kysymyksen nuoren tupakkariippuvuuden laadusta, onko riippuvuus psyykkistä vai fyysistä. Samaa riippuvuuden ongelmaa täydentää myös kysymys tupakoinnin määrästä. Nuoret kategorisoituvat paljon tupakoiviksi tai kokeilijoiksi. Haastateltavat myös pohtivat, miten vaikeata on tietää, kuinka paljon nuori todellisuudessa polttaa: *kuka on kokeillu ja kuka on vakituinen, että nuorten omat arviot siitä ei oo aina luotettavia.*

Tupakointi kategorisoituu ongelmallisena myös sijaishuollon toimenpiteisiin liittyen. Ensinnäkin pulmallisena näyttäytyy se, onko nuori avohuollon toimenpitein sijoitettu vai huostaan otettu. Lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimia voi käyttää vain, jos lapsi on huostaan otettu. Lastensuojelulain 65§:n 1 momentin perusteella laitoksella on velvollisuus ottaa laitoksen haltuun lapsella hallussa olevat päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvat välineet. Laitokset tulkitsevat eri tavoin ohjeistusta ja jotkut haastateltavat kertovat käytännössä, jossa näkyvillä olevat tupakointivälineet otetaan haltuun, mutta piilossa olevia ei oteta. Käytännössä kuitenkin avohuollon sijoituksessa olevalta nuorelta ei saa ottaa haltuun mitään välineitä, koska rajoitustoimenpiteitä ei saa heihin ylipäättään kohdentaa, mutta huostaan otetulta otetaan. Ongelmaksi kategorisoituu nuorten epätasa-arvoinen kohtelu joka liittyy nuoren sijoitusperusteeseen. Lopputulemana avohuollon sijoituksessa olevalla nuorella tupakointivälineet voivat olla huoneessa levällään, mutta huostaan otettu säilyttää

tupakoitaan piilossa. Avohuollon sijoituksessa oleva nuori ja huostaan otettu nuori ovat kategorioina institutionaalisia. Ne sisältävät lakisääteisiä merkityksiä, jotka vaikuttavat siihen, mitä toimia nuoriin voidaan laitoksessa kohdentaa. Samalla tavalla toimivaa nuorta voidaan kohdella eri tavalla riippuen institutionaalisesta kategoriasta.

Toinen sijoitusprosessiin liittyvä kategoriapiirre, joka vaikuttaa nuoren tupakoinnin problematisuuteen on nuoren sijoitushistoria. *Sijoituspaikasta toiseen siirtyvät nuoret* kertoo kategoriasta, joka pitää sisällään yllätyksellisyyttä ja riskejä. Sijoituspaikasta toiseen siirtyvän nuoreen liitetään kategoriapiirteitä kuten kiinnittymätön, rikkonainen, välinpitämätön ja särkynyt, *ne on niin rikki revittyjä, kun niitä sijotetaan paikasta toiseen. Sitäki kautta ne tarvii ne henkoset, että ne selviää.*

Yhtälailla kuin haastateltavat kokevat hankalaksi määrittää, kuinka pitkään nuoret ovat polttaneet ja kuinka paljon he todellisuudessa ovat polttaneet jää avoimeksi kysymykseksi myös se, kuinka syvää nuoren riippuvuus tupakasta päihteenä on. Tupakka on voimakkaasti riippuvuutta aiheuttava päihde, josta vierottautuminen vaatii vahvaa motivaatiota ja monesti myös terveydenhuollon tukea ja nikotiinikorvaustuotteita (ks. Käypä hoito –suositus: Tupakkariippuvuus ja tupakasta vierotus, 2012). Siinä mielessä riippuvuuskulma ei nouse aineistossa voimakkaasti esille ongelmana, vaan jää enemmän pohdinnan tasolle:

K: ett se jotenki, nuoret tuo aika voimakkaasti monet tänne tullessaan tän, ett he on riippuvaisia siitä

H: y

K: mutt henkilökunnalle näyttäytyy se, ett ei se oo kauheen niinku fysiologinen välttämättä se riippuvuus, mutt se on enemmän sellanen.. psyykkinen riippuvuus...joka on sitt tosi vahvaki osaa olla.

Haastateltava sinänsä tunnistaa riippuvuuden tupakointia kategorisoivana piirteenä, mutta jaottelu psyykkiseen ja fyysiseen riippuvuuteen liittyy haastateltavan kategoriaan tupakasta itsehoitokeinona, ahdistuksen lievittäjänä.

Toinen haastateltava kuvaa myös tupakkariippuvuuden määrittelyn ongelmaa:

K: että on sellasia havaintoja että näiden niin sanottujen tupakoitsijoiden tupakointimäärät täällä lastenkodin juhannukset tai jonkin hiihtoloman aikana niin ne on nolla tupakkaa, että tuntuu, että ne ei oo tupakoitsijoita ollenkaan

Olosuhteissa, joissa nuoren toimintaa ja käyttäytymistä pystytään tavanomaista paremmin seuraamaan ja valvomaan, ei tupakointiin liittyvää ongelmaa haastateltavan mielestä ole. Haasta-

teltava kategorisoi tällä tavoin tupakoinnin enemmänkin tapakulttuuriin tai nuoruuden kokeiluun liittyväksi piirteeksi kuin riippuvuuden ilmentäjäksi.

Tupakattomuuden aikana syntyneet ongelmat jossain määrin kuitenkin kategorisoituvat riippuvuuden aiheuttamaksi:

K: toinen oli kiristänyt toiselta tupakkaa, uhkailla tekevänsä itsemurhan, jos ei saa nikotiinia on niin hirveet niksat ja toinen oli sitten antanut

Niksat, eli tupakoinnin lopettamista seuraavat nikotiinin vieroitusoireet, kuvaavat riippuvuutta, mutta haastattelu lopulta kuitenkin ilmentää, että niksoihin vetoaminen liittyy keinoon saada toista nuorta manipuloitua tai tuoda tarpeensa uskottaviksi aikuiselle. Haastateltava toteaa, että ”nuori polttaa jos hän haluaa”.

Aineistossa nousee esiin riippuvuuden problematiikan pohdintaa, mutta analyysin perusteella haastateltavat eivät kategorisoi nuorten tupakointia hoitoa vaativaksi riippuvuussairaudeksi vaan pikemminkin joko itsehoitokeinona psyykeongelman hoidossa, käyttäytymiseen liittyvänä piirteenä tai kulttuurisena kysymyksenä. Tämä kategorisointi vaikuttaa myös siihen, miten maininnat tupakoinnin vähentämispyrkimysten tukemisesta jäävät nuoren motivoinnin pohdintaan ja motivaation mittaamisen vaikeuteen. Riippuvuus sinänsä ei kategorisoidu ongelmaksi, joka voi liittyä siihen, että henkilökunta ei näe paljonkaan näe tilanteita, joissa nuori ponnistelisi irti tupakasta. Haastateltavat toteavat nuorten harvoin olevan motivoituneita lopettamaan tupakanpolton. Nikotiinikorvaustuotteita pidetään ongelmallisina, koska nuoret usein käyttävät niitä päällekkäin tupakoinnin kanssa tai pyytävät nikotiinipurkkaa tupakkarahojen loppuessa. Haastateltavia huolestuttaa, että korvaustuotteet itse asiassa voisivat lisätäkin nuoren saaman nikotiinin määrää. Ratkaisua tähän ei löydä nuoria hoitava lääkärikään:

K: ett jos nuori ihan oikeesti on haluamassa tupakasta eroon niin hän sen reseptin kirjottaa, mutta jos sen on tarkoitus vaan korvata sitä, että tupakat on loppu nii hän ei kirjota

Kategorisoinnissa on merkitystä siinä mielessä, että se vaikuttaa sijaishuollon ammattilaisen suhtautumiseen ja käytäntöihin. Haastateltava voi todeta, että nuori on hermona tai hyppii seinille, koska tupakat ovat loppuneet, joka viittaisi kuvauksena riippuvuuteen. Riippuvuus ei kuitenkaan kategoriana ole aikuisen toimintaa ohjaava, vaan ongelman ratkaisukeinot kategorisoituvat käyttäytymisen hallintaan, kuten kuvaukseen, miten aikuisen johdonmukainen säännöissä pysyminen tukee nuoren kasvua ja kehitystä tai laillisuuden korostamiseen, kuten kuvauksessa ”minä en osta lapselle tupakoita”. Kun taas nuori kategorisoituu tupakalla psyykettään hoitavaksi, voidaan tupakattomuus ratkaista antamalla ohjeistuksen vastaisesti nuorelle niko-

tiinipurkkaa siihen asti, että tupakantuoja saapuu. Näin nuori saadaan pysymään kasassa: *tupakkaa ei ollu enkä mä sitä hälle hankkinu, nii mä kaivoin hälle Nicotinellit ja kylmästi annoin, koska jätkä meni pitkin seiniä ja me yhdessä sovittiin*. Yhdessä sopiminen viittaa nuoren ja kasvattajan neuvotteluun, miten selvitä hankalasta tilanteesta yhdessä, ilman että pahempia seurauksia tulee.

Riippuvuuden problematiikassa nuoren toiminta kytkeytyy myös nuoren keinottomuuteen. Kasvattaja näkee nuoren *"pienenä, josta ei ole pidetty huolta"*. *"Kun on yhdeksänvuotiaana aloittanu, niin kyllähän siinä riippuvuus syntyy"*. Vaille jäänyt, tupakalla itseään rauhoittava ja tupakasta riippuvainen nuori kategorisoituu valtavan keinottomaksi. Aikuisen tarjoama tuki, huolenpito ja välittäminen voi jäädä täysin vaille vastakaikua. Nuori haluaisi liikkua porukassa toisten nuorten kanssa ja poltella tupakkinsa rauhassa. Motivaation puute kytkeytyy vahvasti nuoren keinottomuuteen, kuten myös käyttäytymisen ongelmat ja psyykkiset vaikeudet. Aikuinen tavallaan kovettaa itsensä, kun laittaa tupakoinnille rajat:

K: ja tiesin iteki, että oikeesti se olo kyllä helpottuis ku se pääsis käymään ulkona ja tupakalla, mutta ku ei niinku vaan, ku ei sinne yöllä voi lähtee, ei, ei ku ei me ny kyllä lähetä mihinkään

H: nii

K: että oli se kyllä, siinä kohti mietti ihan tosissaan, että mennäänkö sääntöjen mukaan vai

H: nii

K: vai jollaki tapaa oisko voinu jeesata se, mutta siinä olis sitte iteki vaan eläny siinä hetkessä, ett se olis nyt helpottanu

H: yh

K: tässä hetkessä, mutt sitte ymmärrän sen, ymmärrän sitäki työntekijää, joka sen sinne laski sitte kyllä - ajattelematta, mitä se on sitte seuraavana yönä ja mitä se on viikon päästä ja

H: nii

K: ... mutta että tossaki kohti, eihän se tupakka oo se juttu

H: nii

K: vaan se saa vaan sen asun siinä kohden

Tämänhetkinen ahdistus helpottaisi, kun nuori pääsisi tupakalle, sen kasvattaja tietää. Suuremmaksi ongelmaksi kuin riippuvuus tai ahdistuksen hoito kategorisoituu tässä kuitenkin

nuoren tarve saada johdonmukaiset rajat toiminnalleen ja saada laitostoinnille raamit, jossa säännöt ovat selkeät ja kaikille samat, jota kautta myös kasvattaja kategorisoituu johdonmukaiseksi ja turvalliseksi. Tupakka riippuvuutta aiheuttavana päihteenä ei asetu kategoriana keskeiseksi, vaan jää sivuraiteille pohdittaessa rajoja, psyykkistä vointia ja motivaatiota. Tämä saattaa selittää myös sitä, miksi tupakoivien lasten ja nuorten ohjaaminen kunnan järjestämiin matalan kynnyksen lopettamispalveluihin on lastensuojelu- ja sosiaalityössä vähäistä (Nevalainen & Ollila 2015, 49). Tutkimushavainto on yhdenmukainen erityistä huolenpitoa koskevan tutkimuksen kanssa, jossa todetaan päihteistä irrottautumisen tapahtuvan sijoituksen alkaessa ”kuin seinään” (Kekoni ym. 2008, 90) tai lastensuojelun sosiaalityötä koskeneen tutkimuksen johtopäätöksen kanssa, jonka mukaan sijaishuollolle asetetut tavoitteet liittyvät enimmäkseen nuoren rajoittamiseen ja pysäyttämiseen eli ulkoisten rajojen asettamiseen nuorelle (Aro-Salonen 2014, 95).

4.2.2 Yhteenveto tupakoivan nuoren kategoriapiirteistä

Aineiston perusteella ei synny yhtenäistä kuvaa tupakoivista nuorista ja niistä kategoriapiirteistä, joita tupakoivaan nuoreen liittyy. Alaikäisyys on lainsäädännön asettama normi ja sinänsä kiistaton. Mutta jo alaikäisissäkin on monen ikäisiä ja monenlaisia tupakoitsijoita. Nuoren ikä, motivaatio lopettaa tupakointi, psyykkinen vointi, käyttäytyminen, tupakoinnin haitat kunkin nuoren fyysiseen terveyteen, nuoren kotitausta, sijoitusprosessi, tupakointihistoria ja tupakka-riippuvuus kategorisoivat kaikki omalla tavallaan tupakoivaa nuorta.

Ongelmat, joissa nuoren tupakanpolttua kategorisoidaan nuoren piirteiden ja toiminnan kautta, voidaan kategorisoida nuoren kasvuun ja kehityksiin liittyviksi pulmiksi. Huolen aiheeksi nousee nuoren ikätasaisen kasvun ja kehityksen turvaaminen ja terveydelle vaarallisen sekä laitto-man toiminnan lopettaminen tilanteessa, jossa nuorella voi olla pitkä tupakointihistoria, kodin tuki tupakoinnille, huono motivaatio lopettaa tupakointi, heikot taidot ottaa vastaan tukea huoltapitäviltä aikuisilta, kielteinen suhtautuminen sääntöihin ja auktoriteetteihin, aggressiivista käytöstä rajoitettaessa, voimakkaat käsitykset tupakoinnin hyödyistä psyykkisessä itsehoi-dossa ja mielentilan rauhoittamisessa sekä tupakkariippuvuus. Näitä piirteitä on kuvattu seuraavassa kuviossa.

Kuvio 3. Nuori, jonka tupakointiin on hankala puuttua

Yksittäiset, edellisessä kuviossa esiin nostetut kategoriapiirteet eivät vielä tarkoita tilanteen tuntevan haastateltavasta hankalalta, vaan merkittävää on, kuinka paljon hankalia kategoriapiirteitä haastateltava nuoren tilanteeseen liittyy. Mitä enemmän nuoren tilanteeseen kasaantuu hankalia kategoriapiirteitä, sitä vaikeampaa hänen tupakointiinsa puuttuminen on. Erityisen hankalaksi nuoren tupakointiin puuttuminen koetaan, kun nuori ei vastaanota aikuisen auttamispyrkimyksiä, kun nuori on auktoriteettivastainen tai hänellä on heikot kyvyt ja tottumattomuus ottaa vastaan apua aikuiselta. Tarja Juvonen (2015) on sosiaalityön väitöskirjassaan tutkinut syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhanalaisten nuorten toimijuutta. Toimijuus kuvastaa käsitteenä yksilön autonomisuutta ja eteenpäinvievää osallisuutta niissäkin tilanteissa, joissa yhteiskunnallisen tuki, kontrolli ja täytymisen kysymykset vaikuttavat asiakastyön vuorovaikutusprosessiin. Juvonen toteaa, että nuorten hyvinvointi riippuu merkittävästi yksilöiden kyvystä liittyä toisiin ihmisiin (Juvonen 2015, 235). Ulkoapäin tulevat pakot tai ilman nuoren osallisuutta tehdyt ratkaisut eivät lisää nuoren itseyttä tai autonomista toimijuutta (Juvonen 2015, 237), mutta muodostuvat tämän tutkimuksen mukaan yhä keskeisemmiksi auttamiskeinoiksi ja tupakointiin puuttumisen keinoiksi nuoren kokonaistilanteen muuttuessa haasta-

vammaksi. Ongelmallista pakkokeskeinen ja ilman nuoren osallisuutta toteutettu keinovalikoima on myös riippuvuusproblematiikan näkökulmasta. Elämäntapamuutoksen ohjaus tupakasta vieroituksessa-Käypä hoito-suosituksessa (2011) todetaan, että välittävä, empaattinen ja ymmärtävä ote ovat tärkeitä tupakasta vieroitukseen tähtäävässä elämäntapamuutosohjauksessa.

Kun nuori on törmäyskurssilla aikuisen kanssa ja tupakanvieroitus toteutetaan nuoren tahdonvastaisesti, voi näiden näkökulmien avulla päätellä, että vieroituksen tulokset jäävät ohuiksi. Kontrollipolitiikka vieroituksen viitekehyksenä ei todennäköisesti tuota toivottavia muutoksia nuoren sisäiseen motivaatioon, toimijuuteen ja keinoihin kasvaa vastuulliseen aikuisuuteen. Tutkimushaastatteluissa keskustelu kääntyykin väistämättä käytettävissä olevien keinojen ongelmakohtiin ja sijaishuollon ammattilaisten kokeman keinottomuuden pohdintaan, kun nuoren tilanne muuttuu huolestuttavammaksi. Kaiken kaikkiaan haastatteluaineisto ei nosta suurimpana ongelmana esiin nuoren toimintaa yksilötasolla, vaan painopiste kääntyy sijaishuollon toimintatapoihin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Ydinkysymykseksi nousee, miten sijaishuoltoyksikkö pystyy vastaamaan tupakoivan nuoren tarpeisiin.

4.3 Tupakointiin puuttumisen käytännöt ja niissä koetut ongelmat

4.3.1 Ongelman paikantuminen nuorta ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan

Edellisessä luvussa tarkasteltiin sitä, miten sijaishuollon ammattilaiset kategorisoivat tupakoivan nuoren. Tässä luvussa tarkastellaan tarkemmin sitä, mihin haastateltavat näkevät tupakanpolttoon puuttumiseen liittyvän ongelman liittyvän. Selontekojen analyysi paljastaa, että sijaishuollon ammattilainen näkee ongelman liittyvän usein laitoksen toimintatapoihin, vaikka seuraukset näkyvätkin nuoren toiminnassa. Tätä havainnollistaa nuoren näkeminen uhrina, joka joutuu kärsimään toimintakäytäntöihin liittyvistä ongelmista. Kun ongelman rakentumista tarkastellaan laitoksen toimintatapojen tasolla, paikantuu ongelma joko työyhteisön toimintaan tai hoito- ja kasvatustyössä aikuisten ja nuorten välisten suhteisiin.

Kun ongelma kategorisoituu työyhteisötason kysymykseksi, pohditaan ensinnäkin työssä ehtimistä ja työssä jaksamista. Tupakanpolttoon puuttuminen vie paljon aikaa ja nuoreen on hankala vaikuttaa. Se vie työaikaa pois muusta työstä ja herättää myös ristiriitaisia tunteita. Eri työntekijät suhtautuvat nuorten tupakointiin eri tavoin. Myös henkilöstön työpaikkatupakointi ja-

kaa mielipiteitä. Jotkut näkevät sen yllyttävän nuoria tupakointiin, toiset näkevät sen tekevän työntekijän inhimilliseksi. Tupakka-asia aiheuttaa ristiriitoja henkilöstön välillä, sillä jotkut ottautuvat siihen paljonkin, toiset kuvaavat tupakointia täysin marginaaliseksi kysymykseksi. Myös suhteessa esimieheen voi tulla ristiriitoja. Esimiehet voivat ottaa linjauksen, joka on työntekijän omien eettisten normien vastainen, esimerkiksi sallimalla nuorten tupakoinnin tai vaatimalla tiukempaa linjaa, mitä työntekijä itse pitäisi tarpeellisena.

Kun ongelma kategorisoituu kasvatus- ja hoitotyön kysymyksenä, kuvaa haastateltava ongelmaa ilmiönä, joka kategorisoituu nuoren hallinnan, huolenpidon tai ohjauksen tarpeena. Kategoriassa nousee esiin se, minkälaisia pulmia on nuoren käyttäytymisen tai tilanteen hallinnassa, minkälaista ohjausta, kasvatusta tai huolenpitoa nuori tarvitsisi.

Tämän tutkimusaineiston perusteella ei ole tarkoitus eikä mahdollisuuttakaan luoda yleiskatsausta suomalaisten sijaishuoltoyksiköiden tupakanpolttoon puuttumisen käytännöistä. Tutkimuksen aineisto on aivan liian pieni ollakseen kattava otos. Toisekseen teemahaastattelurunko ei ole ollut sillä tavalla systemaattinen, että vertailua aineiston sisällä olisi tarkoituksenmukaista tehdä. Tutkimuksen tavoitteena on pikemminkin tuoda esille ongelmakohtia, jotka käytännön työssä nousevat esille. Nämä ongelmakohdat voivat myös auttaa muodostamaan runkoa laajemmalle kyselytutkimukselle, joka voidaan laatia suuremmalle vastaajajoukolle.

Tutkimusaineisto kertoo, että tupakanpolttoon puuttumisen käytännöt ovat sijaishuoltoyksiköissä hyvin moninaiset. Haastateltavat kertovat myös, että käytännöt elävät ja muuttuvat arjessa jatkuvasti. Tupakanpolttoon puuttuminen kategorisoituu kulttuurisesti muuttuvaksi arkiseksi käytännöksi, joka edellyttää työryhmässä jatkuvaa reflektiota ja kasvatussuhteessa tiivistä vuorovaikutusta lasten ja aikuisten välillä. Moninaisuutta ja muutosta aiheuttaa tupakointikulttuurin muutos, joka historiallisena kehityskulkuna toteutuu eri sijaishuoltoyksiköissä hieman eri tahdilla ja eri tavoilla. Käytännössä muutos kulminoituu muuttuviin lakeihin ja ohjeisiin. Lait ja ohjeet ovat tulkinnanvaraisia ja arjen moninaisuutta lisäävät myös kunkin työntekijän ja toimintayksikön yksilölliset hoito- ja kasvatustyöhön liittyvät käytännöt. Tässä luvussa pyritään pitäytymään arjen tulkinnanvaraisten ja moninaisten käytäntöjen tasolla ja selvitetään, minkälaiset sijaishuoltoyksiköiden käytännöt kategorisoituvat selonteoissa ongelmallisiksi.

4.3.2 Ongelma kurissa ja hallinnassa

Tupakanpoltto kategorisoituu hallintaan liittyväksi ongelmaksi, kun sitä kuvataan muun muassa seuraavasti: laiton toiminta, kapinointi, röyhkeä käyttäytyminen, paloturvallisuuden vaarantaminen, karkailu tupakalle, koulusta myöhästely tupakan vuoksi, tupakan myynti toisille, iltatoimien sotkeminen tupakoimisen vuoksi, toisten odotuttaminen omien sauhuttelujen vuoksi, kauppojen edessä polttelu, tupakan varastelu toisilta, nikotiinikorvaustuotteiden pyytäminen rahapulan vuoksi eikä aidon lopettamisen halun vuoksi ja välinpitämättömyys sääntöjä kohtaan. Esimerkkejä aineistossa on paljon. Näitä esimerkkejä voi tulkita eri tavoilla, kuvauksina nuoren huonosta käytöksestä, rajattomuudesta, huonosta kasvatuksesta, lakien toimimattomuudesta jne. Ne voi kuulla myös pyrkimyksenä järjestykseen. Ammattikasvattajan oletetaan hallitsevan nuoren käyttäytymistä. Aineiston nuori ei kuitenkaan asetu kovin helposti hallittavaksi. Kuvauksia siitä, miten tupakoiva nuori asettuu järjestykseen, on aineistossa vähän. Jos tupakoinnista ei tule ongelmaa, kerrotaan se usein kuvauksena siitä, että nuori oppii tupakoimaan ja hoitamaan tupakointiin liittyvät asiansa tavalla, joka ”ei aiheuta pulmia aikuisille”:

K1: me ollaan nähty kuitenkin tärkeeks se, että annetaan yleisesti kaikille se malli, että tupakointi ei oo sallittu ja onneks näitä melko tiukallaki valistuksella vastailmiöitä tulee harvoin, että useimmat nuoret oppii semmoset sitten ei välttämättä niin sallitukaan, mutta käyttävät sitten niissä paikoissa

H: yhm

K1: tupakkaa, missä valvonta on vähäisempää, esimerkiksi koulualueella tai

K2: koulumatkoilla

Esimerkki kuvastaa sitä, mikä aineistosta muutenkin nousee esiin; sijoitettujen nuorten tupakanpoltto on valvotumpaa kuin muiden ikätovereidensa tupakointi. Kaikille ikäryhmään kuuluville tarkoitettussa kouluympäristössä tupakointi on vapaampaa kuin sijaishuollon omassa toimintaympäristössä. Toisaalta keinot valvontaan ja puuttumiseen ovat ongelmallisemmat kuin kotona asuvien lasten kohdalla.

Kun nuori lopettaa tupakoinnin, kerrotaan se kuvauksena nuoren kuntoutumisesta, kasvamisesta tai siitä, miten nuori on löytänyt motivaation. Tupakoinnin lopettaminen ei ole selonteko siitä, miten nuori olisi sopeutunut sääntöihin tai asettunut rajoihin. Sen sijaan hallintaa kuvaa tilanne, jossa nuori luovuttaa tupakat ohjaajalle:

K: siinähan me keskustelun omasesti pyritään sitä, että väsytystaistelua, että se nuori luovuttaa ite ne tupakit ja haluaa tehdä sen. Viime viikolla oli yks aika pitkäki tilaisuus ja aina, jos vaan mahdollista, niin käsitellään sitä joka kerta.

H: mitä jos se ei luovuta? Onks semmosta käynny?

K: ei oo tainnu olla että

Myös toinen haastateltava kuvaa:

K1: mutta ei ne siitä, että jos on kysytty, että ootko polttanu, ku joku tulee (sijaishuoltoyksikköön), että laitatko tupakat tohon, nii kyllä ne tulee, että ei niitä tarvi alkaa kaivamaan mistään. Ei ne purnaa, jos tupakat pitää laittaa pöydälle.

K2: nii

Näissä tilanteissa kuvautuu hallinta aikuiselle valtasuhteen kautta. Ilmaisut ”ei niitä tarvi alkaa kaivamaan mistään” ja ”väsytystaistelu” kuvaavat aikuista, joka hallitsee tilanteen.

Toisenlainenkin esimerkki aineistosta kuitenkin löytyy. Seuraavan selonteon avulla haastateltava perustelee, miten laitoksessa päädyttiin siihen, että hallinta on kuitenkin toissijainen suhteessa nuoren psyykkiseen hyvinvointiin. Haastateltava kuvaa tilannetta, jossa lähes aikuiselta nuorelta löytyy hallustaan lukuisia tupakka-askeja. Laitoksessa on myös pieniä, 13-vuotiaita ja herää huoli, että isompi nuori myy pienille tupakkaa. Henkilökunta päätyy siihen, että tupakat on saatava nuorelta pois. Väsytystaistelu jatkuu kaksi tuntia, mutta nuori ei luovuta. Lopulta ohjaaja ottaa nuorelta tupakat itse pois. Nuori menee suunniltaan ja hyökkää ohjaajan päälle. Hänelle tehdään kiinnipito. Nuori rauhoittuu ja hänen annetaan olla itsekseen rauhoittumassa. Hetken kuluttua nuori rymistelee paikalle ja hyökkää ohjaajan kimppuun uudelleen ja joutuu uudelleen kiinnipitoon. Nuori rauhoitellaan uudelleen ja jälkihoitoa tehdään keskustellen useita päiviä. Nuori käsittelee järkyttyneenä kokemusta, joka hänelle on syntynyt, kun hänen tavaroihinsa on kajottu vasten hänen tahtoaan ja se on saanut hänet niin raiteiltaan, että hän on syyllistynyt väkivaltaan.

Valta on vastarinnan funktio; missä on valtaa on myös vastarintaa. Michel Foucault (2010) toteaa, että jos vallan kohtaava tekee vastarintaa, häviää valtasuhde tai valta muuttuu väkivallaksi. Kun nuori asettuu hallintaan, on valta onnistunut vakiinnuttamaan aikuisen ja nuoren kategoriaparin välistä suhdetta suhteeksi, jossa aikuinen ohjaa nuoren toimintaa. Foucault puhuu normalisoivasta hallinnasta ja subjektivoivasta vallankäytöstä; nuoren subjektius systeemin mukaisesti toimivana yksilönä on vahvistunut, kun hän on asettunut normalisoivaan hallin-

taan. Jos nuori onkin noussut vastarintaan ja väkivallan tila on päässyt syntymään, on tilanne toinen. Normalisoivassa hallinnassa ajatellaan, että elämällä on normaalit ja patologiset ilmenymät. Normalisoiva hallinta rajoittaa ihmisten mahdollisuuksia ajatella sitä, mitä he ovat, mutta myös sitä, mitä he voisivat olla. (Foucault 2010b, 71–79.) Nuoren käytös on patologisoitunut, kun hän ei ole onnistunut toimimaan normitetulla tavalla. Patologisoitunut nuori sijaishuollossa saattaa asettua riskikeyksilöksi, joka jää varoittavaksi esimerkiksi muille.

Sijaishuollon kentällä on sijoituspaikkoja, joissa aikuiset vievät rajat loppuun asti. Ajatuksena on, että nuori voi kokea olonsa turvalliseksi, kun säännöt ovat selkeät ja aikuiset todellakin päättävät asioista oikeasti. Puhutaan turvallisista ja johdonmukaisista rajoista. Vaarana voi olla, että loppuun asti vieminen johtaa väkivaltaan, sillä nuorella ei ole aina keinoja asettua hallintaan, vaikka hän saattaisi halutakin sitä. Edellisellä sivulla oleva esimerkkikuvaus päättyi siihen, että tupakoita ei enää tältä nuorelta väkisin otettu pois:

K: ja hän oli ihan järkyttynyt niinku siitä, että mitä hän on menny tekemään ja nuoren hoitava psykiatri otti hoidollisesti varsin tiukan linjan ja niinku sano, että tämmönen ei missään nimessä oo nuoren voinnille eduksi, että tämmösiä tilanteita tulee ja sitt me päätettiin hänen kohallaan, että hänen tupakointiinsa ei niinku ihan oikeesti puututa; että hänellä oli tupakka ja kännykkä oli ne kaks asiaa

H: joo

K: jos niihin koski nii se meni jotenkin niin hänen minuuteensa

H: joo

K: että hän puolustautu niinku hengenhädässä (naurahdus) me opittiin se tästä tilanteesta

H: Joo, joo

K: että sillä lailla se jotenki se tupakan ja tupakoinnin merkitys monelle nuorelle on aivan eri asia kuin miltä ulospäin näyttää

Nuoren hallinta jää tilannekuvauksessa toisarvoiseksi hoidollisten tavoitteiden ratkaistessa henkilöstön toimintatavat. Hoidollisten tarpeiden auktoriteetti nuoren tilanteessa on psykiatri, kun nuori puolustautuu kuin hengenhädässä, vaikka kyse oli henkilöstön näkökulmasta ”normaalien elämän kodinomaisesta tavasta” väsyttää nuori antamaan tupakkansa pois ilman rajoitustoimia. Haastateltavan naurahdus kertoo juuri tästä ristiriidasta, jonka kanssa sijaishuollon ammattilaiset taiteilevat. Nuoren oma kokemus ja yhteiskunnan yleiset odotukset törmäävät keskenään ja haastateltava järkeilee, kuinka selvitä tilanteesta lainmukaisesti, eettisesti ja nuo-

ren hyvinvointi mielessä pitäen. Rajan asettamiseen tarvitaan psykiatri, joka ”antaa luvan” unohtaa lain tarkka kirjain lapsen edun vuoksi. Auktoriteettina psykiatri on haastateltavalle kasvattajalle vahva. Psykiatrilla on sellaista määrittelyvaltaa, joka tuottaa legitimitettä määrittellä nuoren ongelma ensisijaisesti hoidolliseksi ja vasta toissijaisesti kasvatukselliseksi tai juridiseksi (ks. Jokinen 2012, 262), eikä haastateltavalla ei ole minkäänlaista hankaluutta päätyä omassa moraalisisessä järkeilyssään siihen, että alaikäisen tupakointi on tässä yhteydessä *täysin marginaalinen ongelma*.

Hallitsematonta tupakointia kategorisoi tupakoitsijoiden alakulttuuri, johon aikuiset eivät enää saa mitään otetta. ”Tää levii käsistä”. Kasvattajan kokemusta voisi kuvata nuorten ylivallan peloksi tai anarkiaksi, täysin hallitsemattomaksi tilanteeksi. Joustavuus kategorisoituu myös luovimisena arjen käytännöllisissä tilanteissa. Tupakoinnin paloturvallisuusriskit ovat yksi hallinnan ulottuvuus, joka tulee haastatteluissa esiin. Toinen on ympäristön siisteys. Sinne tänne viskellyt tupakantumpit ja sisällä polttelu liittyvät selonteissa piilotupakointiin, ei hallittuun ja kontrolloituun, vaikkakin lainvastaiseen tupakointiin. Tupakoimalla tapahtuvan lain rikkomisen salliminen kategorisoituu tästä näkökulmasta pienemmäksi pahaksi.

4.3.3 Ongelma nuoren kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä

Kun ongelma kategorisoidaan nuoren kasvatukseen liittyväksi kysymykseksi, kategorisoituu nuori esimerkiksi ajattelemattomaksi, rahojaan tuhlaavaksi, velkaantuvaksi, päihteitä ja sähkötupakkaa kokeilevaksi tai huonoa mallia ottavaksi. Nuoren kuvataan elävän kehitysvaihetta, johon kuuluvat erilaiset ryhmäilmiöt ikätasoisena käyttäytymisenä ja myös kapinointi aikuista vastaan. Nuori tarvitsee ohjausta ja kasvatusta. Kuvaus huonosta ja kapinallisesta käyttäytymisestä osoittautuu selonteoksi kasvatuksellisesta keskustelusta tai rajojen asettamisesta. Kysymyksenasettelu ei kuitenkaan ole sama kuin kurista, säännöistä ja järjestyksestä puhuttaessa, vaan kysymys onkin nyt ikätasoiseen kehitykseen tukemisessa:

K: Täällä ei joukkojuopottelua juuri ole. Semmosii, ett he vois paljon ikävämmällä tavalla ikään kuin lähtee haastamaan aikuisia ja auktoriteetteja

H: joo

K: ett mennään porukalla tupakalle ja sen jälkeen hypitään trampoliinilla eikä tulla sisälle, ku aikuiset käskee nii se on suhteellisen viatonta ja mun mielestä aika vaaratonta enkä tiedä

H: nii kyllä

K: kannattaako siitä kauheesti alkaa huolissaan olla. Mutt ku täällä nii vähän tapahtuu, nii sillonen henkilökunta, joka oli vuorossa, nii oli kauhuissaan, ett nyt täällä tapahtuu. ja se oli yksittäinen tilanne (Naurahdus), ett sen jälkeen kaikki taas jatku ihan niinku, ett ei siitä tullu mikään

Hallinnan ja kasvatuksen kysymykset kietoutuvat tässä kysymyksessä siinä mielessä yhteen, että ammattikasvattaja problematisoi, jääkö nuoren kehityksessä jotain tärkeätä uupumaan, jos hänet aina laitetaan kuriin. Naurahdus *”se oli yksittäinen tilanne”* liittyy tasapainotteluun, onko hyväksi nuoren kehitykselle, jos aikuisella on aina hallinta ja nuori on aina *”kiltisti”*. Laitoksessa asuvien nuorten ympärillä voi olla seitsemän ammattikasvattajaa, jotka aina virkeästi työvuorossa huolehtivat, että kaikki noudattavat sääntöjä.

Nuoren kasvun ja kehityksen tarkastelu kasvatuksen näkökulmasta tuo esiin pohdintaa siitä, miten laitosturissa kasvaminen auttaa nuorta kasvamaan itsestään huolta pitäväksi aikuiseksi. Kasvatuksen näkökulmasta aikuisen tehtävä on tukea nuorta oppimaan erilaisia taitoja. Jos nuoren kasvuympäristössä korostuu liiaksi kontrolli, ei nuori pääse opettelemaan, eikä aikuinenkaan ohjaa, vaan lähinnä hillitsee. Haastatteluissa pedagoginen näkökulma ei nouse erityisesti esille, vaan jää hallinnan ja huolenpidon teemojen taakse. Erään haastattelutilanteen jo loputtua jatkamme haastateltavan kanssa vapaamuotoista keskustelua tupakanpoltoon puuttumisen ongelmakohdista. Haastateltava tuo esille tärkeäksi kokemansa näkökulman laitostkasvatuksen pedagogisista mahdollisuuksista. Haastateltava kertoo oman organisaationsa kasvatustyössä käytettävästä ryhmämuotoisesta Agression Replacement Training-menetelmästä, jonka tavoitteena on, että nuoret kehittyvät moraalisessa ajattelussa, itsehillinnässä ja saavat uusia sosiaalisia taitoja. Haastateltava pohtii, että toimiva ja systemaattinen menetelmän käyttö ja taitojen opettelu antaa nuorille välineitä toimia haastavissa tilanteissa muutoin kuin vastakkain asetteluun hakeutuen tai vaikkapa hermosauhuja kaivaten. Haastateltava kokee, että lastensuojelussa tulisi vielä enemmän pyrkiä kasvattamaan nuoria tavoitteellisten menetelmien avulla eikä vain vaatia nuorilta itsehillintää tai sallia heille yhteiskunnan normeista poikkeavaa käyttäytymistä.

Haastateltavien omat pedagogiset työkalut ja niiden kehittämistarpeet eivät tämän tutkimuksen haastatteluissa nouse juurikaan esille, vaan jäävät sattumanvaraisilta tuntuviksi maininnoiksi. Se voi liittyä aihepiiriin ongelmallisuuteen, joka saa haastateltavan puheen kiertymään ongelmänäkökulman ympärille ratkaisuvaihtoehtojen etsimisen ja kuvailun sijaan. Tarkempi kysymyksenasettelu toimiviin kasvatuskeinoihin voisi nostaa haastatteluissa erilaisia näkökulmia esiin ja saisi sitä kautta myös analyysin tulokset näyttämään erilaisilta. Esimerkiksi suorat kysymykset, joissa sijaishuoltoyksiköiden toimijat saisivat kertoa omista toimivista kasvatuskei-

noistaan ja onnistumisen kokemuksistaan tupakoivien nuorten tukemisessa, voisivat tuoda tietoa toimivista käytännöistä.

Asetelman ongelmallisuus korostuu haastatteluissa erityisesti sen kautta, että tupakointi on laitonta, mutta aiheuttaa riippuvuutta. Jotkut haastateltavat haluaisivat tukea nuorta irti riippuvuudesta pehmein ja empaattisin keinoin, mutta ristiriita nousee suhteessa lainsäädäntöön. Sullivan linjan etuna on, että se auttaa nuorta uskaltamaan tulla puhumaan aikuisille, kun hän haluaa tukea tupakanpolton lopettamiseen. Yhdessä on voitu miettiä keinoja vähentää ja jopa lopettaa ja nuorta on voitu auttaa huomaamaan tupakoinnin haittavaikutuksia: *”se nostetaan sellasena ilmiönä esille, ett sanotaan, ett huomaaks sä mitä se sulle aiheuttaa, ett minkälaiseen tilanteeseen sä tupakoinnin takia joudut”*. Toisaalta haastateltavat kuitenkin miettivät, että keinot lopettaa tupakointi ovat nuorilla vähäiset joka tapauksessa. Nikotiinikorvaustuotteilla onnistuneista tupakanpolton lopetuksista ei haastatelluilla juurikaan ole kokemuksia. Avoimuus synnyttää aikuisissa myös keinottomuutta ja kiusallisia tunteita. *”Must se on hirvittävän kiusallista, ett siin on ringi nuoria ja mä sitt siin oon niinku muka huomaamatta, mutt sitt mä en kuitenkaan pysty olemaan siinä, ett he siinä ringissä polttaa ja mä seison siinä”*. Kun kasvattaja on ehdoton ja tiukka tupakanvastaisessa linjassaan, kategorisoi hän itsensä turvalliseksi aikuiseksi, lakihenkiseksi, pitkäjänteiseksi ja johdonmukaiseksi. Näin nuori voi kuntoutua ja oppia parempia keinoja toimia.

Joustavampi kasvattaja kategorisoi itseään ristiriitaisemmin. Hän työstää enemmän tunteitaan siinä, missä oma toiminta tuntuu kiusalliselta, välinpitämättömältä tai moraalittomalta: *”kun mä näen sen huonon ja pahan olon, niin siinäkö mä sitten päätän ja vaadin ne tupakat pois, vaikka ehkä se sillä hetkellä tarvii sen tupakan”*. Kontrollista luopuminen kategorisoidaankin juuri nuoren psyykkisten tarpeiden korostamisella. Sallivuus on yritys auttaa nuorta selviytymään tilanteessa, jonka haastateltava on kategorisoitunut nuorelle kestäväksi nuoren keinottomuuden vuoksi.

Kasvatustyön käytännöissä tuen ja kontrollin kysymykset kietoutuvat yhteen. Sijaishuollon toimintaympäristössä kamppaillaan kurin, järjestyksen ja hallinnan kysymysten kanssa, kun luodaan laitoksesta kasvu ympäristöä nuorille. Koivusalo (2015) selventää Foucault'n valtakäsitteitä avaten kurivallan ja biovallan dispositiiveja sekä historiallisina että toisiinsa kietoutuvina vallan verkostoina. Kurivallan dispositiivissa painottuu valtataistelu, jota hoitajat käyvät säännösten turvin hoidettavia vastaan, biovallan dispositiivissa valta kohdistuu turvallisuuden tuottamiseen elämää ylläpitämällä, se siirtyy ruumiin kurista halujen ohjaukseen. Dispositiivit eivät korvaa toisiaan, vaan ovat kietoutuneet yhteen. (Koivusalo 2015, 76–79.) Tämän aineiston analyysissä voi nähdä piirteitä niin kurivallasta kuin biovallastakin. Kasvattajat pyrkivät selvi-

tymään valtataistelusta auktoriteetteina, mutta samanaikaisesti myös pohtivat nuoren mahdollisuutta kasvaa itsestään huolehtivaksi ja tasapainoiseksi kansalaiseksi. Voisi sanoa, että sijaishuollossa pyritään toteuttamaan biovaltaa kurivallan kontekstissa. Kysymykset turvallisista rajoista, luovimisesta, laeista ja laittomuudesta kytkeytyvät pohdintaan ammattietiikasta ja sijoitetun lapsen tarpeista.

4.3.4 Ongelma nuoren huolenpidon tarpeessa

Kun ongelma kategorisoituu nuoren huolenpidon tarpeeksi, kuvautuu ongelma liittyväksi sijaishuollon suojelutehtävään tai nuoren vaille jäämiseen. Selonteko kertoo nuoren hyvinvointiin, kasvuun tai kehitykseen liittyvästä huolesta, johon ei oikein löydy ratkaisua. Ongelma kuvastuu esimerkiksi kuvauksissa siitä, kuinka henkilöstö luulee nuorten käyvän vain salatupakoilla, mutta sitten käykin ilmi heidän polttaneen pilveä. Tai siitä, miten nuorella ei ole lainkaan suhteita aikuisiin ja hän vain pyörii ikäryhmissä ajautuen päihteisiin. Kun puhutaan nuoren huolenpidosta, liittyy keinottomuuden ilmaisuun niin empatiaa kuin suruakin. Nuori kategorisoituu marginaaliryhmään kuuluvaksi, haastateltava kategorisoi nuorelle tarjottua hoitoa ja kasvatusta lyhytjänteiseksi ja nuori ei opi keinoja itsehillintään tai itsensä rauhoittamiseen. Haastattelukatkelmassa ammattikasvattaja kuvaa sijaishuollon historiassa tapahtunutta muutosta, jonka hän kokee näkyvän nuoren saamassa huolenpidossa ja sitä kautta myös nuoressa itsessään:

K: niitä (nuoria) pyöritetään paikasta toiseen, ku että tämä, että kun nämä on vielä rikkinaisempiä, kun ne on käyny semmosen lempeän sijoituspaikan kautta sinne rankempaan

H: nii

K: ja ennen oli se yks lastenkoti mihin laitettiin

H: nii

K: ett sekin on jotenkin, että nämä meidän nuoret on paljon luottamuksen menettäneitä, niill ei oo usko enää aikuisiin ja sitä kauttaki ne sitte uhmaa ja tekee kaikkee, kun siellä perheen omaisessa lastenkodissa aikuisella on enemmän merkitystä siinäkin mielessä, että miten se tupakointiin sanoo

H: nii

K: mutta jotenki tää, että nää on tässä ja kohta niit ei enää oo, että ei oo semmosta kiintymystä ja kiintymyksen kautta kuuntelua

H: nii

K: mitä oli ennen, niin siinäki on kaikki muuttunu, että mä oon tässä vaan jonkun aikaa, että siinäpäähän läitisevät

Keinottomuus liittyy vaihtuvien hoitajien, kasvattajien ja laitosten mahdottomuuteen tarjota jotain sellaiselle nuorelle, joka ei ole kiinnittynyt mihinkään, ei ole oppinut kuuntelemaan eikä luottamaan.

4.3.5 Ongelma yhteiskunnallisella tasolla

Yhteiskunnallisella tasolla ongelmaa kategorisoidessaan haastateltava nostaa esiin pulmia, jotka liittyvät kulttuuriin, omaan moraaliin, työnteon eettisiin periaatteisiin, nuorta ympäröivän ammatillisen verkoston välisiin suhteisiin ja lainsäädäntöön.

Kun lasten ja vanhempien yhteiset tupakointihetket kategorisoituvat yhteiskunnallisina ilmiöinä, ne eivät kerro siitä, onko vanhemmuus hyvää vai huonoa ja kasvatetaanko lasta terveellisiin elämäntapoihin vai ei, vaan ne kertovat kulttuurista, jossa tupakointi on tavallinen ja arkinen osa elämää. Ryhmähaastattelussa keskustellaan tupakanpoltoon puuttumisen hankaluudesta kulttuuriselta kannalta käsin:

K1: mulla on siis semmonen kokemus, että tämä tupakointi on ollu lastensuojelussa läsnä aina. Se on niin kulttuurillisesti juurtunu tähän lastensuojelun työkenttään, että kaikissa paikoissa, missä mä oon ollut töissä, nii se on aina läsnä. Ja se on ollu aina aktiivista toimintaa ja lähes kaikki asiakkaat on jollakin tavalla liittyny siihen, he joko itse tupakoi, tai heidän vanhempansa tupakoi ja must niinku tuntuu, että se kuuluu tähän kulttuuriin

K2: mull on varmaan osittain samanlaisia ajatuksia - ku ite alotin 2000-luvun alussa sijaishuollossa työkenttelyn nii, se oli oikeestaan mulle yllätys, ku mulla ei ollu tästä kentästä mitään hajuakaan, että minne mä es olin menossa töihin, nii että nuoret sitten tupakoi, että se oli semmonen perusjuttu laitoksella, että nuoret osti tupakoita viikkorahoilla

Kun tupakointi liittyy kulttuuriin, on se myös totuttu ja hyväksytty tapa rauhoittua, rentoutua ja ratkoa ongelmia. Ongelmia kuitenkin tulee, kun kasvattaja sovittelee kulttuureita yhteen ja tekee omaa moraalista järjelyään omia toimintatapojaan luoden:

K: esimerkiksi semmonen konkreettinen tilanne vaikka, että nuori kimpaantu ja alkaa hajottaa ikkunoita ja meinas käydä henkilökunnan päälle tai mitä tahansa, että pysty rauhoittumaan vaikka tu-

pakalla, että siinä tavallaan lapset joutu (naurahtaa). Se on monipiippunen kysymys niinku omalleki arvomaailmalle ja nuoret joutu monet ja nykypäivänäkin tavallaan maksamaan rahallakin pitkät pennit niistä asioista (mitä hajotti), mutta toki sitä ei voi verrata siihen, että mikä meidän tehtävä on kasvattaa tämmöseen terveelliseen elämään ja se miten se tupakointi liittyy sitten osaksi sitä.

Haastateltava naurahtaa, kun hän kertoo lasten joutuvan maksamaan hajottamistaan ikkunoista tai muista vahingonteoistaan ”pitkät pennit”. Tilanne olisi voinut rauhoittua, jos lapsi olisi saanut polttaa tupakan. Asetelma onkin haastateltavan mielestä ”monipiippuinen”. Nuori kategorisoituu totutun kulttuurin jäseneksi, jossa kategoriapiirteenä on rauhoittuminen hermosauhuilla. Ja kun hermosauhut jäävät pois, mistä löytyy uusia toimivia keinoja tilalle? Sijaishuollon työntekijä on tulkkina kulttuurien välillä. Hän yrittää opettaa nuorelle toisenlaiseen kulttuuriin kuuluvia rauhoittumiskeinoja, mutta ennen kuin oppi on mennyt perille, saa nuori maksaa ”pitkän pennin” vahingonteoistaan. Haastateltava pohtii moraalisesti, kuinka lapsi on joutunut maksumieheksi yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuessa.

Sijaishuoltoon tuleva nuori kategorisoituu useassa selonteossa jo varhain tupakoinnin aloittaneeksi. Myös vanhemmat polttavat ja suku polttaa. Nuori ei oikein ymmärräkään, että sijaishuollossa ei saisi polttaa:

K: se on varmaan monelle semmonen, mihin ne on ihan pienestä asti kasvaneet ja

H: joo

K: polttaneet hirveen nuoresta ja tuota...perhe polttaa vanhemmat polttaa..

H: joo

K: polttaa... se on tietyllä tavalla semmonen kulttuurinen

H: joo

K: asia... ja sittehan ne on ihan äimänä, ku tullaan jonneki lastenkotiin, että ” mitä ihmettä, ai mitennii ei saa muka tupakkata polttaa”

Tupakoinnin kulttuurisena käytäntönä ymmärtää senkin kautta, miten se tulee esiin viranomaiskontakteissa, jotka liittyvät sijaishuoltoon:

K: Se on jotenki niinku mä sanoin, nii semmonen ilmiö, ett ne tahot joiden kanssa mä oon ollut tekemisissä, nii kukaan ei tee siitä asiasta ongelmaa, eli ei ota

H: joo

K: sitä asiaa keskustelussa esiin niin, ett vedottais esimerkiksi lakiin

H: joo

K: ja mä luulen, ett just sen takia, ett jos yhtään tekee kenttätyötä, niin oivaltaa, että tää on sellainen tilanne, että ei vaan voida mennä täysin lain mukaan

H: joo

K: käyttämättä siihen kohtuuttomasti energiaa

Haastateltava kokee lain olevan ristiriidassa vallitsevan kulttuurin kanssa. Tupakointi on niin juurtunut käytäntö, että siihen jouduttaisiin käyttämään suhteettoman paljon energiaa, jos se haluttaisiin kitkeä pois. Tupakointi ei kuitenkaan ole ”nuorten ongelmista pahin”, mikä haastatte-
luissa nousee esiin toistuvasti. Tupakoinnin kategorisointi kulttuurisena, huonona tapana saa vahvistusta myös viittauksilla, jossa kerrotaan poliisien ja sosiaalityöntekijöidenkin erehtyvän tupakoimaan lastensuojelulaitoksen tontilla:

K: voisihan sitä vahtia. tokihan sitä voisi vahtia (nauraa) kaikella lailla.

H: joo

K: mutta en mä oo valmis

H. joo

K: tänne mitään tupakkapoliisia, ett tää mikä, jos tästä viranomaistahosta on hullunkurinen, meillä kävi tässä yhtä nuorta hakemassa poliisipartio

H: joo

K: nii POLIISI, toinen virkaa tekevästä konstaapeleistä oli pannut tupakaksi tossa parkkipaikalla poliisiauton vieressä.

H: joo

K: ja tää tuli mulle sillä lailla esille, että mulle sano yks nuori, mä en ollu ite täällä talossa

H: joo

K: nii hän sano, että se poliisi poltti tossa auton vieressä. Mä kysyin häneltä, että mitä te teitte.

Hän sano, että me katottiin tosta ikkunasta. Sitt mä kysyin, ett kävikö kukaan talossa olevista oh-
jaajista sitt sanomassa tälle poliisikonstaapelille ett tää on lastensuojelulaitos

H: joo

K: ja tän alueella ei saa polttaa

Poliisi ei ole virkatehtävässään kategorisoinut tupakointiansa sen isommaksi laittomuudeksi, on vain rutiininomaisesti polttanut tupakin. Haastateltava joutuu tehtävässään vartioimaan viranomaisten tupakointia, mikä kuvastaa tupakoinnin arkisuutta kulttuurisena ilmiönä ja toisaalta laitostyöntekijän tehtävän haasteellisuutta:

K: mä oon käyny sanomassa ett tää on kuule lastensuojelulaitos

H: joo

K: tän alueella ei voi polttaa

Puheenvuoro kuvastaa ristiriitaista tehtävää, joka sijaishuollolle on annettu. Henkilökunnan ja johtajan, jopa rangaistuksen uhalla, tulee huolehtia, että lapset eivät tupakoi, mutta tehtävässään heidän tulisi muistuttaa samasta asiasta myös lapsia ympäröiviä aikuisia. Nauraen annettu kommentti ”tokihan sitä voisi vahtia kaikella lailla” on turhautunut. Henkilöstö tekee moraalisesti väärin, kun ei puutu laittomuuteen. Mutta edelleenkin haastateltava kysyy, kuinka paljon työaikaa siihen tulisi sitten käyttää ja minkälaisia keinoja. Jos laitoksen alueella liikkuva sosiaalityöntekijä tai poliisi ei muista, että lastensuojelulaitoksen alueella ei saa tupakoida, miten siten asia saataisiin korjattua ”auktoriteettivastaisen nuoren” kasvatustehtävässä.

Haastattelukatkelmassa nuori kertoo kasvattajalle poliisin tupakoinnista lastensuojelulaitoksen pihalla. Nuori tietää, että laitosalueella tupakointi on kielletty. Hän näkee poliisin tupakoivan pihamaalla, kukaan aikuinen ei siihen puutu. Haastateltava kertoo selonteossaan, että nuori kertoo hänelle asiasta. Ei kukaan työntekijöistä, vaan huolenpidon kohteena oleva nuori. Haastateltava korottaa ääntään sanoessaan POLIISI tupakoi pihamaalla ja henkilöstöstä kukaan EI mennyt siitä sanomaan. NUORI kuitenkin kertoi asiasta hänelle. Moraalisen järjestyksen hämmennyksestä kertoo, että lastensuojelulaitoksen kategoriakokoelmaan kuuluvat kategorian jäsenet ohjaajat, poliisit ja sijoitetut nuoret toimivat vastoin moraalisia odotuksia joita heidän kategorioihinsa kuuluu. Poliisi ei noudata lakia, kasvattaja ei ohjaa, nuori puuttuu tilanteen laittomuuteen.

Sijoitetun nuoren etua valvoo ensisijaisesti lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Haastatteluaiineistossa hän ei nouse esiin olennaisesti puhuttaessa nuoren tupakanpoltoon puuttumisesta. Valtaosassa haastatteluista sosiaalityöntekijän ei kategorisoidu toimijaksi tupakanpolt-

toon puuttumisessa. Sosiaalityöntekijään voidaan viitata lyhyesti dokumenttien kautta, kuten että tupakka-asiaa ei mainita asiakassuunnitelmassa. Yhdessä haastattelussa kuvataan, kuinka laitos tekee yhteistyötä sellaisten sosiaalityöntekijöiden kanssa, jotka hyväksyvät kyseisen laitoksen hoidollisen linjan nuorten tupakanpoltoon. Yhdessä haastattelussa todetaan, että henkilökunta on joutunut ohjeistamaan sosiaalityöntekijää olemaan tupakoimatta laitosalueella. Mainintojen vähäisyyttä tulkitseen kahdella tapaa. Toisaalta sosiaalityöntekijät voivat pitää tehtäväkokonaisuutensa näkökulmasta tupakanpoltoasiaa pienenä asiana rinnastettuna rajoitustoi-
miin ja sijoitusprosessiin, jotka työllistävät häntä enemmän. Toisaalta voi käydä, niin kuin yhdessä haastattelussa todetaan, että sosiaalityöntekijät valitsevat sellaisia yhteistyökumppanilaitoksia, joiden kanssa kokevat olevansa samoilla linjoilla arkisissa asioissa, jollaisen tupakanpolton voi katsoa olevan. Vallankäytön näkökulmasta katsoen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei käytä näkyvää valtaa tupakanpoltoon puuttumisasiassa. Vallankäyttöä voi kuitenkin tapahtua esimerkiksi juuri sijaishuoltopaikan valintakysymyksessä, jolloin tiukasti tupakanpoltoon suhtautuva sosiaalityöntekijä ei suhtaudu suopeasti laitokseen, jossa on salliva linja tupakointiin. Tästä ei aineistossa keskustella, vaan perustan käsitykseni aiempaan työhistoriaani. Vaikeneminen voi kertoa myös läpi sormien katsomisesta. Kun nuorella on ongelma, johon aikuisella ei ole ratkaisua eikä keinoja puuttua, voi hän päätyä katsomaan nuoren ongelmaa läpi sormien.

4.3.6 Lainsäädännön vaikutus tupakoinnin kategorisointiin ongelmana

Keskeinen tupakointiin puuttumista selittävä kategoria on aineistossa lainsäädäntö. Lakien noudattaminen ja laittomuuteen suhtautuminen ovat asioita, joihin jokainen sijaishuollon ammattilainen määrittelee kantaansa, keskeisesti tulkitessaan lastensuojelulakia ja tupakkalakia.

Kun lait ja asetukset muuttuvat, pitää instituutioiden joskus äkistikin muuttaa toimintatapojaan. Edellinen tupakkalaki (693/1976) oli kieltänyt tupakanmyynnin alle 18-vuotiaille vuonna 1995. Tupakan hallussapito ja tupakkatuotteiden luovuttaminen alaikäiselle ei kuitenkaan ollut kiellettyä. Ennen tupakkalain muutosta vuonna 2010 haastateltavat kuvaavat yleisenä sijais-
huollon käytäntönä jakotupakoita. Nuorten tupakat olivat henkilökunnan hallussa ja he saivat tupakkaa sovitun määrän päivässä. Yleistä oli, että nuoret saivat 5-10 tupakkaa päivässä. Tämä käytäntö perustui usein huoltajan antamaan tupakkalupa-
an sekä monesti myös sosiaalityöntekijän lupaan. Jos lupaa ei ollut, otettiin nuorelta tupakat pois tämän jäädessä kiinni tupakoinnis-

ta. Jonkin verran haastatteluissa tulee esiin käytäntöä, jossa tupakointi oli täysin kiellettyä eli tupakat takavarikoitiin kaikilta sijaishuoltoyksiköiden nuorilta.

Jakotupakkakäytäntö kategorisoituu haastatteluissa kontrolloiduksi ja aikuisten hallinnassa olevaksi tupakoinniksi. Henkilökunta kontrolloi päivittäistä tupakointimäärää ja koki, että nuorten tupakointi ei näin ryöstäytynyt käsistä. Kontrollin piiriin ulottui monesti myös se, että nuorille oli määrätty sallitut tupakointialueet, usein sekin, että porukalla ei saanut käydä tupakoilla, vain yksinään. Porukatupakointia kategorisoitiin alakulttuuriksi, jonka syntymistä haluttiin välttää. Tupakalla sai siis käydä riippuvuuden vuoksi, mutta ei nuorten ryhmäilmiöön liittyen.

Jakotupakoinnista nousi esiin myös ongelmallisia piirteitä. Joskus joltain nuorelta tupakat pääsivät loppumaan ja siitä seurasi riitoja ja vallankäyttöä nuorten välille, nuoren ”seinille hyppimistä” ja ahdistuksen lisääntymistä sekä ongelmia aikuissuhteisiin. Jakotupakointiin liittyi myös moraalinen ongelma, sillä useat haastateltavat kuvasivat tilanteita, joissa henkilöstön oli toivottu ostavan nuorille tupakoita isompien ongelmien estämisen pelossa. Johtaja oli saattanut sopia lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa, että henkilöstö ostaa tupakat, jotta nuori ei esimerkiksi ala varastella tupakkaa tai altistu seksisuhteisiin tupakkaa saadakseen:

K: jossain vaiheessa sitä saatettiin vaikka sopia niin, että kun laki on, että ei saa polttaa, niin nuoren henkisen hyvinvoinnin (nauraa) takia saatettiin sosiaalityöntekijän kanssa päättää, että tällä nuorella, annetaan sen polttaa

Nauru tuo esiin kasvattajan moraalista ristiriitaa. Hän ei kertomansa mukaan itse polta tupakkaa eikä toivoisi muidenkaan polttavan, mutta näkee tupakanvälittämisen nuorelle olleen keino suojella kyseistä nuorta isommalta pahalta. Nuoren henkinen hyvinvointi on kaikkien pyrkimyksenä, mutta voidaanko se saavuttaa tässä tapauksessa rikkomalla lakia ja sivuuttamalla nuoren fyysinen terveys. Kasvattajalla ei ole tähän vastausta.

Useampi haastateltava kuvaa, että on kieltäytynyt ostamasta lapselle tupakoita ja tästä on sitten seurannut ristiriitoja työyhteisössä ja suhteessa esimieheen. Aineistossa on myös kuvaus, kuinka haastateltava päätyy ostamaan tupakat nuorta suojellakseen, mutta kuitenkin pitää omaa toimintaansa moraalisesti hankalana ja kyseenalaisena.

Haastateltavat kategorisoivat vuoden 2010 tupakkalain uudistuksen suureksi muutokseksi tupakointiin puuttumisen käytännöissä. Kun lakimuutos astui voimaan, nuorille kerrottiin, että laki on muuttunut ja käytännöt ovat muuttuneet. Henkilöstö pyrki muuttamaan toimintaansa uuden lain linjauksien mukaiseksi. Jakotupakkakäytäntöjä ei tämän jälkeen enää jatkettu.

Lain muuttuminen murtaa moraalisen järjestyksen. Ennen hyväksytty muuttuu lainvastaikseksi ja tuomittavaksi. Henkilöstö työstää murrosta itseksensä, keskenään ja suhteessa nuoriin:

K: sillonku mä oon alottanut lastensuojelutyötä laitoksessa, nii sillon laki oli sellanen, että lapset sai polttaa siinä laitosalueella... vanhemman luvalla ja tuota siinä oli hirveen erilaisia käytäntöjä, että osassa paikoista jopa ohjaajat kävi ostamassa lapsille tupakat

Tupakkalain muutos alkoi muuttaa käytäntöjä erityisesti siksi, että tupakoiden luovuttaminen alaikäisille muuttui lailla kielletyksi.

K: Sen jälkeen (lakimuutoksen jälkeen) siinä paikassa se loppu se käytäntö. Ett vanhemmat toi, ett kuka vanhempi anto luvan, nii toi tupakat

Henkilöstö ei enää luovuttanut tupakoita, mutta vanhemmat ehkä sitäkin enemmän. Kasvattaja kertoo ristiriidasta, mutta toisaalta helpotuksen tunteestaan, kun lakimuutos tekee mahdotto-maksi sen, että henkilökunta enää ostaisi tupakoita suojelun tarpeessa olevalle nuorelle, mutta tehtävä siirtyykin sitten nuoren äidille:

K: kyllähän me saatiin vähennettyä sitä tupakointia (kun ostettiin tupakat ja ja-ettiin niitä nuorelle 5 päivässä) ja se, että kun me haluttiin pitää se tyttö turvassa

H: yhm

K: mutt hirveen ristiriitainen tilanne oli se

H: yhm

K: ja sitte lakimuutosten myötä eihä me sitte ostettukaan enää

H: yhm.. no miten sitte kun se laki muuttu, niin tapahtuko sitte jotain semmosta, että miten se

K: mun mielestä äiti osti tytölle sitten tupakat, koska se äitikään ei halunnu, että se tyttö joutuu pulmiin

H: nii

K: ja sitte että rahaakaan ei sillä tytöllä silleen ollu

H: nii

K: mutt eiks se tavallaan, että se siirty jonkun toisen hartioille sitten se

H: nii

K: luvaton teko

H: nii kyllä

*K: mutta viranomaisina me ei voitu tehdä sitä enää ja omalta kohdaltani se selkiyt-
ti, kun ei enää tarvinnu*

H: nii sun?

K: nii mun

H: ja sitte äiti tuskaili

Nuoren tupakointi siis jatkui, mutta laki, joka selkeästi kategorisoi tupakoinnin välittämisen nuorelle lainvastaiseksi sai työntekijät lopettamaan tupakan välityksen ja toisaalta vanhempien tekemän tupakanvälityksen lisääntymään. Moraalinen ongelma ei poistunut, vaan siirtyi työntekijältä vanhemmalle.

Aineiston perusteella syntyy kuva, että tupakat yleisesti ottaen olivat laitoksen hallussa ennen lakimuutosta, mutta tupakkalain jälkeen nuorilla on ollut tupakat huoneissaan, joko sallitusti tai ilman lupaa.

K: lapsille ja osassa paikoista oli, että lapsilla oli vapaasti ne tupakat itellään ja osassa paikoista oli ne tupakat aikuisten takana, että viisi tupakkaa niinku päivässä minkä ne sai polttaa ja sitte se tuli se lakimuutos ja tupakkaluvat lähti kaikilta

Lastensuojelulaitokset menettivät lakimuutoksessa vanhan ja melko yleisenä pidetyn kontrollikeinonsa jakotupakat. Siinäkin käytännössä oli moraalisia ristiriitoja, kuten miten toimia tilanteessa, jossa nuoren tupakat loppuvat. Äkkiä oltiin aivan uudessa tilanteessa, jossa tupakat olivat nuorilla itsellään ja henkilöstö alkoi etsiä tapoja toimia uuden käytännön mukaisesti. Jotkut ottivat sen mahdollisuutena lähteä kieltämään tupakointi uudelleen lain turvin ja jotkut alkoivat katsoa tupakointia läpi sormien.

Tupakkalain ja lastensuojelulain soveltaminen on haastatteluissa suuri hämmennyksen aihe ja vaatii monenlaista moraalista järkeilyä niin haastateltavan omassa mielessä, työyhteisötasolla kuin myös suhteessa nuoriin ja vanhempiin. Tutkijan näkemykseni on, että kukaan haastateltavista ei löydä tapaa soveltaa lakia ilman jonkinlaista moraalista ristiriitaa. Sekä tupakoiden takavarikointiin että läpi sormien katsomiseen liittyy omat moraaliset jännitteensä.

Kun Turun hallinto-oikeus teki päätöksen, että lastensuojelulaitos voi takavarikoida tupakointivälineet, koettiin sen helpottavan työskentelyä ja monet laitokset alkoivat toimia päätöksen mukaisesti:

K: tuossa esimerkin nostan, että tuossa nuorilla on, hyvin haastavilla nuorilla varsinkin, että ketkä on kauan laitoksessa ollu, niin tietää oikeutensa ja aika paljonki ja sitte niiltä tulee aina semmosia kampanjoita sieltä vertaisryhmien kautta, että ei voida ottaa pois (tupakoita) ja, nii mulla se päätös oli ja (naurahtaa) ja mä näytin sitä, ja ku se, että ei voi ottaa meiltä pois, niin minä, että katoppas tuota (nauraa)

H: (nauraa)

K: nii ne sitte ite toi ne tupakit

Haastateltava kertoo nauraen, kuinka hänellä oli päätös ja hän näytti sitä ”haastavalle nuorelle, joka tietää oikeutensa”. Kun nuori näki oikeuden päätöksen, hän toi ohjaajalle tupakat. Nauru kuvastaa tässä helpotusta, kuinka paljon helpompaa on tehdä kasvatustyötä, kun työssä on selkeät periaatteet. Sellainenkin nuori, joka tietää oikeutensa ja on haastava, kategorisoituu kasvatettavaksi ja yhteistyökykyiseksi, kun kasvattaja kertoo hänelle selkeästi, kuinka menetellään. Haastattelijakin nauraa katkelmassa. Nauru kuvastaa tässä tilanteessa sitä, miten hankalan tilanteen keskellä voikin löytyä selkeyttä, moraalinen järjestys, aikuisella on hallinta ja hän toimii lain mukaisesti. Nuori asettuu omaan kategoriasidonnaiseen paikkaansa. Kyseinen haastattelu kuitenkin jatkuu saman kasvattajan kuvauksella siitä, miten Turun hallinto-oikeuden päätöstä ei enää noudatetakaan. Päätös osoittautui jollakin tapaa ”vääräksi” ja sitä ei saakaan noudattaa. Päätöspapereita ei enää nuorille näytetä, vaan toimitaan Valviran ohjeen mukaisesti.

Se, että nuori tietää oikeutensa on tavallaan erikoinen ongelma demokraattisesti toimivassa yhteiskunnassa. Katteoria-analyysissa tämä ristiriita tulee ymmärrettäväksi sitä kautta, että oikeutensa tietävä nuori ei asetu kategoriasidonnaiseen rooliinsa kasvatettavaksi, vaan käy valtataistelua. Valtataistelua käyvä nuori hyödyntää lakia pelissä, jossa enemmän tai vähemmän hienovaraisesti osoitetaan, että aikuinen ei hallitse tilannetta. Nuoret lukevat lakia ohjaajille, jotka pyytävät heiltä tupakoita pois. Nuoret kertovat, että ”sulla ei oo oikeutta ottaa niitä, koska se ei ole lastensuojelulain mukainen päihde”. Kyseisessä tilanteessa haastateltava kategorisoi oman valtansa polveutuvan laista ja ohjeistuksista. Hänen auktoriteettinsa nuoren kasvatustilanteessa kasvaa, kun hän voi viitata lakiin ja viranomais määräyksiin. Kasvatuksellista rajoittamista ei toteuteta mielivaltaisesti ja tai vaikkapa henkilökohtaiseen karismaan nojautuen vaan lakiin tukeutuen.

Lakien tulkinta lastensuojelulaitoksen arjessa saa laitoksen etsimään toimintakäytäntöjä, jotka olisivat lainmukaisia ja myös arjessa toteuttamiskelpoisia. Sopivien mallien löytäminen ei välttämättä ole helppoa, sillä kaikesta toiminnasta seuraa aiottujen seurausten lisäksi myös ei-aiottuja seurauksia. Seuraava tapahtumaketju kertoo kehityskulusta, jossa laitos etsii linjaansa tupakointiin puuttumisessa:

Kyseisen laitoksen alueella tupakointi on ehdottomasti kiellettyä, joka laissakin selvästi sanotaan. Laitosalueen ulkopuolella tupakointiin ei tässä laitoksessa puututa, koska tupakoita ei tupakkalain mukaan saa takavarikoida eikä nuorilla ole halua antaa niitä vapaaehtoisesti pois. Laitos on päätenyt luovimaan tupakkalakia sillä tavalla, että se on järjestänyt nuorilleen tupakointimahdollisuuden tontin ulkopuolella sijaitsevalla tupakkapaikalla. Perusteluna tälle järjestykselle on, että lastensuojelulaitoksen lähialueella ei lisääntyisi epäsiisteys tupakantumppien heittelyn vuoksi eikä myöskään paloturvallisuus vaarantuisi. Tupakkapaikan avulla pyritään pitämään tupakointi siistinä ja hallittavana.

Nuorilla on siis mahdollisuus polttaa tupakkaa laitosalueen ulkopuolella, mutta ei laitosalueen sisäpuolella. Tässä toimintakäytännössä on tullut kuitenkin ongelmia, kun nuorelle on tehty jostain syystä liikkumisvapauden rajoituspäätös, eikä nuoren vapaa poistuminen laitosalueen ulkopuolella olevalle tupakkapaikalle olekaan ollut mahdollista. Liikkumisvapauden rajoitus on toimenpide, jossa nuoren katsotaan tarvitsevan aikuisen läsnäoloa tai liikkumisen rajaamista tavalla, jota yksin tupakkapaikalla käyminen ei mahdollista. Nuori, joka on tottunut säännölliseen tupakointiin, ei nyt sitten pääsisikään tupakalle, sillä tupakkapaikka ei voi olla lastensuojelulaitoksen tontilla. Henkilöstö on ennakoinut ongelmia, kun nuoren tupakointia tässä tilanteessa rajoitetaan ja on pyrkinyt reagoimaan tähän järjestämällä nuorelle mahdollisuus tupakointiin saattelemalla nuorta tupakkapaikan lähelle asti:

K: sille annettiin se mahdollisuus käyä tupakalla ajatellen, että se ei niinku räjähdä siellä huoneessa, vaan niinku kestää

H: nii

K: sillä oli ohjaaja saattamassa ja sillä oli mahdollisuus käydä tupakalla

H: oliko se ohjaaja siinä jossain likellä

K: joo, jossain likellä ja yleensä vielä kaksi,

H: joo

K: että se ei karkaa

Tupakkapaikalle saattelusta päätettiin kuitenkin luopua, sillä laitoksen nuori oli kirjoittanut sosiaalisessa mediassa, että häntä saatellaan tupakkapaikalle:

K: se muutettiin niin, että tupakalla ei nuoria käytetä

Sosiaalisessa mediassa oli näyttänyt rumalta, että nuorta saatellaan tupakkapaikalle, sillä se näytti tupakoinnin suosimiselta tai tupakointiin tukemiselta. Laitoksen maineen näkökulmasta tämä ei tuntunut sopivalta. Päädyttiin siihen, että muuten tupakoivan nuoren tupakointiin ei voida enää suhtautua ymmärtäväisesti liikkumisvapauden rajoituksen aikana. Ongelma muutti tämän myötä muotoaan:

K: ja sitte nythän tähän on tullu ne tupakanomaiset tuotteet, eli se sähkötupakka

H: joo

K: ja sitä nuoret sitte on käyttänyt, että me on huomattu, että ne saattaa polttaa huoneessaan

H: joo, tarkotatsä just nää, joilla on vaikka se liikkumisvapauden rajoitus?

K: kyllä, että ne voi vaikka korvata sen nyt sillä sähkötupakalla

Sähkötupakointi on varsinaista tupakointia huomaamattomampaa ja aineistossa nousee yllättäviä tilanteita, kun nuoren sähkötupakointia ei välttämättä huomata ollenkaan:

K: koko Suomeen menee nuoren tieto, kun se avautuu siellä (somessa) ja nuori siellä leuhottaa, että poltan sähkötupakkaa olkkarissa ja minua saatellaan tupakalle

H: joo

K: niin sen minä tiedän, että keskustelua on käyty, että minkä mainoksen se nuori antaa meiän laitoksesta, kun se tämmösiä pistää sinne (someen) ja sitten kun sehän ei ole koko totuus

Nuori voi tupakoida sähkötupakkaansa laitoksen tiloissa henkilökunnan huomaamatta, mutta julkaisee sosiaalisessa mediassa kirjoituksiaan, joista voisi päätellä myös, että henkilökunta tietää asiasta.

Kun liikkumisvapautta rajoitetaan ja nuori ei pääse laitoksesta tupakalle, kertoo haastateltava ikkunasta karkailujen lisääntyneen. Myös talon sisätiloissa tupakointi on lisääntynyt:

K: toiset nuoret on kyllä tuonu tupakkaa ja ne on polttanu huoneessa

H: nii

K: ett se on tuonu sen.

H: eli huoneessa tupakointi lisäänty, ku tuli tämä

K: kyllä ja sitte siitähän on sitte jatkettu sitä pohdintaa, että onko tämä hyvä, kun tulipaloriskit lisäänty

Sisällä tupakointiin liittyy tulipalovaara. Sitä on pyritty hallitsemaan omaisuuden tarkistuksilla:

K: ku tupakoidaan huoneessa ja sitte tähän tulipaloriskiin liittyen on sitten tehty joitakin huonetarkastuksia ja sieltä on tämän takia sitte haluttu poistaa niitä tupakkatuotteita, ettei kohta oo koko talo tulessa

H: joo

K: ett kyll se toisaalta se on tämmösiä ikäviä tuonu tullessaan, kun ei saa polttaa ja siihen asti on polttanut niin kovasti

Haastateltava kategorisoi nuoren toimintaa ”kun ei saa polttaa ja siihen asti on polttanut niin kovasti”. Tulkitseen kategorian kulttuuriin liittyväksi. Nuori kapinoi tupakkasääntöjä vastaan, koska ei voi käsittää eikä hyväksyä, miksi häneltä viedään pois jotain sellaista, jota hän on tehnyt niin paljon ja ilman rajoitteita. Henkilökunta reagoi tupakkalakiuudistukseen liittyvään moraaliseen muutokseen lopettamalla tupakkapaikalle saattelun, jotta laitos ei menettäisi mainettaan. Tämän myötä haastateltava näkee nuoren joutuvan kurinpitokeinosta ankarampaan. Tupakointiin puuttumistilanne muuttuu huonetarkastukseksi, lastensuojelulain mukaiseksi rajoitustoimenpiteeksi, jotta laitoksen paloturvallisuus ei vaarantuisi. Itsessään tupakointiin ei puututa tässä esimerkissä kuin kehottaen, mutta olosuhteissaan toiminta muuttuu rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseksi.

4.3.7 Kulttuurinen konflikti railona, johon vastuu putoaa

Kulttuuriin ja moraaliin liittyy kulttuurisen konfliktin näkökulma. Kun puututaan toimintaan, jota sijoitetut nuoret pitävät tavallisena ja arkisena, se aiheuttaa haastateltavien mielestä nuoris-
sa vaikeasti hallittavia tunteita ja käyttäytymisen ongelmia. Nuoret eivät aina ymmärrä tai halua ymmärtää, miksi tupakointiin puututaan. Henkilökunnassakin suhtautuminen tupakointiin vaihtelee. Siinä missä laki on yksinkertainen, on henkilöstönkin suhtautuminen selkeää. Aineistossa ei tule ilmi tapauksia, jossa nykyisen lain aikaan joku henkilökuntaan kuuluva luovuttaisi alaikäiselle tupakoita. Se on kuitenkin ainoa osa tupakkalakia, josta henkilökunta on samaa

mieltä, koska kaikki muu lain toteutuksessa on tulkinnanvaraista. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa henkilökunta tukeutuu omiin kulttuurisiin käsityksiinsä. Kun käytössä on niin sanottu kotikasvatuksellinen ote ja maalaisjärjen käyttö, on tulkintatapoja varmasti yhtä monta kuin on kotiakin.

Epämääräinen tilanne, jossa ei ole selkeitä ohjeita johtaa konflikteihin työyhteisössä. Eri tavoin tupakanpolttoon suhtautuvat työntekijät neuvottelevat keskenään käytännöistä ja jokainen yrittää luovia tilannetta tavallaan. Kun aikuisilla ei ole yhteistä linjaa, on lopputuloksena epä johdonmukainen ja epäselvä kasvatustilanne.

K: Tää kun on jatkuvaan tää ristiriita, se hirveesti syö

H: nii

*K: sitä omaa jaksamista ja siinä sitte kyynistyy ja sitte se menee siihen, että no mee ja polta tupak-
kas*

H: nii

K: ja ihan muutenki, tee muutenki mitä tykkäät!

H: nii

*K: ...ei se niinku... ehkä siinä jollaki tapaa kokee olevansa sillee puun ja kuoren välissä, että hir-
veesti se vaatii voimaa pitää kiinni siitä omasta näkemyksestä siinä yleisten käytänteitten ja muit-
ten työntekijöitten arvojen ristiaallokossa, että oot vahva ja teet niinku ite näät oikeeks*

H: nii

*K: ja toisaalta ehkä sekin, että se vetää vaan yli, että en sitte puutu minäkään ja en minä puutu kun
et kerran sinäkään puutu*

Miten puuttua laittomuuteen yhteisössä, jossa kasvattajia on vähintään seitsemän ja kaikilla on ammatillinen koulutus ja pyrkimys noudattaa sosiaalialan ammattieettisiä periaatteita. Yhteisen linjan löytäminen on tärkeä kysymys työssä jaksamisen ja työhyvinvoinnin kannalta.

K1: tää on tosi kuormittava tekijä sijaishuollossa

K2: ja tää kiristää sitten työntekijöiden välejä täällä meidän päässä

H: joo... näättekte tän työssäjaksamiskysymyksenä?

K1: nään kyllä, tietysti, se aiheuttaa aggressioita, ristiriitoja arvomaailman, lakien kanssa. Että se on tavallaan pois - tämän asian vellominen niinku toisenlaisista töistä, että kun tääkin on osa tätä työtä valitettavasti. Että epämääräisyys kuormittaa ja tää on yks epämääräinen tekijä

Haastatteluissa tulee esiin pohdintaa yhteiskunnan muutoksesta, joka kaatuu ruohonjuuritason työntekijän ongelmaksi. Inhimillinen lainsäädäntö, jossa painotetaan kannustusta ja tukea tiukkojen kurinpitokeinojen sijaan, on toki hieno asia, mutta työntekijätaso on yksin sitä toteuttamassa:

K2: ja kun se on just, että kun se jätetään nyt toimijoitten vastuulle ja kyllä mä ajattelen, että lainlaatija, jos vaikka hän ois ollu 80-luvulla sosiaalityötä ja nuoret ja sijotetut on silloin ollu erilaisia kuin tänä päivänä, nii he eivät välttämättä tiedä, että kuinka hirvittävän hankalien asioiden kanssa täällä painitaan

Tässä haastattelukatkelmassa puhutaan nuorista, jotka ovat voimakkaasti vastakkainasettelussa aikuisten ja yhteiskunnallisten käytäntöjen kanssa ja saattaneet kasvaa täysin rajattomissa olosuhteissa itsensä varassa. Miten lähestyä motivoiden ja kannustaen nuorta, joka ei pysty ottamaan aikuisen tukea vastaan ja käyttäa lakeja peleinä valtataistelussa. Haastateltavat kategorisoivat tupakkalakia ja lastensuojelulakia arjesta vieraantuneeksi:

K2: että kyllä ajattelee jotenki, että me ollaan nyt kirjoitettu se tänne, että tehkää se nyt jotenki, että siinä ei kanneta sitä vastuuta, että mun kynästä lähtee tämä, ja tää näyttää hyvältä paperilla ja luonnollisesti ne ovat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia ihmisiä tässä yhteiskunnassa, lapsia ja vailla omia biologisia vanhempia ja sitä turvaa, mikä normaalisti vanhempien pitäisi antaa, niin sitten kuitenkin tänne jätetään se vastuu. Se on isossa mittakaavassa lainlaatija suhteessa tähän koko sijaishuoltoon että esimerkiksi johtaja sanoo tai sosiaalityöntekijä sanoo, että ei saa ottaa niitä tupakoita pois, meidän pitää nyt mennä niinku laki sanoo ja sitten pöytäkirjan ulkopuolella täytyy kuitenkin olla niinku se aikuinen ja sanoa, että totta kai täytyy toimia niinku se aikuinen toimii ja se vastuu jää sille ohjaajalle, joka ottaa ne tupakat, joka on sitten siellä käräjillä. Tää on minusta niinku epäreiluu. Kaikki tietää, just et miten sen homman pitäis mennä ja miltä se näyttää paperilla, mutta se ei ole selkeä. Vastuu on jossain muualla.

Lastensuojelulaitoksen työntekijä kaipaisi lailta selkeää turvaa vaativassa työssään, voisiko laki olla jotain sellaista, johon kasvattaja voi tukeutua ongelmallisessa tilanteessa. Selonteossa toivotaan lakia, jossa kielletyt asiat voisi kieltää alaikäisiltä myös käytännössä eikä vain suositella alaikäiselle kielletyn toiminnan lopettamista. Laki käytännössä ja ihanteissa ovat selonteossa kaksi eri asiaa. Käytännössä laki on suositus, "olisi hyvä, jos kaikki lapset lopettaisivat tupakanpolton". Ihanteellinen laki olisi haastateltavalle kuin selkäranka, johon työntekijä voi vaativassa tilanteessa tukeutua. Ongelmaksi selonteossa nousee se, että lastensuojelulaitoksen työn-

tekijään kohdistuu suurempia odotuksia kuin lakiin. Laki on joustava ja tulkinnanvarainen, mutta työntekijän pitäisi olla selkeä ja johdonmukainen ja saada nuori haluamaan muutosta elämäänsä. Kyseessä on valtava odotus, jossa nuoresta kasvaisi lastensuojelulaitoksessa itsettään huolehtiva subjekti. Jos työntekijä ei onnistu tässä subjektin objektivoinnissa, joutuu hän kokemaan moraalista ristiriitaa ja riittämättömyyden tunteita. Selonteon lausahdus *"tää on minusta niinku epäreiluu"* viittaa tähän vaatimaan yhteiskunnalliseen tehtävään. Lastensuojelulaitoksen pitäisi onnistua siinä, mitä perhe ja yhteiskunnalliset ennaltaehkäisevät palvelut eivät ole saaneet tehtyä. Kun *"vastuu on jossain muualla"*, jää mietittäväksi, missä vastuu oikeastaan edes on. Se ei taida olla oikeastaan missään, eikä kenelläkään. Lainsäädännön keinoin on luotu kuva yhteiskunnasta, jossa kansalaiset huolehtivat terveydestään ja lasten etu huomioidaan, mutta käytännössä kukaan ei oikein tiedä, kuka on vastuussa. Jos konfliktia ei saada ratkaistua ja ristiriita johtaa vaikenemiseen, voidaan joutua tilanteeseen, jossa raja muodostuu railoksi, johon vastuu putoaa. Kukaan ei enää kanna nuoren toiminnasta vastuuta.

5 Tupakointiin puuttumisen erilaiset käytännöt ja käytäntöjen päämäärät

5.1 Tupakointiin puuttumisen käytännöt yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisen tason ilmiönä

Aineiston analyysissa on kuvattu sijaishuollon ammattilaisten haastetta kategorisoida tupakoivaa nuorta ja tupakointia ongelmana sekä muodostaa toimintakäytäntöjä, jotka vastaisivat lakien ja ohjeistuksien asettamiin vaateisiin. Aineiston analyysi osoittaa, että sijaishuollon ammattilaiset kategorisoivat tupakoivan nuoren yksilönä, joka tarvitsee kasvatusta, huolenpitoa ja rajoja. Nuori kategorisoituu alaikäisyytensä ja sijoitusprosessin kautta aikuisten vastuulla olevaksi yksilöksi, jolla on vaikeuksia motivoitua lopettamaan tupakanpoltto. Motivaation vähäisyys liittyy aineistossa nuoren käyttäytymisen ongelmiin, persoonallisuuteen, psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen, koti- ja kulttuuritaustaan liittyviin kysymyksiin, nuoren tupakoinnin määrään ja tupakointihistoriaan sekä nuoren kokemuksiin, joita hänellä on syntynyt sijoitusprosessinsa myötä. Yksilöllisyys aineistossa tarkoittaa sitä, että jokainen nuori on erilainen, jonka vuoksi yhtä tapaa kategorisoida tupakoivaa nuorta tai nuorten tupakanpolttoa ei ole.

Lainsäädäntö ja viranomaisohjeistus asettavat vaatimuksia lasten kanssa työskenteleville tahoille ja aineisto osoittaa, että sijaishuollossa on tehty isoja muutoksia tupakkalain muututtua vuonna 2010. Niin kuin nuoret ovat yksilöitä, ovat sitä myös aikuiset, jotka lakeja ja ohjeita tulkitsevat. Sijaishuollossa tapahtuvaan tupakointiin puuttumiseen liittyvässä ohjeistuksessa on erityispiirteensä suuri tulkinnanvaraisuus, joka näkyy myös siinä, minkälaisia käytäntöjä sijaishuollossa on luotu tupakanpolttoon puuttumisessa.

Seuraavaksi esittelen neljä erilaista lastensuojelulaitoksissa toteutettavaa tupakanpolttoon puuttumisen käytäntöä, jotka aineiston analyysissa nousevat esiin. Kaksi ensimmäistä käytäntöä kuvaavat mallia, jossa tupakointia ei estetä. Nämä käytännöt olen nimennyt 1) läpi sormien katsomiseksi, 2) diskreetisti tupakoimiseksi. Kaksi seuraavaa käytäntöä panostavat paljonkin siihen, että nuorilla ei ole tupakoita hallussaan. Ne olen nimennyt 3) tupakka on päihde muiden

päihhteiden joukossa ja 4) väsytystaistelu. Seuraavassa kuvaan näiden toimintakäytäntöjen tyyppillisiä piirteitä.

5.2 Tupakointia katsotaan läpi sormien

Kun tupakointia katsotaan läpi sormien, henkilöstö on niin kuin ei tietäisi nuorten tupakoivan. Nuorilla ei ole tupakkapaikkaa, vaan he käyvät tupakoimassa *”kolmen minuutin lenkeillä”* itse valitsemissaan paikoissa. Tupakoinnista ei puhuta nuorten kanssa, koska sitä ei ikäänkuin tiedetä tapahtuvan. Yleistä tupakkavalistusta toki annetaan ja ilmeiseen, röyhkeään tupakointiin puututaan eri tavoin. Laitoksen säännöt kieltävät tupakoinnin. Ulkopuolisille tahoille voidaan sanoa, että *”olemme tupakoimaton yksikkö”* ja *”meidän nuoret eivät polta”*. Haastateltava kertoo, että: *Kaikki ovat tienneet, että ne käyvät tupakalla, mutta siihen ei ole millään tasolla puututtu.*

K: ku ne meni jonneki piiloon tupakalle ja sitte ku oltiin taajama-alueella, nii rupes tulee sitä, että ne oli kauppojen eessä ja rupes tulee valituksia ja huutelua ja ihmisten säilyttelyä ja varastelu li-sääntty ja ett ku ne sillä samalla, ku ne lähti tupakalle, nii muutaki ilkeyttä

Läpi sormien katsominen voi tarkoittaa sitä, että ollaan kuin ei huomattaisi nuorten tupakointia *”niinku tämmöstä, että sä siinä kahen metrin päässä poltat tupakkaa ja mä en huomaa mitään”*. Läpi sormien katsomisessa on omat moraaliset jännitteensä. Haastateltavat kuvaavat kiusallisia tilanteita, kun nuoret polttavat tupakkaa ringissä ja ohjaaja seisoo vieressä ja on niin kuin ei huomaisikaan. Aikuinen joutuu käsittelemään myös sitä, minkä mallin antaa, kun on niin kuin ei tietäisikään, mitä lapset puuhaavat: *”että mikä se on se kasvatuksellinen viesti lapselle”*.

Ongelmia tulee siinä vaiheessa, jos läpi sormien katsotun tupakoijan vapaa liikkuminen rajoitetaan muusta syystä johtuvan liikkumisvapauden rajoituksen vuoksi. Kun nuori ei pääse vapaasti liikkumaan, ei hän pääse myöskään tupakoimaan. Vaikka liikkumista ei ole rajoitettu tupakoinnin vuoksi, voi nuori kokea, että juuri tupakointia nyt rajoitetaan.

Laitoksen raportointikäytännöissä moraalinen ulottuvuus tulee kirjaimelliseksi. Raportoinnissa läpi sormien katsomisella on omat erityispiirteensä. Laki kieltää lastensuojelulaitoksen tontilla tupakoimisen yksiselitteisesti, joten sellainen tapahtuma on helppo kirjata lapsen päivittäisraporttiin. Kun nuori taas tupakoi laitosalueen ulkopuolella liikutaan *”kotikasvatuksen alueella”*, jossa nuoren tupakointi ei olekaan laissa kiellettyä. Raportoinnissa todetaan tällöin, että nuori

on ulkoilemassa. Raportoinnin epäjohdonmukaisuus osoittaa raportoinnin eettisen merkityksen sijaishuollossa.

Raportointi on valvonnan kohteena olevien, lapsesta kasvatustavastuussa olevien työntekijöiden kuvausta raportoitavasta todellisuudesta ja osaltaan vaikuttaa kasvatustav- ja ohjaussuhteeseen nuoren kanssa. Jos raportoijan pyrkimyksenä on ennen kaikkea osoittaa valvovalle taholle, että henkilöstö on toiminut tehtävässään lakien ja ohjeistusten mukaisesti, vaikuttaa se tapaan, jolla epäselvistä ja hankalista asioista raportoidaan. Mark Hardy (2012) kuvaa asetelmaa managerialismin ongelmana ja tulkitsee sitä myös Foucault'laisesta teoriasta käsin, tapa raportoida on yhteydessä toiminnan arvoihin ja käytäntöihin ja lopulta myös siihen, minkälaisen kuvan sijais- huollon nuoret luovat itsestään ja mahdollisuuksistaan (Hardy 2012, 90–93).

Vanhat työntekijät pystyvät luovimaan moraalinen harmaammalla alueella, mutta uusille tulijoille pitää jollakin tapaa kertoa laitoksen toimintatavoista:

*K: ja kyllähän se on yks sellanen asia, mikä opiskelijalle, ku se tulee taloon, nii aika varhasessa vai-
heessa kerrotaan, että mitenkä raportoidaan*

H: joo

K: että ku tupakoidaan

H: joo... mitenkä se sanotaan sille opiskelijalle?

*K: ...hirveen tapauskohtaisesti, mutta niinhän se menee, että ku oot talon rajojen ulkopuolella, lai-
toksen rajojen ulkopuolella, nii ne ulkoilee ja jos ne kärehtää tupakoinnista talon rajojen sisäpuolel-
la nii sitte ne on tupakoimassa, että se muuttuu se asia siinä*

Sijaishuollossa tukeudutaan lakiin ja ollaan lakihenkisiä, mutta tupakointiin liittyvä lainsäädän-
töön herättää haastateltavissa ristiriitaisia tunteita. Kun tupakointi on laissa kiellettyä ja henki-
löstö noudattaa lain toista kirjainta, eli ei ota tupakoita lapsilta pois, tulee tupakasta tabu. Nuor-
ret polttavat, mutta salaa. Salatupakoitsijaa on hankala tukea lopettamiseen, koska henkilöstö
toimii ikään kuin tupakointia ei tapahtuisi. Haastateltava kokee olevansa selontekovelvollinen,
toimii hän sitten talon linjan mukaisesti eli katsoen tupakointia läpi sormien, tai vastustaen
linjaa eli ottaessaan tupakoinnin puheeksi. Salatupakoinnista on hankala keskustella myös työ-
ryhmän sisällä: ” se oli niinku jonkun yksityinen häpeä, niinku jonkun työntekijän, mutta siitä ei niin-
ku puhuttu silleen”. Selontekovelvollisuutta aiheuttaa henkilöstön jakaantuminen. Jokainen työn-
tekijä yrittää löytää ratkaisua tilanteeseen ja sovittelua omaa ratkaisuaan yhteen muiden kanssa.

Kun suhtautuminen tupakointiin on tilannesidonnaista, ei nuoren tupakointia tai suhdetta tupakkariippuvuuteen johdonmukaisesti kirjata nuoren hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Nuoren tupakointi ”kulkee siinä sivussa”, siihen puututaan sen yhteisöllisesti näkyvien seurausten kautta. Kysymystä nuoren tupakkariippuvuudesta ei nähdä olennaisena, jonka osoittaa se, että tupakointi sallitaan silloin, kun sen voi tehdä huomaamattomasti nuoren vapaan liikkumisen aikana. Tupakointi ei niinkään kategorisoidu terveyden kuin käyttäytymisen kysymykseksi ja sitä kautta kurin ja hallinnan kysymykseksi. Tupakoiva nuori kategorisoituu selkeästi alakäiseksi, joka ei ikänsä puolesta saa polttaa tupakkaa.

Mitä seurauksia sitten on sillä, että tupakointiin suhtaudutaan ilmiönä, jota ”meillä ei ole”. Miten määritellä vallankäytön päämääriä tilanteessa, jossa vallankäyttö on näin epämääräistä, läpi sormien katsomista? Kun ongelma on muotoa ”ei meillä” ja valta on muotoa ”ei ole” tai ”ehkä” voidaan miettiä, onko toiminnassa kyse vallan väistelystä tai vastarinnasta. Lainsäädännön ja Valviran lastensuojelulaitoksille antama ohjeistus tupakointiin puuttumisesta viittaa normalisoivaan hallintaan, jossa ohjaajien tehtävä on tukea nuoria haluamaan irti tupakasta. Jos näin ei kuitenkaan tapahdu, on hyvä miettiä, minkälaisesta vallankäytöstä on kyse. Jos valtaa ei käytä työntekijä, kuka sitä sitten käyttää? Sijoitetut nuoret polttavat tupakkaa, ovatko he sitten vallan käyttäjiä, koska rikkovat normia tupakoimattomuudesta. He eivät tässä mallissa kuitenkaan pääse tupakalle silloin, kun heillä on liikkumisvapauden rajoitus, joka puoltaisi ajatusta, että nuoret eivät selkeästi tässä mallissa ole vallankäyttäjiä. Nuorten tupakointi mahdollistuu nimenomaan sitä kautta, että nuorella on muutenkin mahdollisuus vapaaseen liikkumiseen. Vai onko vallan käyttäjä yhteiskunnallinen taso, joka on asettanut normin, jota sijaishuollon ammattilaiset eivät osaa tai halua noudattaa. Onko tässä kyse institutionaalisesta vallankäytöstä, joka kohdistuu nuorten lailla myös työntekijään. Tavallaan myös työntekijätason toimintaa voi ajatella vastarinnaksi; suostumattomuudeksi noudattaa yhteiskunnallista ohjausta, jota ei pidä tarpeellisenä nuorten kokonaistilanteen kannalta. Läpi sormien katsominen voi tulkita eräänlaiseksi ”yya-sopimukseksi” nuorten ja ohjaajien välillä; Se turvaa molemmille osapuolille kohtuullisen työrauhan (ks. Tourunen 2000, 143).

Johtopäätöstä siitä, mistä läpi sormien katsomisessa on kaiken kaikkiaan kysymys, on hankala tehdä. Tulkinnessa voi auttaa Foucault’n dispositiivin käsitteen hyödyntäminen. Teen oletuksen, että lastensuojelulaitos on nykyaikainen kurivallan dispositiivi, jossa valvovana silmänä (panopticon) toimii tallentava videovalvonta. Lapset tietävät lastensuojelulaitoksen henkilöstön tietävän heidän kielletyn toimintansa, kuten haastatteluaineistossa todetaan: ”sä siinä kahen metrin päässä poltat tupakkaa ja mä en huomaa mitään”. Lastensuojelulaitoksen henkilökunta tie-

tää, että sijoitettujen nuorten tupakanpolton yleisyys on seuranta-, tutkimus- ja tilastotiedon vuoksi valvovilla viranomaisilla hyvin tiedossa. Kielletty toiminta on siis tiedossa. Lastensuojelulaitoksen konteksti on kurivallan mukainen valvottu tila, mutta puuttumiskeinojen pitäisi ohjeistuksen mukaan olla biovallan mukaiset: tukea, kannustaa ja ohjata nuorta luottamuksellisessa ilmapiirissä, jotta tämä haluaisi lopettaa tupakanpolton. Ohjaajat kokevat tekevänsä ohjeistuksen vastaisesti, kun eivät puutu tupakointiin. Toisaalta he eivät kurivallan kontekstissa löydä sopivia biovallan keinoja puuttua tupakointiin. Heidän pitäisi osata liittää yhteen kaksi erilaista vallankäytön dispositiivia, mutta he eivät osaa. Haastatteluaineiston perusteella seurauksena on ristiriitoja niin työyhteisön henkilösuhteissa sekä lasten ja aikuisten välisissä suhteissa kuin myös ongelmia työntekijöiden työssä jaksamisessa.

Jos vallan dispositiivia laajentaa Foucault'a mukaillen yhteiskunnalliselle tasolle, voi pohtia myös markkinaehtoistumisen merkitystä käytäntöön, jossa lapsista lähinnä vastuussa oleva aikuinen katsoo kiellettyä toimintaa läpi sormien: liberalisimin vahva kytkentä taloustieteeseen ja markkinoilla ilmaistuihin totuuksiin, joka saa hallinnan kohteen laskelmoivaan yksilöllisiä ja yhteisöllisiä etujaan (Koivusalo 2015, 81). Kärjistäen kysyn, onko läpi sormien katsomisessa kyse siitä, että sijaishuoltoyksiköiden tulee näyttää toimintansa laadukkaana ja tasokkaana, silloinkin, kun käytännön pulmiin ei löydy eettisesti kestäviä ratkaisuja. Vallankäytön päämääränä onkin se, että sijaishuoltoyksikkö pärjäisi markkinoilla ja olisi omistajilleen suotuisaa toimintaa. Markkinaehtoisen sijaishuollon viitekehyksessä ei olisikaan olennaista kategorisoida tupakoivaa nuorta ja tupakoinnin ongelmaa, vaan kysyä, millä keinoin sijaishuollon toimintayksikkö saadaan näyttämään laadukkaalta lastensuojelutoiminnalta ja sen myötä saadaan rakennettua toiminta liiketaloudellisesti kannattavaksi.

5.3 Tupakoidaan diskreetisti

Kun tupakoidaan diskreetisti, on laitoksen ohjenuorana se, että tupakointi ei saa aiheuttaa laitoksen aikuisille hankaluuksia ja kiusallisia tilanteita. Tupakkakasvatus kategorisoituu kasvatukselliseksi kysymykseksi, tapakasvatukseksi. Tapakasvatuksessa painopiste on, että tupakointi pitää tehdä häveliäästi, toisia ihmisiä ei saa odotuttaa tupakanpolton vuoksi, tupakat pitää saada riittämään, tupakasta ei saa tapella, ympäristöjä ei saa sotkea. Moneen lastensuojelulaitokseen tupakkapaikat jäivät, jotta tupakointi ei vaarantaisi paloturvallisuutta ja aiheuttaisi sotkua ympäristöön. Tupakkapaikka on laitoksen tontin ulkopuolella, jossa nuoret saavat käydä joko yksin tai ryhmässä tupakalla. Tässä käytännössä läpi sormien ei katsota tupakointia vaan

lakia ja tupakointiin suhtaudutaan kuin käytännön sanelemaan pakkoon, että ”voidaan keskittyä tärkeämpiin töihin”. Nuoret pitävät tupakat omassa hallussaan, koska tupakka ei ole lastensuojelulain mukainen päihde, joka kuuluu takavarikoida. Henkilöstö tietää nuorten tupakoivan.

Nuorilta voidaan takavarikoida tupakat, jos he pitävät niitä näkyvillä tai aiheuttavat tupakoinnilla häirintää, tai tupakoivat sisällä. Toimintalinjan perustelu on, että nuoret polttavat kuitenkin ja tällä tavalla henkilöstö pystyy keskittymään tärkeämpiin tehtäviinsä ja myös tukemaan niitä nuoria, jotka haluavat lopettaa tupakanpolton. Perusteena tupakkapaikalle on paloturvallisuus ja ympäristön siisteys. Laitoksen säännöissä ei ole mainittu tupakointia. Ulkopuolisille sanotaan, että *”meidän on mahdotonta valvoa nuorten tupakanpolttoa”*.

Nuori kategorisoituu kasvatusta tarvitseväksi alaikäiseksi, joka itse määrittelee suhteensa tupakkaan ja motivaationsa lopettaa. Nuoria ohjeistetaan polttamaan tupakkansa *”diskreetisti”*, *niin, että siitä ei aiheudu ongelmia aikuisille*. Nuoria muistutetaan siitä, että tupakointi on lain vastaista ja sen vuoksi he eivät saa aiheuttaa kiusallisia tilanteita tupakoimalla, esimerkiksi yhdessä kaupungilla liikuttaessa, tai suhteessa muihin viranomaisiin. Nuoren motivaatio tupakoinnin lopettamiseen liittyy useaan muuhun tupakoivaa nuorta kategorisoivaan piirteeseen. Nuori nähdään psyykkisesti oireilevana ja itseään tupakalla hoitavana, keinottomana ottaa aikuisen tukea vastaan. Nuoren kotitaustan ja vertaisryhmän kulttuuriset piirteet myös tukevat tupakointia. Tupakkariippuvuutta ei painoteta merkittävänä kategoriapiirteenä. Tässä mallissa sijaishuollon ammattilainen kokee, että nuori asettaa tupakointiin paljon erityisiä merkityksiä, jotka ovat suhteessa hänen identiteettiinsä ja turvallisuudentunteeseensa ja tupakoinnin rajaaminen vaatisi kurivallan käyttöä ja yksilön vapauden rajoittamista tavalla, joka voisi olla nuoren psyykkisen voinnin kannalta vahingollista.

Yhteistä kahdelle ensimmäiselle mallille on, että tupakoinnin sallivaa linjaa joudutaan perustelemaan eri tahoille, kuten vanhemmille. Jos vanhemmat eivät hyväksy tupakointia, he voivat pitää välinpitämättömyytensä siitä, että lapsilta ei oteta tupakoita pois. Laitos perustelee linjansa:

K: ett ei nää oo meidän lapsia, vanhemmat saa toki ottaa pois.

H: joo

K: vanhemmat sitä toki ihmetteli, ett miks niitä ei saa ottaa, hehän muutenki ajattelee, että nuorten taskuja saisi kaivella

Kun lapset siirtyvät laitoksesta toiseen, hämmentää niin lapsia kuin heidän vanhempiaankin eri laitosten erilaiset toimintatavat ja lain tulkinnot:

K: on, että mitä tää oikein tarkoittaa, (naurahdus), ett ilmeisesti monet paikat tarkistaa

H: y"

K: myöskin vaikka nuori on ollu avohuollon sijoituksessa

H: kyllä

K: ett se on ollu ihan niinku vaan rutiinitoimenpide, ett aina katotaan

Moraalisena erottautumisen keinona salliva laitos voi korostaa sitä, että se ei lainvastaisesti kaivele nuorten taskuja niin kuin jotkut muut laitokset tekevät. Salliva tupakkalinja kategorisoi-tuu selonteissa inhimilliseksi ja lapsen yksityisyyttä kunnioittavaksi kasvatukselliseksi lähes-tymistavaksi ja lakia tulkitaan yksilön oikeuksien näkökulmasta. Haastateltavat myös korosta-vat, että tiukka tupakointiin puuttuminen vaatisi kohtuuttoman paljon kasvatuksellista huo-miota suhteessa nuoren kokonaistilanteeseen. Toisaalta lakien tulkinta aiheuttaa kuitenkin mo-raalista ristiriitaa ja keskustelua työyhteisön sisällä ja suhteessa nuoriin. Selontekovelvollisuutta aiheuttaa laitosalueen ulkopuolella oleva tupakkapaikka sekä suhde joihinkin tupakointiin ehdottoman kielteisesti suhtautuviin lääkäreihin tai sosiaalityöntekijöihin ja vanhempiin. Myös henkilöstön sisällä työntekijät kiistelevät linjavalinnasta keskenään. Jotkut painottavat nuoren psyykkisiä pulmia ja keinottomuutta perusteluna tupakoinnin sallimiselle ja toiset painottavat nuoren tarvetta saada rajoja kasvulleen. Haastateltavat eivät puutu tupakointiin, mutta tiedos-tavat toimivansa laittomasti ja ammattietiikan kannalta ristiriitaisesti. He pohtivat aiheutta-maansa moraalista paheksuntaa sekä joutumista tämän vuoksi leimatuiksi välinpitämättömiksi kasvattajiksi.

5.4 Tupakkaan suhtaudutaan kuin muihinkin päihteisiin

Kun tupakoihin suhtaudutaan kuin muihinkin päihteisiin, ne takavarikoidaan ja niistä saate-taan tehdä myös lastensuojelulain mukainen rajoituspäätös. Ulkopuolisille voidaan sanoa, että laitoksessa noudatetaan Turun hallinto-oikeuden päätöstä. Laitoksen säännöt kieltävät tupa-koinnin. Koska tupakointi tulkitaan sääntörikkomuksena, voi siitä seurata isojamin seuraamuk-sia esimerkiksi kotiloman menetys. Kotiloman menetyksen perusteena on, että nuoren pitää vielä harjoitella laitoksessa sääntöjen noudattamista ennen kuin on valmis lomille. Tupakoinnis-

ta voi seurata myös kielto osallistua koulun kerhoihin tai muuhun harrastustoimintaan. Joskus tupakoinnista kiinnijäämisestä voi seurata myös kielto mennä kouluun, mutta tämä kuvataan aineistossa poikkeukselliseksi käytännöksi, jota ei paljon käytetä (koska se on lainvastaista).

Vallankäytön keinojen ja päämäärien analyysin näkökulmasta tämä malli näyttää varsin selkeältä. Nuori on sijoitettuna kurivallan kontekstiin, jossa hänelle opetetaan syy- ja seuraussuhteisesti kuinka sääntöjen mukaan toimitaan. Nuori kategorisoituu rajoja tarvitseväksi ja huonosti käyttäytyväksi alaikäiseksi, toiminnan päämääränä on hänen toimintansa normalisointi ja yhteiskuntaan sopeuttaminen. Sijaishuoltoyksikön toiminta kategorisoituu huolenpidoksi ja kasvatukseksi. Toiminta yksikön sisäisessä tarkastelussa näyttää selkeältä. Nuoren heikko motivaatio todetaan olosuhteisiin liittyvänä kysymyksenä, kuten nuoren kotikulttuuriin ja laitostautaan liittyvänä piirteenä. Riippuvuuden pohdinta ei nouse haastattelussa esille.

Ongelmat asettuvat yhteiskunnallisen tarkastelun tasolle. Haastateltava on selontekovelvollinen siitä, miksi noudattaa Turun hallinto-oikeuden päätöstä eikä Valviran ohjetta, joka kuitenkin kumonnut Turun hallinto-oikeuden päätöksen. Haastateltavan kanta tähän onkin, että nuorten on hyvä tehdä kanteluita ja asia olisi hyvä viedä oikeuteenkin, jotta laissa oleva epäkohta saataisiin korjattua ja saataisiin asiaan parempi johdonmukaisuus. Toinen ongelma on kulttuurisella tasolla. Kurivaltaa toteuttava yksikkö joutuu ristiriitaan muun yhteiskunnan kanssa, jossa niin nuoret kuin aikuisetkin polttelevat tupakkaa: *”kaikkialla muualla on osoitettu tupakointiin paikat paitsi sijaishuollossa”*. Yksikkö pyrkii toimimaan eturintamassa tupakoimattoman Suomen puolesta, mutta jää tavallaan sotimaan yksin. Tavoite on selvä, mutta keinot ovat *”tulevan lain mukaisia”*. Nuoren tupakointi on todettu laittomaksi, mutta lakeja muutoinkin uhmaavien nuorten kanssa työskentelevällä laitoksella ei ole lain turvaamia keinoja estää nuorten tupakointia. Sijaishuollon ammattilainen kategorisoi itsensä pikemminkin lain hengen kuin lain kirjaimen noudattajaksi.

5.5 Tupakointiin puuttuminen väsytystaisteluna

Kun tupakointiin puuttumista kuvataan väsytystaisteluna, suhtaudutaan tupakoihin jyrkän kielteisesti, mutta tupakkaa ei tulkita lastensuojelulain tarkoittamaksi päihteeksi, eikä sitä oteta nuorelta vastoin nuoren tahtoa, vaan toimitaan *”niin, että nuori itse antaa tupakat pois”*. Tämä voi tarkoittaa *”väsytystaistelua”*, eli parinkin tunnin mittaista keskustelua. Keskustelu päättyy siihen, että nuori itse haluaa antaa tupakat pois. Keskusteluun liittyy motivointia, kannustamista terveisiin elämäntapoihin ja tukemista elämään sillä tavalla, että elämä lähtee parempaan suun-

taan. Laitoksen säännöt kieltävät tupakoinnin ja se perustellaan tupakoinnin terveyshaitoilla ja sillä, että tupakka on kielletty alle 18-vuotiailla. Väsytystaisteluun voi liittyä kysymys nuoren painostamisesta ja haastattelussa tulee esiin myös herkkyyttä sen suhteen, onko kyseessä kuitenkin päihteen takavarikointi vai nuoren vapaaehtoinen tupakan luovuttaminen.

Seuraava haastattelu kuvaa kategorisointitilannetta, jossa haastattelija yrittää selvittää, onko kyseessä tupakan haltuunotto päihteenä vai nuoren oma halu antaa tupakka pois:

K1: tässä laitoksen sisäisessä järjestyksessä se olis paljon selkeempi, että vois nää päihteet kerätä pois, että näinhän tehdään ja saa ottaa, mutta jos se valitustielle menee ja sitte siellä kuitenkin on jo jossain päätös, että niitä ei kuitenkaan sais ottaa pois. Se on sitten niin ristiriidassa sen toiminta – (naurahtaa)

H: (naurahtaa)

K2: nii mä oon siinä samaa mieltä

H: niin siis ymmärsinkö oikein, että te ootte nyt ottanu ne pois, mutta –

K3: me ollaan saatu ne pois, me ollaan pyydetty ne pois

H: ok

K2: me ollaan toimittu vahvasti päihteettömyystavoitteella ja minua ja meitä varmaan kaikkia ärsyttää, jos siitä sitten tuomitukse tulee, mutta (naurahtaa) tavoite on niin ylevä, että siihen tarviis selkeemmät keinot kyllä ihan

H: joo

K2: selvästi, että tässä käytäntöarjessa kyllä niinku kompastuu ihan kaikkiin, jos siitä niin niin kovin vaikeeta tulee, tai jos antaa itselleen pelon hallita tai

Haastateltavat luovat selontekoa toimintakäytännöstä, jossa etusijalla on lapsen terveys ja aikuinen toimii lapsesta huolta pitävän aikuisen tehtävässä. Nuori kategorisoituu alaikäiseksi, joka kotitaustansa vuoksi tarvitsee erityisen paljon huolenpitoa sijaishuollon ammattilaisilta. Sijaishuollon ammattilainen kategorisoi itsensä huoltajan roolia täydentäväksi vastuulliseksi kasvattajaksi. Haastattelijan kysymykset saavat kuitenkin tunnelman muuttumaan kiusaantuneeksi. Haastateltava kokee olevansa selontekovelvollinen lakiin liittyvästä ristiriidasta, joka toimintaan liittyy. Haastateltavan kysymys ”siis ymmärsinkö oikein, että te ootte ottanu ne pois” on hankala. Toimiiko tupakat pois ottava sijaishuollon ammattilainen lain mukaisesti vai lain vastaisesti on kysymys, johon oikeaa vastausta ei loppujen lopuksi voi tietää, ennen kuin joku on tehnyt kantelun ja valvontaviranomaisen ratkaisu on saatu.

Kuten laitoksessa, jossa tupakkaan suhtaudutaan kuin muihinkin päihteisiin, myös tässä haastateltava haluaa kategorisoida itsensä lain hengen edustajaksi. Haastattelija naurahtaa myös, pyrkimyksenään keventää tunnelmaa. Haluan kuitenkin haastattelijana selvittää, mitä haastateltavat ajattelevat, ja pyrin naurahduksen keinoin ilmentämään, etten ole heitä tuomitsemassa. Nauru on pyrkimys luoda yhteyttä moraalisesti ristiriitaisen asian käsittelyssä. Kuitenkin koen haastattelijana tärkeänä vielä varmentaa, otetaanko niitä tupakoita sitten pois vai ei, koska siihen ei oikein saa selvää vastausta. Se on kysymys, joka kaikissa aineiston haastatteluissa vaatii tarkempia kysymyksiä, koska tulkinnanvaraisuutta on paljon ja asiasta puhutaan loivasti. Tarkentava kysymys *”ymmärsinkö oikein”* saa vastauksen, *me ollaan saatu ne pois*. Ja toisen haastateltavan vahvistuksen, *meidä varmaan kaikkia ärsyttää*; kuin haastattelija olisi syyttämässä haastateltavia laittomuudesta. Haastateltava K2 toteaa naurahduksen kera, että vaikka ohjeistukset ovatkin monimutkaiset on tavoite kuitenkin ylevä, lasten terveys ja tupakoimattomuus sekä lakien noudattaminen. Haastatteluasetelma kuvastaa aiheen moraalista jännitettä ja lain tulkinnan vaikeutta.

Kaksi jälkimmäistä käytäntöä, suhtautuminen tupakkaan kuin muihinkin päihteisiin ja väsyttystaistelu, ovat molemmat jyrkän kielteisiä suhteessa tupakointiin. Näissä käytännöissä salliva suhtautuminen tupakointiin kategorisoituu edesvastuuttomaksi kasvatustyöksi:

K3: ja mä nimenomaan, kun puhutaan sijaishuollosta, nii minusta on edesvastuutonta lastensuojelua, että lastensuojelunuori saa olla sijaishuollossa paikassa, jossa hän saa tehdä laittomuuksia

K4: joo

K1: nii

K3: kyllä mä näkisin, että tää yhteiskunta, joka käyttää varoja nuorten kasvattamiseen, nii niitä pitäis käyttää sitte niin, että niitä tehdään lakien ja asetusten mukaisesti

Tupakointi on lainvastaista ja epäterveellistä, jonka vuoksi huolenpidon kohteeksi kategorisoidusta lapsesta vastuussa olevan aikuisen on *”hyvä olla jopa ylittunnollinen”* tupakkakasvatuksessaan. Tupakoinnin tiukka valvonta kategorisoituu johdonmukaisuudeksi. Nuori kategorisoi tuu huonosti käyttäytyväksi ja rajoja tarvitseväksi. Toisaalta myös psyykkisten ongelmien kategorisoiduessa nuoren pääasialliseksi problematiikaksi voi tiukka tupakkalinja kategorisoida nuoren tarpeita vastaavaksi, sillä nuori saa tässä mallia siihen, että päihde ei ole keino hoitaa psyykettä. Vallankäytön tavoitteena on saada nuori ymmärtämään, kuinka tärkeitä on pitää huolta itsestään. Keinona on sitkeä, johdonmukainen perustelu, jota voisi kuvailla kurivallan ja biovallan keinojen yhteensulauttamiseksi.

5.6 Yhteenveto neljästä eri tupakanpoltoon puuttumisen käytännöstä

Yllä kuvatut neljä erilaista käytäntöä ovat karkeita kuvauksia eri toimintatavoista, joilla lastensuojelulaitoksissa puututaan nuorten tupakointiin. Kaikki tämän tutkimuksen haastateltavat kertovat, että oman laitoksen henkilöstössä erilaiset työntekijät toimivat kukin omalla tyyllillään tupakka-asiassa. Koska selkeitä ohjeita eikä käytäntöä ohjaavia lakeja ole, jää vastuu käytännössä nuoren kohtaavalle työntekijälle. Haastateltavat kertovat, että jokainen työntekijä omalla harkinnallaan ratkaisee tilanteet niin kuin parhaaksi kokee.

Neljästä erilaisesta käytännöstä voi löytää yhtymäkohtia Sarvantin (1997) esittelemään neljään erilaiseen tapaan suhtautua huumeekysymykseen. Sarvanti (1997, 143 ja 242) on todennut, että huumeekysymykseen suhtaudutaan pääsääntöisesti seuraavilla tavoilla:

- 1) Deontologisen teorian mukaan katsotaan, että huumeiden käyttö on väärin. Tällöin on johdonmukaista kieltää huumeidenkäyttö ja valvoa sitä mahdollisimman tehokkaasti. Vaikka kieltö ei näyttäisi toimivan, tulisi se ylläpitää, koska teko ei muutu sinänsä oikeaksi, vaikka useat tekisivät sitä. (deontologisen teorian mukaan voisi myös ajatella täysin päinvastain, jolloin huumeiden käyttö olisi täysin oikein)
- 2) Klassisen utilitaristisen teorian mukaan huumeiden käyttöön otetaan kantaa lähinnä siitä näkökulmasta, johtuuko sen käytöstä tai kieltämisestä yhteiskunnalle haittaa. Käytön oikeutusta tarkasteltaisiin yhteiskunnan kannalta.
- 3) Liberaalin preferenssi- tai tarvepohjainen utilitarismi antaa yksilölle oikeuksia, joiden pohjalta huumeiden käyttöä ei yleensä voitaisi kieltää.
- 4) Hobbesin luonnontilassa ei ole yhteiskuntasopimusta ja vallitsee jatkuva epävarmuus siitä, hyökkääkö joku kimppuusi vai kannattaisiko itse hyökätä. Ihmiset saavat tehdä mitä hyvänsä, jos siihen kykenevät. Heikommat mukautuvat.

Kun tupakanpoltoa katsotaan läpi sormien, voidaan tilannetta rinnastaa luonnontilaan. Yhteistä sopimusta tai pelisääntöjä ei ole. Tupakoinnin seuraukset riippuvat yksilöstä ja tilanteesta. Sääntöjä, joissa kuitenkin kielletään tupakointi, voidaan noudattaa tai olla noudattamatta. Kun tupakoidaan diskreetisti, voi sitä perustella niin yhteisön edulla kuin nuoren yksilön vapaudellakin. Yhteisön kannalta voi tuntua perustellulta, että paloturvallisuus säilyy ja voidaan keskittyä ohjaajien tärkeämmäksi määrittelemiin kysymyksiin. Tässä voidaan puhua klassisen utilitarismin näkökulmasta. Liberaalista preferenssi- tai tarvepohjaisesta utilitarismista voidaan pu-

hua, kun pohditaan nuoren isoja ongelmia ja kyvyttömyyttä hankalassa elämäntilanteessaan luopua tupakoinnista. Nuori nähdään kykeneväksi ja osalliseksi päättämään tupakanpoltoaan. Kun tupakointiin suhtaudutaan kuten muihinkin päihteisiin tai kun käydään väsytystais-telua, voidaan puhua deontologisen teorian mukaan toimimisesta. Tupakointi on ehdottoman kiellettyä ja tupakointia vastaan tehdään töitä kaikin käytettävissä olevin keinoin. Kun vertaa tupakanpoltoon puuttumisen käytäntöjä tapoihin, joilla Sarvannin jaottelussa suhtaudutaan huumeekysymykseen, tuo se perspektiiviä siihen, kuinka monimutkaista lopultakin on suhtautua yksilön vapauden rajoittamiseen lastensuojelulaitoksessa, vaikka kysymyksessä olisi laissa kiellettyyn toimintaan puuttuminen. Samassa sijaishuoltoyksikössä voi toimia koulutettuja ja korkealla ammattietiikalla toimivia kokeneita ammatti-ihmisiä, joilla on täysin vastakkaisia periaatteellisia näkökantoja niin lain tulkinnasta kuin kasvatuksen perustehtävän ymmärtämisestä.

Kun sijaishuoltoyksikön henkilöstö suhtautuu hyvin eri tavoilla tupakointiin ei yhteisten linjojen löytäminen ole helppoa: *sitt se kiristää niinku aikuisten välejä. Mun mielestä se on yks suurimpia konfliktin aiheita täällä.* Suhtautuminen tupakkaan päihteenä virittää työyhteisökonflikteja. Kamppailua käydään siitä, noudatetaanko tupakointiin puuttumisasiassa riittävästi tupakkalakea, lastensuojelulaitoksen sääntöjä ja yhdessä sovittuja käytäntöjä (ks. Tourunen 2000, 215). Omaa tai jonkun muun poikkeavaa suhtautumistapaa selitetään esimerkiksi sillä, että eri tavoin suhtautuvat kuuluvat eri ikäryhmiin (iäkkäämmät työntekijät ovat tottuneita aiempiin väljempiin tupakkalakeihin eivätkä pysy muutoksen tahdissa). Perustelu voi olla työntekijän omassa tupakointihistoriassa (kun itsellä on tupakkariippuvuus, tietää, miten vaikeata on olla polttamatta). Koulutustausta voidaan nähdä erottelevana tekijänä (hoitotyöntekijät lähestyvät pehmeämmin kuin kasvattajat). Jotkut haastateltavat näkevät työmotivaation merkityksen isona, koska tupakointiin puuttuminen on varsin työlästä (kun on niin raskasta tää työ muutenkin, niin joskus tuntuu, että jotkut ei enää jaksa välittää vaan sitten itsekin polttelevat vaan). Myöntäntunto nuorta kohtaan voi selittää puuttumattomuutta (siinäkö mä päpätän tupakoista, kun toinen on niin ahdistunut ja tarvii hermosauhut), tai tiukkaa puuttumista voidaan selittää korkealla ammattitaidolla ja työmenetelmien hallinnalla (meidän pitää käyttää uusia työmenetelmiä, että osataan auttaa nuorta käsittelemään tunteitaan muutenkin kuin vetämällä jotain päihdettä).

Kaiken kaikkiaan haastateltavat pitävät tupakkaa isona kysymyksenä sijaishuollossa. Jollain tavalla tupakka näkyy laitoksen arjessa jatkuvasti, olivat laitoksen käytännöt mitkä hyvänsä. Haastateltavat kertovat esimerkiksi, että *tupakka on koko ajan tapetilla, sillä on työllistävä vaikutus,*

tupakoita takavarikoidaan päivittäin samoilta nuorilta. Sijaishuollon arjessa näkyy, että Suomesta on päätetty tehdä tupakaton, ei esimerkiksi alkoholiton tai huumeeton. Ohjeistus ohjaa toimintaa puuttumaan erityisesti tupakkaan: joskus tuntuu, että jos nuorten problematiikka liittyy päihteisiin, nii totta kai se tupakka osaltaan liittyy päihteisiin (naurahdus), mutta että yleistettynä, jos vaikka päih-teistä puhumiseen käytettäs yhtä paljon aikaa. Naurahduksessa näkyy aineiston läpi kulkeva ristiriita. Tupakka tiedostetaan nuorille laittomaksi päihteeksi, mutta toisaalta monella sijaishuollon nuorilla on monenlaisia isoja ongelmia, kuten huumeiden käyttöä ja rikollisuutta. Kokonaiselämäntilanteen tukeminen on myös tasapainoilua sen kanssa mihin kiinnitetään huomiota ja mihin ei, sillä kaikkea ei ehdi. Toisaalta tupakkaan liittyvän nollatoleranssin voi myös katsoa tukevan muitakin elämäalueita: "että kun puututaan tupakkaan, niin puututaan siihen isompaan pahaan, ett silleen siihen tupakointiin puuttuminen ei oo turhaa, kun on pakko puuttuu myös niihin liitännäisongelmiin". Tämä kommentti liittyy tupakan osaksi nuoren ongelmien kokonaisuutta; jos nuori tupakoi, siihen liittyy aina myös jotain muuta ongelmaa". Sanana aina on tutkijan näkökulmasta katsoen painokas ja herättelevä. Tupakka kategorisoituu haastateltavan puheessa osaksi nuoren ongelmavyöhytää. Tupakan kategorisointi on muuttunut voimakkaasti Suomessa viimeisten vuosikymmenien aikana. Tupakointi on sosiaalinen ongelma, joka liittyy sosiaalisten ongelmien kasaantumiseen ja huono-osaisuuden riskiin.

Tupakkalaki luo joka tapauksessa sellaisen reunaehdon tupakanpoltoon puuttumisessa, jota yhdessäkään haastattelussa ei kiistetä: Eräs haastateltava toteaa, että *"minusta on edesvastuutonta lastensuojelua, että lastensuojelunuori saa olla sijaishuollossa paikassa, jossa hän saa tehdä laittomuuksia että se on laitonta ja nuorilla ei pitäis olla sitä hallussa"*. Ja vaikka sijoituspaikka sallisikin tupakanpolton, luo se joka tapauksessa suhdettaan siihen, että sallii laittomuuden. Henkilöstön välisissä suhteissa tupakka aiheuttaa jatkuvaa keskustelua ja ristiriitaisuuttakin. Koska lait ja viranomaisohjeistukset eivät yllä arjen tasolle, joutuvat työntekijät muodostamaan omaa kantaansa suhteessa itseensä, työyhteisöönsä, nuoriin ja nuoren verkostoon sekä ympäröivään yhteiskuntaan. Tupakoinnin sallivassa ympäristössä työntekijä työstää omaa suhdettaan lakiin ja käsittelee häpeäntunteitaan suhteessa omaan moraalittomaksikin kokemaansa toimintaan. Jos ympäristö on tupakoinnin salliva, mutta haastateltava suhtautuu tupakointiin kielteisesti, kokee haastateltava kasvattajana keinottomuutta ja tyytymättömyyttä: *nykyinen kasvatus, jossa ei puututa tupakanpoltoon tuntuu välinpitämättömältä*. On sijaishuoltoyksikön toimintatapa minkälainen vaan, aiheutuu jossain suhteessa jännitteitä ja haastateltavat toteavat, että *epämääräisyys kuormittaa ja aiheuttaa ristiriitoja henkilöstön välillä*.

Haastateltavat kokevat merkittävänä työssäjaksamista ja työmotivaatiota tukevana tekijänä, jos työyhteisössä löydetään yhteinen kanta ja yhteiset linjat tupakanpolttoon puuttumisessa. Yhdessä haastattelussa tupakanpolttoon puuttuminen näyttäytyy huomattavasti pienempänä ongelmana kuin muissa haastatteluissa. Tässä haastattelussa haastateltava toteaa, että *yksikössä pitää olla ihan kaikilla se tahto puuttuu siihen napakasti siihen tupakointiin. Jos työyhteisössä pääsis vallalle tämmöset toisenlaiset puheet, eli mitä riskejä on puuttuu ja mitä ongelmia meillä alkaa tulla tästä puuttumisesta, niin sen jälkeen se kasvatus mun mielestä sitte muissaki asioissa on tietysti vaikeata.* Tupakanpolttoon puuttuminen kategorisoituu tässä johdonmukaiseksi aikuisjohtoiseksi kasvatukseksi, jossa lapsella on turvalliset rajat. Haastateltava kertoo tulkitsevänsä lakia *ihan maalaisjärjen kautta. Se Valviran ohjeiden noudattaminen ei mahdollista kaikkea sellaista kasvatuksellista toimintaa.*

Haastattelujen kuvaukset moraalisisista ristiriidoista ja jännitteistä, naurahdukset, kiusaantumiset ja puolustavat, syyttävät sekä oikeuttavat selonteot saavat ajattelemaan, että olisi syytä selkiyttää sijaishuoltoa koskevaa lainsäädäntöä. Kuten yksi haastateltavista toteaaakin, tilanne tuntuu epäreilulta sijaishuollon ammattilaista kohtaan. Laki, joka kieltää nuoren tupakanpolton, mutta ei anna sijaishuollon työntekijöille keinoja ottaa tupakointituotteita, on hankala ja kaataa vastuun työntekijän niskaan. Eräässä haastattelussa tupakointiin puuttumisen ohjeistus rinnastetaan laitoksesta karanteeniin huostaan otetun nuoren kiinniottoon liittyvään ohjeistukseen:

K1: nää säännökset ei oo johdonmukasia, että esimerkiks tää karkumatalla olevan nuoren kiinniottaminen. Laitoksella ei oo kiinniotto-oikeutta laitosalueen ulkopuolella, vaan täytyy sitten tuolla kaupungilla rinnalla juosten taivutella nuori palaamaan yksikköön

K2: nii

K1: mutta siitä huolimatta laitoksella on huolenpitovelvollisuus

K2: nii

K1: että ihan oikeesti et saa pysäyttää kiinni ja ottaa sitä lasta autoon ja sanoa, että mennään sinne, minne sinä nyt tällä hetkellä kuulut. Että on ihan käsittämätön ristiriita tuossakin

K2: nii

K1: että tää tupakka ei oo niinku ainoa tämmönen kummallinen kuvio.

Haastattelukatkelmassa kiteytyy haastattelussa esiin nouseva ristiriita: sijaishuollolle on annettu tehtävä huolehtia lapsesta, jonka kodin olosuhteita ei ole katsottu riittäviksi turvaamaan

lapsen kasvua ja kehitystä. Sijaishuollon ammattilaisten pitäisi osata ja kyetä suostuttelemaan tämä lapsi hoitoonsa, jos lapsi vaikka karkaa yksiköstä omille teilleen. Lastensuojelulaitoksen työntekijä ei ole viranomainen, eikä hänellä ole oikeutta ottaa lasta kiinni eikä edes oikeutta pyytää poliisilta virka-apua, vaan virka-apupyynnön voi tehdä virassa oleva sosiaalityöntekijä. Lastensuojelulaitoksen työntekijän tehtäväksi tulee saada lapsi *haluamaan sijoituspaikkaan paluuta*. Asetelma vaatii paljon niin lapselta, joka on otettu kodistaan huostaan kuin myös työntekijöiltä, jotka ovat lapsesta nyt vastuussa.

Sijaishuollon ammattilainen, lähikasvattaja lastensuojelulaitoksessa, on vastuussa siitä, että sijoitettu nuori saa kasvuun puitteet, jossa on luottamuksellinen ja turvallinen ilmapiiri ja nuoren toimintaan tarvittaessa puututaan välittävällä ja kiintymystä ilmaisevalla tavalla. Sijaishuollon työntekijän tulee luoda lapselle tarvittaessa korvaava kiintymyssuhde, mutta toimia aina ammatillisesti. Hänen ei kuitenkaan tule ottaa liikaa vanhemman roolia eikä liiallisesti ottaa kantaa lapsen tarpeisiin tai etuun, joka on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä (ks. Hollin & Larkin 2011, 2204).

Suomalaista sijaishuoltojärjestelmää on rakennettu vastaamaan niiden lasten tarpeisiin, jotka eivät voi asua biologisessa perheessään joko kasvuolosuhteidensa tai oman käytöksensä vuoksi. Analysoitaessa tupakanpoltoon puuttumisen käytäntöjä sijaishuollossa näyttää lapsesta huolenpidon kokonaisuus hämmäntävältä. Aina ei saa selvää siitä, kuka suojelee ja ketä. Sijaishuollon ammattilaisten haastatteluissa sijoitettu nuori kategorisoituu alaikäiseksi, joka tarvitsee huolenpitoa, kasvatusta tai rajoihin asettamista. Ongelmaksi tupakanpoltoon puuttumisessa ei analyysin pohjalta kuitenkaan muodostu nuoreen liittyvät ominaisuudet tai nuoren ongelmallinen toiminta, vaan ne käytännöt, joilla yhteiskunta vastaa nuoren tarpeisiin. Sijaishuollon ammattilaisille on annettu tehtäväksi toimeenpanna tupakkalakia, joka kieltää, mutta ei rajoita sekä lastensuojelulakia, joka suojelee, mutta ei estä. Lopputuloksena asetelmassa on moraalinen ristiriita ja lain yli käveleminen, jota sijaishuollon työntekijä potee ja tekee, ratkoo hän asian kuinka päin vaan. Työntekijät valvovat itseään, kinastelevat keskenään ja vertailevat toimintaansa toisiin laitoksiin. Viranomainen valvoo laitosten toimintakäytäntöjä ja moittii huomatesaan laittomuuksia. Sijoitettu nuori on tässä järjestelmässä ikään kuin uhri, jota suojellaan sijaishuollon toimintakäytännöiltä.

Erilaiset tavat suhtautua tupakanpoltoon kietoutuvat lastensuojelulaitoksissa toisiinsa. Käytäntöjä on lukuisia ja niille kaikille löytyy perustelu lapsen edun tavoittelun pyrkimyksestä. Eriteltäessä erilaisia puuttumisen käytäntöjä ei voi sanoa, että jossakin käytännössä täysin sivuutet-

taisiin lapsen tarpeet ja asetettaisiin yhteisön etu lapsen edun edelle tai jossain käytännössä painottuisi yksinomaan kuripolitiikka tai toisessa käytännössä nuoren toimijuuden vahvistaminen erityisen vahvasti korostuisi. Aineisto osoittaa, että hyvin monenlaisilla käytännön keinoilla voidaan pyrkiä samaan tavoitteeseen, mutta toisaalta myös hyvin erilaisiin käytäntöihin voi sisältyä samankaltaisia riskejä yksilön itsemääräämisoikeuden tai toimijuuden näkökulmasta katsoen.

Palataan dispositiivin ajatukseen, josta aikoinaan lähti tutkijan tiedonintressini, kun aloin tehdä tätä tutkimusta. Minkälaista valtaa käytetään suomalaisessa yhteiskunnassa 2010-luvulla puuttuttaessa alaikäisten tupakointiin tavoitteena tupakoimaton Suomi vuonna 2030? Miten sijoitetujen nuorten tupakoinnin rajoittamisen kysymys liittyy yhteiskunnassa lehtien palstoja ja nettisivustoja myöten käytävään keskusteluun rajattomista lapsista ja tolkuttomista vanhemmista, jotka sysäävät kasvatusvastuunsa yhteiskunnalle. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella kuva keinottomasta ja moraalista ristiriitaa potevasta sijaishuollon ammattilaisesta lähestyy monessa suhteessa kyvyttömäksi ja moraalittomaksi luonnehdittua biologista vanhempaa. Sijaishuollon ammattilaiset toivoisivat selkeyttä ja apua ylemmältä taholta, yhteiskunnallisista normeista ja ohjeista. Voisi ajatella, että sitä toivovat myös vanhemmat, joiden sanotaan sysäävän liikaa kasvatusvastuusta opettajille ja muille viranomaisille.

Sen sijaan, että kategorisaisin tutkijana vanhempien ja sijaishuollon ammattilaisten käyttäytymisen kyvyttömyydeksi, tulkitsen sitä kasvatukseen liittyvän vallankäytön dispositiivina, jossa kukaan ei oikein ota enää selvää, missä kurivalta loppuu ja missä biovalta alkaa. Tämä kuvastuu kotikasvatuksessa, jota ohjeistaa huoli niin vanhempien liiallisesta kurin käytöstä kuin täydellisestä kyvyttömyydestä asettaa lapsilleen rajoja. Tämä kuvastuu myös ihanteellisessa lastensuojelun lainsäädännössä, jossa ”sijoitettuja lapsia tuetaan huolehtimaan itsestään luottamuksellisessa ilmapiirissä”, vaikka he olisivat konkreettisesti hengenvaarassa oman tai toisten väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Tai täysin päinvastaisessa hengessä laaditussa koulun lainsäädännössä, jossa tavallisessa perusopetuksessa olevalta oppilaalta ”poistetaan opetusta haittaava tavara tarvittaessa voimakeinoja käyttäen”.

Lasten ja nuorten hoitoa, huolenpitoa ja kasvatusta koskeva yhteiskunnallinen ohjaus on varsin ristiriitaista ja omiaan tuottamaan niin koti- kuin ammattikasvattajienkin keskuudessa moraalista hämmennystä ja ristiriitoja aikuisten välille. Yhteenvedoa erilaisten tupakanpolttoon puuttumisen mallien päämääristä ja vallankäytön keinoista, saati siitä, miten nuori on näissä mal- leissa kategorisoitunut, on haastavaa tehdä. Erilaisia kysymyksiä nousee ilmaan, kuten onko

vahingollisempaa kuri vai kurin puute, hallinta vai hallinnan puute. Johtopäätös kuitenkin on, että sijaishuollosta löytyy kuitenkin nuorten omia vapauden katvealueita, joille ammatillinen henkilöstö ei astu. Nuorten kasvun tarpeiden kannalta tämä voidaan nähdä positiivisena asiana. Nuorilla on myös omaa tilaa kasvaa, vaikka he olisivatkin tiukan yhteiskunnallisen kontrollin kohteena.

Tutkimuskysymys ja tutkimusmenetelmän käyttö myös ohjaavat tutkijan ajattelua ja johtopäätösten tekoa. Voi kysyä, tuleeko tutkimuksen johtopäätöksistä turhankin kriittisiä, kun kysymyksenasettelua ohjaa ongelmakohtien etsiminen. Jos näkökulma painottuisi tutkimuksen alusta alkaen siihen, mitä haastateltavat näkevät nykyisen lainsäädännön vahvuuksina ja menestyvien työyhteisöjen, motivoituneiden työntekijöiden sekä tupakkariippuvuudesta irrottautuvien nuorten voimavaroina, olisivat tutkimuksen johtopäätökset todennäköisesti myös erilaisia. Tämän vuoksi tarvitaankin erilaisia tutkimuksia, joissa kysymyksenasettelu ja menetelmät ovat erityyppisiä.

Yksilön vapautta kunnioittavaa lainsäädäntöä, jossa nuoren tupakointiin puuttumisen keinot jäävät käytännön tason harkittaviksi, voi tulkita pyrkimykseksi irrottautua yhtenäiskulttuurista, jossa ylhäältä käsin sanellaan, kuinka ruohonjuuritasolla pitää toimia. Voimme nähdä positiivisena sen, että lainsäätäjä ei yksityiskohtaisesti ohjeista käytännön toimijaa, vaan ikään kuin antaa koulutetulle ja kokeneelle työntekijälle harkintavaltaa ongelmatilanteissa. Tämän tutkimuksen johtopäätöksenä laki muodostuu ongelmalliseksi, kun arki, jota lainsäätäjä on pyrkinyt lakikeinoin turvaamaan, ei vastaakaan samaa kuvaa arjesta kuin sijaishuollossa tosielämässä eletty arki. Lain säätäjän toivoma yksilön kasvukertomus osaksi yhteisöä jää käytännössä tapahtumatta.

Stenson (1997) kuvaa tutkimusartikkelissaan sosiaalityön ihanneasiakasta ja vihamielistä asiakasta. Ihanneasiakas ottaa tuen ja ohjeet vastaan ja pyrkii muuttamaan toimintaansa yhteisön normien mukaiseksi. Asiakas ja sosiaalityöntekijä ovat osallisina diskurssissa, jossa tasavertaisuuteen pyrkivä kansalaisten dialogi ja normalisoivat tavoitteet sulautuvat. Asiakas kehittelee aktiivisesti ja luovasti kasvattavan diskurssin teemoja yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa. (Stenson 1997, 188–193.) Tässä tutkimuksessa nousee esiin kasvattajan keinottomuus, kun nuorella ei ole motivaatiota, kun nuori ei ota tukea vastaan eikä lähde mukaan pyrkimykseen keskustella tupakoinnista luottamuksellisessa ilmapiirissä. Nuoren yhteistyökykyyn tai yhteistyöhaluun liittyvä kysymys on jossain määrin tyypillinenkin piirre sijaishuollon kentässä, mutta nousee tupakanpolttoasiassa konkreettiseksi koska tupakanpoltoon puuttumisen ohjeistukses-

sa korostuu olennaisena aikuisen kyky luoda luottamukselliset ja turvalliset puitteet nuoren kanssa tehtävälle yhteistyölle.

Sijaishuoltoyksikkö tuottaa kansalaisuutta, tukee, ylläpitää ja tarvittaessa rajoittaa sopusoinnussa tai lain sallimassa konfliktissa (ks. Stenson 1997, 193). Nuoren kasvusta sijaishuoltoyksikköön kohdistuvassa ohjeistuksessa voi puhua biovallan termein yksilönä, joka etsii subjektiuttaan luottamuksellisessa ympäristössä, mutta työntekijästä puhutaan kuin vanginvartijasta panopticonissa (Foucault 1980, 266). Siltä varalta, että nuori ei lähde yhteistyöhön, häntä tarkkaillaan ja seurataan, valmiina rankaisemaan tarvittaessa. Nuorelta kysytään, mitä haluat ja miten voimme auttaa sinua, mutta nuoren kieltäytyessä tavoittelemasta hyvää vointia, tiukennetaan kuria. Sopimiseen ja yhteistyöhön kietoutuu pakottamisen potentiaali (Helen 2011, 170).

Jatkuvan näkemisen mahdollistama ”panoptinen dispositiivi”, (Foucault 1980, 266), toteutuu lastensuojelulaitoksissa laajalti (ks. Karnik 2001, 754–758). Lastensuojelulaitoksen tiloja valvotaan tallentavalla videovalvonnalla turvallisuuden näkökulman vuoksi, oli sitten kyse hoidollisesti tai kasvatuksellisesti toimintaansa kategorisoivasta laitoksesta. Sijoitetut nuoret ovat sijaishuollossa hyvin vahvasti valvottuja ja tarkkailtuja. Tupakoiva tai tupakoita toiselta nuorelta varastava nuori voi jäädä kiinni videotallenteiden avulla. Seuraukset kielletystä toiminnasta on helpompi langettaa, kun tallenne toimii todistusaineistona. Sen sijaan on vähemmän selvää, minkälaista ennaltaehkäisevää ja tukea antavaa merkitystä tallennelaitteilla on erityisesti nuorten kasvun ja kehityksen näkökulmasta. Videovalvonta institutionaalisen kasvatuksen käytänteenä on esimerkki hanakasti hyödynnetyistä hallinnan käytännöistä (Hänninen 2011, 392), jotka laki sallii, mutta joiden vaikutuksesta lapsen hyvinvointiin on niukasti olemassa tutkimustietoa.

Biovallan dispositiiviin rakennetussa Suomalaisen tupakoimattomuuden edistämisen mallissa tavoitteena on, että nuoret haluavat itse lopettaa tupakoinnin, mutta tämä halu on kaukana jämäkän ja johdonmukaisen sijaishuoltotoimijan arjesta, jolle nuori voi kategorisoida vastakainasettelua hakevaksi ja kykenemättömäksi tukeutumaan apua tarjoavaan aikuiseen. Biovallan käytänteiden rakentaminen selkeään kurivallan kontekstiin näyttää kovin hankalalta ja ristiriitaiselta. Se herättää myös kysymyksen sijaishuollon huolenpitotehtävän ristiriitaisuudesta. Onko lapsen edun mukaista, että hänen arvioidaan tarvitsevan erittäin tiukkoja rajoja hyvän kasvunsa ja kehityksensä tueksi ja saman aikaisesti hänelle tarjotaan tukikeinoja, jotka edellyttävät kykyä myönteiseen yhteistyöhön aikuisen kanssa. Tässä vaaditaan nuorelta melko paljon joustamisen ja mukautumisen taitoja.

Myös sijaishuollon ammattilaisten tehtävä näyttäytyy kovin haasteelliselta, vaikka kontrollipoliitikalle ominaisen tuen ja kurin kaksossidoksen voikin katsoa jo olevan sosiaalityön ydinosaamista. Kokeneita ja työstään aidosti kiinnostuneita sijaishuollon ammattilaisia vaivaa moraalinen ristiriita ja uupumus heidän sovittaessaan yhteen lakeja ja ohjeita sekä omia ja työyhteisön muiden jäsenten käsityksiä eettisesti kestävästä kasvatustehtävästä. Lain tulkintaan ja toteutukseen liittyy vahva moraalinen painolasti, joka kohdistuu lapsen kasvatuksessa vastuussa olevaan sijaishuollon ammattilaiseen, jonka odotetaan onnistuvan tehtävässään. Haastateltavat puhuvat yksinäisyyden, turhautumisen, avuttomuuden ja kyynistymisen tunteista, jotka heitä seuraavat tupakanpolttoon puuttumistilanteissa tai puuttumatta jättämisessä. Tämä ei ole tarkoituksenmukaista, sillä juuri henkilöstön kyky tukea nuorta hyvään käytökseen, kannustaa onnistumisissa, olla empaattinen, saavutettavissa oleva, luotettava ja kestävä ovat edellytyksiä sijaishuollon onnistumiselle (Kendrick 2015, 538). Jos haastavasti käyttäytyvän tai vaikeasti oireilevan nuoren kasvatustyössä ei ole nähtävissä yhteen soviteltavaa ratkaisua tuki- ja kontrollikeinojen välillä, voi siitä seurata myös se, että nuori jää kokonaan laadukkaiksi profiloituvien palvelujen ulkopuolelle (ks. Hämäläinen & Salo 2011, 321). Asiakkaaksi ei haluta nuorta, jonka kanssa ei lain mukaisesti pystytä toimimaan.

6 Tutkimuksen johtopäätökset ja suositukset jatkotoimenpiteistä

Sosiaalityön tutkimuksessa tärkeä kiinnostuksen kohde on asiakkaan kokemus. Sijaishuollon kontekstissa on kiinnostavaa, kuinka nuori kokee häneen kohdistuvat toimet ja minkälainen subjekti hänestä sijaishuollossa kasvaa. Kiinnostavaa on myös, kuinka sijoitetun nuoren vanhemmat kokevat tulleen kohdatuiksi ja kohdelluiksi sijaishuollon piirissä. Tämän tutkimuksen näkökulma on selvittää sijaishuoltoyksikössä työskentelevien henkilöiden toimintaa ja käsityksiä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia, että lapsi on oikeanlaisessa sijoituspaikassa ja saa siellä tarpeitansa vastaavaa hoitoa ja kasvatusta yhtälailla, kuten sosiaalityöntekijä huolehtii siitä, että lapsen yhteydenpito lähiverkostonsa kanssa vastaa lapsen etua. Arvioinnin kohteena on lain mukaisesti niin lapsi, hänen läheisensä kuin myös sijaishuoltoyksikkö. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä käyttää arviointivaltaa ja valvoo lapsen edun toteutumista. On tärkeätä, että sosiaalityöntekijän tukena on tutkimustietoa kaikkien asiaan liittyvien tahojen näkökulmista.

Tässä tutkimuksessa on todettu, että tupakanpolttoon puuttumistilanne on äärimmäisen ladattu erilaisilla tunteilla, odotuksilla ja käsityksillä. Tutkimuksen myötä syntyy käsitys, että tupakanpolttoon puuttumisen käytännön toteutus erityisesti psyykkisesti tai käytöksellään vaikeasti oireilevien nuorten kohdalla on nykyisen lain ja ohjeistuksen mukaisesti mahdotonta. Sijaishuollon ammattilaiset on jätetty melko yksin tilanteeseen, joka ulkopuolelta käsin on helppo ohjeistaa ja jossa sivusta katsoen on helppo nähdä puutteita ja suoranaisia laittomuuksia.

Tämä tutkimus vahvistaa aiemmassa kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa esiin tullutta tietoa, että nykyinen lapsen etua korostava ja lapsen kuulemista, huolenpitoa, hoivaa ja tarpeita painottava lainsäädäntö ei onnistu antamaan ohjeita ja tukea siihen, kuinka laadukasta sijaishuoltoa käytännössä toteutetaan lapsen arjen tasolla (ks. Jakobsen 2010, 218). Lain henki ohjaa luottamukselliseen ilmapiiriin ja lasten hyvinvoinnin tukemiseen, mutta käytännössä sijaishuollon ammattilainen jää keinottomaksi tämän toteuttamisessa, kun puhutaan lapsen tupakointiin puuttumisesta. Siitä voi myös seurata vahinkoa lapsen kasvulle ja kehitykselle, jos toiminnan laadukkuuden arvioinnissa liiaksi painotetaan lakien noudattamista ja huomiotta jää lain ulko-

puolelle jäävä arki, joka voi olla isossa ristiriidassa lain alkuperäisen tavoitteen, lapsen edun toteutumisen kanssa.

Arjen työntekijöiden esiin nostamat ongelmat käytännöissä on viisasta ottaa huomioon yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tupakoimattomuuden tavoitteen edistämisen keinot on mietittävä toteuttamiskelpoisiksi kaikkien nuorten hyvinvointia ajatellen. Sijaishuollon arkeen kohdistuvat yhteiskunnallisen muutoksen vaatimukset eivät voi olla niin kunnianhimoisia, että työntekijät tai nuoret eivät niistä käytännössä suoriudu (ks. Tourunen 2000, 243). Tämä johtaa suosittelemaan, että erityisen tuen tarpeessa olevien nuorten tupakan polttoon puuttumiseen liittyvät lait ja ohjeet otetaan pikaisesti uuteen tarkasteluun ja selvitetään tarkemmin, minkälaisia edellytyksiä arjen käytänteillä on olla johdonmukaisia suhteessa lainsäädäntöön.

Sijaishuollon ammattilaisten haastattelujen kautta nousee esiin erityisesti neljä ryhmää erilaisia nuoria, joiden tupakointiin puuttumisen keinot on syytä asettaa huolellisen tarkastelun kohteeksi: psyykkisesti hauraat nuoret, jotka liittyvät tupakointivälineisiinsä erityisiä merkityksiä ja ovat herkillä kaiken yksityisyyteensä kajoamisen suhteen; rajattomat ja auktoriteettivastaiset nuoret, jotka kokevat että heillä ei ole mitään menetettävää ja kaikki keinot ovat heille sallittuja omien tarpeiden täyttämiseksi; tupakointiin voimakkaasti riippuvaiset nuoret, joilla tupakoinnin lopettaminen ei ole kiinni vain omasta halusta tai asenteesta, vaan lisäksi tarvitaan työkaluja riippuvuuden hallintaan; nuoret, joiden kotikulttuurissa tupakointi on yhtä luonnollista ja tavallista kuin mikä hyvänsä muu perheen arkinen toiminta. Näissä kaikissa ryhmissä nuoret kokevat tupakointiinsa puuttumisen väkivaltana. Kun nuori on sijoitettu kotinsa ulkopuolelle, vieraiden ihmisten armoille, ei ole sosiaalialan ammattieettisten periaatteiden mukaista tietoisesti ylläpitää käytäntöjä, jotka herättävät autettavassa käsityksen väkivallasta. Se voi vahvistaa nuoren marginalisoitumista ja asettumista asemaan, jossa hän ei ole rakentamassa oman elämänsä subjektiutta vaan jää objektiksi, joka toimii varoittavana esimerkkinä niin sanotuille kunnollisille ja normaaleille nuorille.

Tutkimuksen johtopäätöksenä voi todeta, että nykykäytännöissä sijaishuollon ammattilaiset kokevat syviä eettisiä ristiriitoja ja moraalista jännitettä pyrkiessään toteuttamaan lakeja ja ohjeita ja neuvottelemaan niistä muiden nuorista vastuussa olevien aikuisten kanssa. Tutkimus osoittaa, että se, miten työntekijä kategorisoi nuoren, vaikuttaa hänen valitsemiinsa käytäntöihin. Kun nuori kategorisoituu psyykkisen oireilunsa kautta, valitsee työntekijä erilaisia toimintakäytäntöjä kuin nuoren kategorisoituessa auktoriteettivastaiseksi. Jos nuoren nähdään tarvit-

sevan rajoja, toimii työntekijä eri tavalla kuin nuoren kategorisoituessa huolenpitoa tai hoitoa tarvitseväksi.

Työntekijän itseensä kohdistamat kategoriat kuten lakihenkinen, terveysintoilija, johdonmukainen tai empaattinen voivat vaikuttaa siihen, minkälaisia käytäntöjä he valitsevat puuttuessaan tositilanteissa tupakanpoltoon. Sekin vaikuttaa, minkälaisiin auktoriteetteihin työntekijä vetoaa päätöksiä tehdessään tai minkälaisessa verkostossa kyseinen sijaishuoltoyksikkö toimii. Jos esimerkiksi nuoren hoitava psykiatri suosittelee lempeää suhtautumista nuoren tupakointiin, on työntekijän helpompi ohittaa tupakkalaki ja perustella toimintaansa lastensuojelulain mukaisesti lapsen edun tulkinnalla. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli nuorten tupakanpoltoon puuttumisessa jää haastatteluaineistossa vähäiseksi. Eräs haastateltava arvelee, että sosiaalityöntekijät valitsevat samanhenkisiä laitoksia kuin itse ovat. Jos sijaishuoltoyksikön linja ei sosiaalityöntekijää miellytä, ei sinne sijoiteta lapsia. Sosiaalihuollon ammattilaisina sosiaalityöntekijöillä on myös vastuunsa siinä, että he raportoivat esimiehilleen epäkohdista, joita näkevät sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksien toteutumisessa. Sijaishuollon ammattilaiset punnitsevat nykykäytännössä arvojaan ja asettavat niitä järjestykseen pyrkiessään parhaaseen mahdolliseen toimintakäytäntöön. Pahimmillaan voi kuitenkin käydä niin, että arvojärjestystä ei löydy ja valinta jää tekemättä. Syntyy railo, johon vastuu nuoresta putoaa. Kukaan ei enää oikein tiedä, mitä nuori oikeasti tekee eikä kukaan ota nuoresta vastuuta.

Muodostettaessa ohjeistusta tupakanpoltoon puuttumisessa on huomioitava nuorten erilaisuus ja erilaiset tarpeet sekä vaihtelevat kokonaistilanteet, joissa turvaudutaan lastensuojelun sijaishuoltoon. Sosiaalityön ammatillisuus on vahvasti kokonaisvaltaista. Myös sosiaalityön toimintaa ohjaavassa lainsäädännössä ja viranomaisohjauksessa on huomioitava kokonaisvaltaisuus. Nuorten tupakanpoltoon puuttumiskäytäntöjen tukena olevassa ohjauksessa tulee näkyä niin psykiatrinen erityisosaaminen, kasvatuksellinen ja pedagoginen erityisosaaminen kuin ymmärrys erilaisista sosiaalisista ja kulttuurisista kysymyksistä, jotka vaikuttavat sijoitetun nuoren kasvuun ja kehitykseen.

Ohjeistuksia noudattavat laitokset ovat eri tavoin profiloituneita erilaisten nuorten tarpeille. Myös ohjeistuksissa tulee näkyä, että on erilaista tukea tupakattomuuteen aikuiseen lähtökohdaisesti luottavaa nuorta kuin nuorta, joka on tottunut turvautumaan vaikeissa tilanteissaan ihmisen sijaan erilaisiin aineisiin kuten päihteisiin. Ohjeistuksissa tulee myös huomioida nuoren erilaiset psyykkiset ja auktoriteettien kohtaamiseen liittyvät vaikeudet. Erityisen tärkeitä on yhteiskunnallinen johdonmukaisuus, jossa sijaishuollon nuoriin kohdistuva toiminta on linjassa

esimerkiksi opetushallinnon toiminnan kanssa. Marginalisoitumisen vaarassa olevien nuorten etujen mukaista ei ole, että perusopetuksessa tapahtuvaan tupakanpolttoon puuttumisen ohjaus perustuu erilaisille arvoille ja käsityksille lapsen ja aikuisen välisestä suhteesta kuin sijaishuollon toiminnan ohjaus. Yhteiskunnassa tulee olla johdonmukainen käsitys alaikäisille tarjottavan tuen ja kurinpidon keinoista, jotta lapset voivat luontevasti siirtyä ikäryhmälleen tarkoitettuista instituutioista toiseen ja aikuiset toteuttaa huolenpidon, kasvatuksen ja hoidon tehtäviään hyvässä yhteistyössä keskenään.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että yksilön identiteettiin ja kulttuuriin puuttuvan lainsäädännön muuttaminen, olkoonkin kyseessä terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, on sen kaltaista identiteettipoliittikkaa, joka edellyttää vahvaa moniäänisyyden ja dialogisuuden ylläpitoa kaikissa toimintakäytännöissä (ks. Salo 2011, 294). Päihdepolitiikassa valtion tulee huolehtia siitä, että kaikki kansalaisten mielipiteenmuodostuksen kannalta relevantit tahot voivat tuoda itseään julki myös käytännössä (ks. Sarvanti 1997, 237). Lapsen kuuleminen ja osallisuus ei voi tarkoittaa vain sitä, että hän on saanut sanoa mielipiteensä, vaan sen tulee tarkoittaa myös aitoa vuorovaikutuksellista keskustelua. Itsenäistyminen ja vastuullisuuteen kasvaminen (Lastensuojelulain 4.2 §) edellyttävät mahdollisuutta vaikuttaa omassa asiassa. Aikuinen kuitenkin kantaa vastuun. Sinänsä ajatuksensa ja toimintansa hyvin perustelevalle alaikäiselle ei voida antaa oikeutta vapaasti käyttää päihteitä (Niemi 2011, 169–197).

Sosiaalityöllä on aina poliittinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuutensa. Yksilötason auttaminen vaatii väistämättä tuekseen yhteiskuntapolitiikkaa, joka purkaa syrjiviä rakenteita ja rakentaa kansalaisdemokratiaa. Yhteiskunta on järjestettävä sillä tavoin, että kansalaisilla on motiivisia toimia tavalla, joka on sopusoinnussa yhteiskunnan perusperiaatteiden kanssa (Sarvanti 1997, 245). Rakenteellinen sosiaalityö on olennainen osa toimivaa lastensuojelutyötä. Sosiaalityöllä on oltava aikaa, halua ja mahdollisuuksia puuttua institutionaalisiin epäkohtiin, jotka vaikeuttavat nuoren kasvua. Lapsen etua sijaishuollossa valvova sosiaalityöntekijä on tärkeässä roolissa tuodessaan esiin epäkohtia, joita lakien noudattamiseen liittyvät hankaluudet voivat aiheuttaa sijoitetulle nuorelle. Nykytilanteessa sijaishuollon ammattilaiset kertovat kokemuksestaan, että ovat jääneet yksin ratkomaan lain ja käytännön yhtensovittamisen vaikeutta. Heidän kuvauksistaan nousee esille myös kuva nuoresta, joka on jäänyt yksin tupakkariippuvuutensa tai muu- toin ongelmallisen tupakanpolttonsa kanssa. Yksin tekemisen ja yksin pärjäämisen sijaan tarvitaan lisää yhteistä keskustelua, yhteisiä linjoja ja yhteisiä tavoitteita.

Lähteet

Alhanen, Kai 2014. Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelun uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. THL. Tampere: Suomen yliopistopaino oy.

Alhanen, Kai 2007. Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Aluehallintovirasto 2014. Etelä-Suomen aluehallintovirasto selvitti kunnallisten lastensuojeluyksiköiden toimintaa. Tiedotteet 2014. Saatavissa www.avi.fi (luettu 1.10.2015)

Antikainen, Mari 2007. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto

Aro-Salonen, Maija 2014. Normaaliala nuoren elämää. Lapsen etu pitkäaikaisen sijaishuollon tavoitteina ja ratkaisuna. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto. Saatavissa www.sosnet.fi. (luettu 21.5.2016)

Aula, Maria-Kaisa 2014. Eriarvoistuva lapsuus. Teoksessa Eriarvoistuva lapsuus – Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutun vuosikirja 2014. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:3. Helsinki: Aksidenssi oy, 141-149.

Caswell, D. & Eskelinen, L. & Olesen, SP 2010. Client contribution in negotiations on employability – categories revised? International Journal Of Social Welfare 19(3), 330-338.

Dylan, Ray 2013. "Se joka todella haluaa" Toimijuuden rakentuminen suomalaisissa tupakoinnin lopettamisen itseapuoppaissa. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta. Saatavissa www.helda.helsinki.fi. (luettu 27.3.2016)

Elämäntapamuutoksen ohjaus tupakasta vieroituksessa. Käypä hoito-suositus Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä, Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Helsinki 2011. Saatavissa www.kaypahoito.fi. (luettu 22.5.2016)

Eräranta, Kirsi & Autio, Minna 2008. Johdanto: polarisaatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteisiinä. Teoksessa Autio, Minna & Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot –vuosikirja 2008. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 84 Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 38 Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes). Helsinki: Hakapaino Oy, 8-16.

Foucault, Michel 2010a. Seksuaalisuuden historia. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel 2010b. Turvallisuus, alue, väestö. Helsinki: Tutkijaliitto

Foucault, Michel 2005. Tiedon arkeologia. Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel 1980. Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2010. From welfare to illfare: public concern for Finnish childhood. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.) Social Work and Child welfare politics through Nordic lenses. Great Britain, Bristol: The Policy Press, 47-64.

Forsberg, Hannele 2012. Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Hannele Fosberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino. 7-24.

Granfelt, Riitta. 2013. Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä – kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 219-243.

Hardy, M. 2012. Shift Recording in Residential Child Care. Ethics and Social Welfare. Britain, Oxford: Routledge 6(1), 88-96.

Harrikari, Timo 2011. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden pahoinvointi eduskuntaesitysten valossa vuosina 1970-2006. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Jyväskylä: Vastapaino, 319-349.

Harrikari, Timo 2008. Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Heloma, Antero & Helakorpi, Satu & Danielsson, Petri & Vartiainen, Erkki & Puska, Pekka 2012. Suomen tupakkapolitiikka – ja lainsäädäntö – kehitys vuodesta 1976 nykypäivään. Teoksessa Heloma, Antero & Ollila, Hanna & Danielsson, Petri & Sandström, Patrick & Vakkuri, Johanna (toim.) Kohti savutonta Suomea. Tupakoinnin ja tupakkapolitiikan muutokset. THL Teema 16. Tampere: Tampereen yliopistopaino oy, 24-35.

Hennum, Nicole 2011. Controlling children's lives: covert messages in child protection service reports. Child and Family Social Work. Britain, Oxford: Blackwell Publishing Ltd 16(3), 336-344.

Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö Tarja 2014. Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. Janus (3)2014. Tampere: Tammerprint Oy, 288-298.

Helén, Ilpo & Hämäläinen, Pertti & Metteri, Anna 2011. Komplekseja ja katkoksia –Psykiatrian hajaantuminen suomalaiseen sosiaalivaltioon. Teoksessa Helén, Ilpo (toim.) Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Bookwell oy, 11-69.

Hiilamo, Heikki 2009. What could explain the dramatic rise in out-of-home placement in Finland in the 1990s and early 2000s? Children and Youth Services Review 31(2), 177-184.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004, 10. painos. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, Susanna 2011. Ratsauksia ja kusitestejä. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Jyväskylä: Vastapaino, 243-278.

Hollin, Gregory & Larkin, Michael 2011. The language and policy of care and parenting: Understanding the uncertainty about key players' roles in foster care provision. *Children and Youth Services review*. Elsevier 3, 2198-2206.

Hämäläinen, Pertti & Salo, Markku 2011. Mielenterveyspolitiikan umpikujat ja mahdollisuudet Suomessa –keskustelut elokuussa 2009. Teoksessa Helén, Ilpo (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Jyväskylä: Bookwell oy, 303-329.

Hänninen, Sakari 2011. Epilogi: Vapauden ja kontrollin kaksoissidos. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Jyväskylä: Vastapaino, 391-403.

Jakobsen, Turf Böcker 2010. "What troubled Children Need" Construction of Everyday Life in Residential Care. *Children & Society* Volume 24 (2010). London: National Children's Bureau ja Wiley-Blackwell, 215-226.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 1995. Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy, 9-31.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012. Esipuhe ja lukuohje. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 9-16.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012. Katégoria-analyysin juuret. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 17-44.

Jokinen, Arja 2012. Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 227-266.

Juhila, Kirsi 2009. Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Juva: PS-kustannus, 47-66.

Juhila, Kirsi 2012. Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 131-174

Juvonen, Tarja 2015. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuoren toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 165. Helsinki: Unigrafia

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari & Gissler, Mika & Meriläinen, Jouni & Siimes, Martti A. 2006. Maternal smoking behaviour, background and neonatal health in Finnish children subsequently placed in foster care. *Child Abuse & Neglect*. Elsevier Ltd 30(9), 1037-1047.

Kansainvälinen sosiaalityön määritelmä (IFSW2000). Saatavissa www.talentia.fi (luettu 28.5.2016)

Karnik, Niranjana S. 2001. Between Victim and Victimizer: The Narrow Corporeal Path of Being a Foster Child. *Children and Youth Services Review*. USA: Elsevier 23 (9/10), 743-759.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2009. Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Juva: PS-kustannus, 131-160.

Katainen, Anu 2011. Tupakka, luokka ja terveystietämisen ongelma. Helsinki: Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:2.

Kekoni, Taru 2007. Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen: Kannabisaktivistien näkökulma. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja 2008. Erityinen huolenpito koulukodeissa. Stakesin raportti 36/2008. Helsinki: STAKES.

Kendrick, Andrew 2015. Residential Child Care. Teoksessa James D. Wright (toim.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Elsevier 2.nd edition, 20. 534-539.

Kinni, Riitta-Liisa 2014. Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen. Kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto

Kinnunen, Jaana M & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Ollila, Hanna & Rimpelä, Arja 2015. Nuorten terveystapatutkimus 2015. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015: 31. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. ISSN 2242-0037 (verkkopainos)

Kitinoja, Manu 2005. Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Helsinki: STAKES.

Koivusalo, Markku 2015. Dispositiivi. Teoksessa Eriksson, Kai (toim.) *Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa*. Tallinna: Gaudeamus, 64-85.

Koivusalo, Markku 2012. Kokemuksen politiikka. Michel Foucault'n ajattelujärjestelmä. Helsinki: Tutkijaliitto.

Koskiahho, Briitta 2008. Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa. Tampere: Vastapaino

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka – aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laakso, Riitta 2013. Mistä koti huostaanotetulle lapselle. Kunnallisanalan kehittämissäätöön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Sastamala: Vammalan kirjapaino oy.

Laakso, Riitta 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä. Tampere: University Press, Acta Universitatis Tamperensis; 1444.

Lapinleimu, Henna 2015. Miten markkinoistuminen lävistää lastensuojelua. Sosiaalityöntekijöiden arkikokemuksia tavoittamassa. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto. Saatavissa www.tampub.uta. (luettu 19.5.2016)

Lastensuojelu 2012. Tilastoraportti 30/2013, Suomen virallinen tilasto, Lastensuojelu. THL. Saatavissa www.julkari.fi (luettu 25.11.2013)

Lastensuojelu 2014. Tilastoraportti 25/2015, Suomen virallinen tilasto, Lastensuojelu. THL. Saatavissa www.julkari.fi. (luettu 20.3.2016)

Lastensuojelun käsikirja. THL. Saatavissa www.THL.fi/web/1-kasikirja. (luettu 1.10.2015)

Levin, Claes 2012. Den tunna hinnan mellan omsorg och grymhet – Barnvården som social institution. Socialhögskolan, Lunds universitet. Lund: Workin-paper serien nro 5. Saatavissa <https://lup.lub.lu.se>. (luettu 28.5.2016)

Levin, Claes 2004. Nuorisokodit Ruotsissa. Teoksessa Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43. Helsinki: Hakapaino oy, 263-290.

Little, Michael & Kohm, Amelia & Thompson, Ronald 2005. The Impact of Residential Placement on Child Development: Research and Policy Implications. International Journal of Social Welfare 14(3), 200-209.

McCabe, Scott & Stokoe, Elisabeth H. 2004. Place and Identity in Tourists' accounts. Annals of tourism Research, 31(3), 601-622.

Nevalainen, Susanna & Ollila, Hanna. 2015. Lasten ja nuorten tupakoimattomuuden edistäminen – kansallisen strategian arviointi. THL – raportti 7/2015. Oulu: Juvenes Print –Suomen yliopistopaino.

Newell, Christopher & Wareing, David 2005. Common sense and the doing of supported care: a Case Study. Journal of Intellectual & Developmental Disability, 30 (2), 104-114.

Niemi, Petteri 2011. Minä itse ja sen määrittäminen. Teoksessa Haaki, Raili & Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 169-197.

Nikander, Pirjo 2010. Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa: Ruusu-vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 242-268.

Norlamo-Saramäki, Tuija 2009. Asiakaslähtöisyyden ristiaallokossa. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopiston sosiaalityön laitos. Saatavissa <http://www.sosnet.fi/>. (luettu 17.4.2016)

Nurmela, Anna 2013. Elämää sääntöviidakossa. Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajaamisesta. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa [tam-pub.uta.fi](http://pub.uta.fi). (luettu 17.4.2016)

Ollila, Hanna & Broms, Ulla & Laatikainen, Tiina & Patja, Kristiina 2008. Nuoret ja tupakoinnin lopettaminen. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B. 37/2008.

Pajulammi, Henna 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum

Parton, Nigel 2006. Safeguarding Childhood: Early Intervention and Surveillance in a Late Modern Society. Great Britain, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Payne, Malcolm 2005. Modern Social Work Theory. third edition. USA, New York: Palgrave Macmillan.

Pekkarinen, Elina 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus – asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/NuorisotutkimusseuraVerkkajulkaisuja 51. Saatavissa www.nuorisotutkimusseura.fi. (luettu 28.5.2016)

Pekkarinen, Elina 2010. Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Raportti No. 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Perttula, Rauno 2015. Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pösö, Tarja 2004. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Raportti No. 133. Helsinki: STAKES.

Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru 2004. Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni Taru (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43. Helsinki: Hakapaino oy, 5-18.

Pösö, Tarja 2010. Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. Janus 18 (4). Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys ry , 324–336.

Raunio, Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Reinikainen, Sarianna 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ruusuvuori, Johanna 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 424-431.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2009. Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Jyväskylä: Vastapaino, 9-21.

- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2009. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Jyväskylä: Vastapaino, 22-56.
- Räty, Tapio 2015. Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing oy.
- Saari, Juho 2015. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Saastamoinen, Kati 2010. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Salo, Markku 2011. Mielenterveyskuntoutujien yhteiskunnallinen asema. Teoksessa Helén, Ilpo (toim.) Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Bookwell oy, 259-302.
- Salomon, Merja 2014. Aika hukassa. Lastensuojelun asiakasnuorten arkirytmien ongelmia. Helsinki: Books on Demand GmbH.
- Sarvanti, Tapani 1997. Huumepolitiikka ja oikeudenmukaisuus. Stakes. Tutkimuksia 83. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.
- Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina 2011. Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Jyväskylä: Vastapaino, 11-29.
- Savuton suomi 2030 -hanke. Saatavissa www.savutonsuomi.fi (luettu 1.10.2015)
- Skehill, Caroline 2004. History of the Present of Child Protection and Welfare Social Work in Ireland. New York: The Edwin Mellen Press.
- Sihto, Marita 2011. Sosiaalinen vai terveydellinen – yhteistä näkökulmaa etsimässä. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: THL, 261-283.
- Sinkkonen, Hanna-Maija 2004. Koulukodin vaihtoehtona kotikoulu. Teoksessa Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43. Helsinki: Hakapaino oy, 119-148.
- Spector, Malcolm & Kitsuse, John I. 1977. Constructing Social Problems. Cummings, CA: Menlo Park.
- Stenson, Kevin 1997. Sosiaalityön haastattelu ja hallinnointi, suullisen ja kirjallisen muodon dialektiikka. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus, 168-196.
- Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele 2013. Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 78(6), 661-669.
- Tarvainen, Merja & Kekoni, Taru 2015. Erityistä huolenpitoa Lastensuojelun erityisen huolenpidon käsite ja käytäntö hoivatutkimuksen kentällä. Yhteiskuntapolitiikka 80(2). THL.

Tourunen, Jouni 2000. Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakes tutkimuksia 112. Saarijärvi: Gummerrus kirjapaino oy.

Tupakkatilasto 2014. THL. Saatavissa www.julkari.fi (luettu 13.3.2016)

Tupakkariippuvuus ja tupakasta vieroitus. Käypä hoito–suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä, Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Helsinki 2012. Saatavissa www.kaypahoito.fi. (luettu 15.4.2016)

Turbin, Mark & Jessor, Richar & Costa, Frances 2000. Adolescent Cigarette Smoking: Health-Related Behavior or Normative Transgression? Prevention Science, Vol. 1, No. 3. San Fransisco, USA: the Society for Prevention Research, 115-124.

Törrönen, Maritta 1999. Lasten arki laitoksessa - Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Töttö, Pertti. 2000. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. Saatavissa www.unicef.fi (luettu 1.10.2015)

Valvira 2010a: Tupakkalain muutos lastensuojelulaitoksissa. Ohje viranomaisille 6/2010. Annettu 14.12.2010. Ei saatavissa www.valvira.fi.

Valvira 2010b: Tupakkalain muutokset oppilaitoksen näkökulmasta. Ohje 16/2010. Dnro 8131/11.02.04.01.03/2010. Saatavissa www.valvira.fi. (luettu 1.10.2015)

Valvira 2012a: Tupakkalain muutos lastensuojelulaitoksissa. Ohje viranomaisille. 7: 2012. Dnro 7454/05.00.00.01/2012. Korvaa ohjeen 6/2010. Saatavissa www.valvira.fi. (luettu 1.10.2015)

Valvira 2012b: Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014. Valvontaohjelmia 4:2012. Helsinki ISSN 2242-2587. Saatavissa www.valvira.fi (luettu 10.10.2015)

Valvira 2013: Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1:2013. Helsinki 2013 ISSN 1799-7860. Saatavissa www.valvira.fi (luettu 10.10.2015)

Valvira 2014: Tupakkatuotteet ja tupakointi oppilaitoksen näkökulmasta. Ohje 14/2014. Dnro 9223/06.10.06.00/2014. Saatavissa www.valvira.fi (luettu 10.10.2015)

Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana 2012. "Suojele unelmia, vaali toivoa" – Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6.

Välimaa, Outi 2011. Kategoriat ongelman selontekona. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Suomen säädöskokoelma. <http://www.finlex.fi>

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (26.5.2015/817)

Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)

Jätelaki (3.12.1993/1072)

Perusopetuslaki (19.12.2003/1136)

Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)

Tupakkalaki (20.8.2010/698)

Oikeustapaukset. www.finlex.fi:

Turun hallinto-oikeus (Turun HAO)

Turun HAO 09.12.2011 11/0764/2

Turun HAO 20.08.2013 13/0550/2

Oikeuskanslerinvirasto. Ratkaisut. www.okv.fi

OKV/797/1/2011. Perusteeton väite viranomaisohjeessa. 16.8.2012. Apulaisoikeuskansleri.

Hallituksen esitykset finlex.fi /fi/esitykset/he

HE 225/2004. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

Kirjalliset kysymykset eduskunnalle. www.eduskunta.fi

KK918/2012vp –Leena Rauhala. Lastensuojelulaitosten ohjeistaminen tupakoinnin suhteen.

Kannanotto Valviralle. Luja ry. Saatavissa <http://www.kukkakeha.fi> (luettu 1.10.2015)

Liitteet

Liite 1. Suostumuslomake

Tutkimus nuorten tupakanpoltoon puuttumisen käytännöistä sijaishuollossa

- liseniaatintutkimus

Tutkijan nimi, yhteystiedot, nykyinen ja edellinen työpaikka

Tutkijan koulutuksen järjestäjä ja koulutusohjelma

Tutkimusaineiston säilyttäminen: aineistoa ei tuhota, sillä sitä voidaan tarvita tutkimuksen teon myöhemmässä vaiheessa. Aineisto säilytetään huolellisesti. Haastateltavien henkilötietoja ei säilytetä.

Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja merkitys: Tutkimuksella halutaan saada lisää tietoa nuorten hyvinvointia tukevista toimintakäytännöistä sijaishuollossa, jossa nuoret on huostaan otettu kasvun ja kehityksen vaarantumisen vuoksi ja lisäksi osa nuorista saattaa tupakoida. Tutkimuksen avulla halutaan saada lisää ymmärrystä alaikäisten nuorten tupakoimattomuuteen kasvatuksesta nuoren haastavassa elämäntilanteessa. Haastateltavat ovat yrittäjiä, johtajia tai ohjaajia, opettajia lastensuojelulaitoksessa tai sosiaalityöntekijöitä.

Haastattelun kulku ja siihen tarvittava aika: Teemahaastattelu etukäteen valmistellun puolistrukturoidun kysymysrunгон avulla. Haastattelu tallennetaan. Lisäksi tutkija tekee muistiinpanoja. Aikaa kuluu n. 45 min-1,5 tuntia

Miten tietoja aiotaan käyttää: Tutkimus tulee mahdollisesti saamaan jonkin verran julkisuutta ja se saatetaan julkaista

Tutkittavien oikeudet: Haastateltava voi kieltäytyä osallistumisesta haastattelun aikana ja haastattelun päätyttyä. Haastateltava voi ottaa yhteyttä tutkijaan ja kysyä lisätietoja tutkimuksen etenemisestä

Tutkimustiedot ovat luottamuksellisia. Niitä ei luovuteta ulkopuolisille eikä tietoja käytetä muuhun kuin haastateltavan kanssa sovittuun tarkoitukseen. Haastateltavan henkilöllisyyttä ei paljasteta eikä hänen henkiötietojaan säilytetä. Tutkimusta varten kerätyistä tiedoista huolehditaan myös tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Haastateltavien anonymisuus turvataan antamalla kullekin osallistujalle koodinimi, jota tutkimuksessa käytetään tämän henkilön identifioimiseksi. Henkilöllisyyden suojaamiseksi muutetaan kaikkia tarvittavia osallistujien tietoja, kuten työpaikan nimi ja sijainti.

Yllä mainituin ehdoin annan luvan käyttää haastatteluani tutkimuksessa

Päiväys

Haastateltavan ja haastattelijan allekirjoitus

Liite 2. Tutkimuspyyntö

Anoja

Nimi/nimet (tekstaten) Terja Söderlund

Itä-Suomen yliopisto yhteiskuntatieteiden laitos

Lisensiaattityö

Suoritettava tutkinto Yhteiskuntatieteiden lisensiaatti

Tutkimus

Tutkimuksen nimi ja lyhyt kuvaus tutkimuksen toteutuksesta kuntayhtymässä (mm. tutkimuksen tarkoitus, kohderyhmä ja tutkimusmenetelmät) sekä julkaisusuunnitelma. Tutkimuksessa on tarkoitus selvittää lastensuojeluyksiköihin sijoitettujen nuorten tupakanpoltoon puuttumista. Suomessa on tavoitteena saada tupakanpolto kokonaan loppumaan vuoteen 2040 mennessä. Lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteitä säätelee lastensuojelulaki, jossa ohjeistetaan päihteiden käyttöön puuttumisen käytännöissä. Tupakkaa ei lastensuojelulaissa ole tulkittu päihteeksi, jonka käyttöä voidaan rajoitustoimenpitein rajoittaa. Valvira ohjaa sijaishuoltoyksiköitä puuttumaan tupakanpoltoon kodinomaisin keinoin. Tutkimuksessa haastatellaan lastensuojelulaitosten ohjaajia ja johtajia ja kuullaan heidän näkemyksiään tupakan polttoon puuttumisen käytännöistä ja siihen liittyvistä kysymyksistä. Tutkimus on kvalitatiivinen. Tutkimusaineisto koostuu yksilö- ja ryhmähaastatteluista, jotka litteroidaan. Aineisto analysoidaan kategoria-analyysin avulla. Tutkimus liittyy laitostutkimuksen ja erityisesti sosiaalityön institutionaalisten käytäntöjen tutkimusperinteeseen. Teoreettisessa viitekehyksessä painottuu hallinnan analytiikka sekä moraalisen järjelyn tematiikka. Tutkimus on tarkoitus saattaa valmiiksi vuoden 2016 aikana. Tutkimuksen kokonaisaikataulu Valmis 12/2016 Aikataulu kuntayhtymässä Valmis 06/2015 Tutkimustyön ohjaajat ja yhteystiedot: Professori Riitta Vornanen, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos

